

6887

DORDE B. LAZAREVIĆ
profesor II. moške gimnazije v Beogradu

ZGODOVINA JUGOSLOVANOV

(S POGlavITNIMI DOGODKI IZ OBČE ZGODOVINE)

ZA

SREDNJE IN STROKOVNE ŠOLE

PRVA KNJIGA

CENA 50 DINARJEV

Knjigo je na priporočilo glavnega prosvetnega sveta odobrilo ministarstvo prosvete z odlokom Sbr. 24.964 z dne 31. julija 1931. kot učbenik za vse srednje in strokovne šole. Slovensko besedilo je ministarstvo prosvete odobrilo na priporočilo glavnega prosvetnega sveta z odlokom Sbr. 14.911/34.

Izdalo, tiskalo in vezalo
tiskalnice in založništvo „Narodna Prosveta“ v Beogradu
1934

DORĐE B. LAZAREVIĆ

profesor II. moške gimnazije v Beogradu

ZGODOVINA JUGOSLOVANOV

(S POGLAVITNIMI DOGODKI IZ OBČE ZGODOVINE)

ZA

SREDNJE IN STROKOVNE ŠOLE

PRVA KNJIGA

Knjigo je na priporočilo glavnega prosvetnega sveta odobrilo ministrstvo prosvete z odlokom Snbr. 24.964 z dne 31. julija 1931. kot učbenik za vse srednje in strokovne šole. Slovensko besedilo je ministrstvo prosvete odobrilo na priporočilo glavnega prosvetnega sveta z odlokom Snbr. 14.911/34.

Izdalo, tiskalo in vezalo
založniško podjetje „Narodna Prosveta“ v Beogradu
1934

Ynr. št. 6887

mg. VIII - 285

D. 8. X. 1952.

Slovensko besedilo priredil po sedmi srbo-hrvatski izdaji
Pavle Flerè

ZGODOVINA JUGOSLOVANOV

Uvod

OBČA IN POSEBNA ZGODOVINA

KAJ JE ZGODOVINA? Zgodovina je veda, s katero spoznavamo pojavljanje, življenje in delovanje današnjih kulturnih narodov, prav tako pa tudi narodov, ki so že izumrli, so pa s svojim delovanjem podpirali ali ovirali kulturni napredek človeštva. Po nji spoznavamo mnogoštevilne izpremembe, ki jih je prešlo človeštvo, preden je doseglo današnjo svojo prosveto in omiko. Zgodovina obnavlja pretekle dogodke, bogati naše mišljenje, omogoča spoznavanje ljudi in kaže moč idej.

Ogledalo je preteklosti, iz preteklosti pa črpamo nauk za sedanjost in za bodočnost.

KEDAJ SE ZAČENJA ZGODOVINA? Zgodovina se začne s prvimi pisanimi spomeniki in z ustvarjenjem prvih držav, kar je bilo *tri do štiri tisoč let pred Kristusom*. Doba, ki je bila poprej, se imenuje *prazgodovinska*, življenje in delovanje prazgodovinskih ljudi pa spoznavamo samo po raznih izkopaninah, v katerih najdemo iz te dobe posamezne predmete, ki so rabili tedanjim ljudem za orodje ali za orožje.

OBČA ZGODOVINA. Po predmetu, ki ga obravnava, se deli zgodovina v občo in posebno. Po občii zgodovini spoznavamo življenje in delovanje vseh kulturnih narodov. Za lažji pregled delimo občo zgodovino časovno na stari, srednji in novi vek.

Stari vek obsega zgodovino *vzhodnih narodov*: Misircev ali Egipčanov, Babiloncev, Asircev, Feničanov, Židov, Indijancev in raznih manj znanih prednje-azijskih narodov, potem zgodovino starih Grkov ali Helenov in Rimljanov. Stari vek se začne z najstarejšimi spomeniki zgodovinskega življenja, ki se prikazuje naj-

prej v plodnem Egiptu in v Mezopotamiji, končuje pa z začetkom velikega preseljevanja narodov 375., ali s propastjo zahodno-rimskega cesarstva leta 476., po Kristusu. Zgodovinski dogodki starega veka so se vršili večinoma v pokrajinah okrog Sredozemskega morja.

Srednji vek obsega čas od konca starega veka do konca XV. stoletja, t. j. do časa, ko so nastopile velike znanstvene ideje in iznajdbe, do odkritja Amerike v 1492. ali do ustanavljanja novih modernih evropskih držav. Zgodovinsko ozemlje srednjega veka se razširja po vsej Evropi.

Novi vek se začneja koncem XV. stoletja in traja do danes. Obsega zgodovino vseh današnjih naprednih narodov v Evropi in zunaj nje.

POSEBNA ZGODOVINA. Posebna zgodovina se bavi z življenjem in delovanjem le enega naroda ter se dotika obče zgodovine samo takrat, kadar kaže dogodke, ki so v zvezi z dogodki iz obče zgodovine. Posebna zgodovina se imenuje tudi *narodna* (nacijonalna) zgodovina dotičnega naroda. Naša narodna zgodovina je tedaj zgodovina Jugoslovanov. Časovno se glede na občo zgodovino deli naša narodna samo na dva veka, na srednji in novi, ker so se Jugoslovani kakor Slovani sploh prikazali, na zgodovinskem poprišču šele v začetku srednjega veka.

SLOVANI

KJE JE BILA PRVOTNA DOMOVINA SLOVANOV? Kolikor vemo, je bila prvotna domovina Slovanov v zahodni Rusiji in v današnji Poljski, t. j. v gornjih porečjih Visle, Dnjeptra, Dnjestra in Njemna. Svet je bil kaj bogat gozdov, rek, jezer in močvirij, podnebje pa je imel precej ostro.

Slovanom so bili sosedje na zahodu Germani, na severu kraj morja Balti, na severovzhodu Finci, na jugovzhodu pa razna azijska nomadska plemena; na jugu v Karpatih so jim bili sosedje Tračani.

KAKO SO ŽIVELI SLOVANI V PRVOTNI DOMOVINI? V prvotni domovini so živeli Slovani po plemenih, t. j. niso imeli skupne države, marveč je živelo vsako pleme za se. Osnovna družabna enota je bila *zadruga*. Zadrugo je upravljal najstarejši

moški član zadruga — *gospodar* ali *starešina*. Kadar se je zadruga pomnožila, se je delila, in vsi njeni deli so postali nove zadruga. Več takih sorodnih zadrug skupaj je bilo *bratstvo*, katero je upravljal najstarejši ali pa izvoljeni starešina; več bratstev skupaj je bilo *pleme*. Svet, na katerem je pleme živelo, se je imenoval *župa*. Ta je dobivala ime po plemenu, ali tudi po kaki reki ali po kraju, kjer se je nahajala. Župi je bil na čelu *župan*, ki so ga volili starešine zadrug in bratstev, kasneje je županstvo postalo nasledno. Župan je bival v gradišču, ki je bilo navadno v središču župe na težje dostopnem kraju. V gradišču so se zbirali tudi, kadar je pretila nevarnost. Župani niso imeli svoje posebne oblasti, vse važnejše zadeve so se marveč rešavale na *župskem zboru* s starešinami in drugimi veljaki.

S ČEM SO SE BAVILI? Stari Slovani so se bavili najbolj s poljedelstvom, živinorejo, čebelarstvom, z lovom in ribarstvom. Redili so že vse današnje naše domače živali: ovce, koze, govedo, konje, pse i.t.d. Sejali so ječmen, oves, proso, rž in pšenico. Hranili so se z mesom in s proseno kašo, pili pa so najrajši medico, ki so jo narejali iz meda. Čebelarstvo je bilo kaj razvito, saj so tamkajšnji velikanski lipovi gozdi z dehtečim cvetjem bili prav pripravi za čebelno pašo.

VERSTVO IN OBIČAJI. Slovani so verjeli v več bogov in boginj — bili so tedaj mnogobožci. Bogove so si mislili podobne ljudem, delili pa so jih na dobre in hudobne. Spomin na dobre in hudobne bogove se je ohranil v našem narodu v raznih izrekih do današnjega dne. Najvišji slovanski bog je bil *Perun*. Ta je bil gospodar sveta, v njegovih rokah sta bila strela in grom, s katerim se je pokazal spomladi kot zmagovalec nad hudobnimi bogovi; iz oblakov je pošiljal rahel dež, da raztopi ledene spone, v katere je okovala zemljo zla boginja *Morana*, boginja zime in smrti. Poleg Peruna so še *Dažbog*, bog dobrote in svetlobe, *Volos* ali *Veles*, bog živine, *Radgost*, bog gostoljubja, *Stribog*, bog vetrov i. t. d. Med boginjami so najbolj znane: *Vesna*, boginja pomladi, *Živa*, boginja zdravlja in življenje, *Lada*, boginja lepote in ljubezni i. t. d.

Svojim bogovom so Slovani žrtvovali največ vole, ovce in razne sadeže. Žrtvovali so tudi hudobnim bogovom, da bi jih tako preprosili, naj ne prizadevajo hudega. Med žrtvovanjem so po raznih znamenjih ugibali. Ostanek tega ugibanja je v nekaterih

naših krajih še dandanašnja navada, da se ugiba z gledanjem v pleče zaklanega ovna. Žrtvovali so najbolj o praznikih in svečanostih. Največji slovanski prazniki so bili: božič, ko začne dan zopet rasti, kot dan rojstva novega boga, ki se rešuje zlih bogov; o pomladanskem enakodobju so slavili zmago Vesne nad Morano, t. j. zmago pomladi in dobrege nad zimo in smrtjo; v juniju, ko stoji sonce najvišje, je bila oblast dobrih bogov največja, takrat so praznovali svoj največji praznik, ki so ga imenovali *kres*.

Razen v bogove in boginje so verovali Slovani še v vile, zmaje, vampirje (*môre*), vešče, volkodlake i. t. d. Vile so bile lepe deklice v belih oblačilih, z dolgimi lasmi in lahkimi krili. Po kraju, kjer so bivale, so bile morske, gorske, planinske vile in vile v oblakih. Vile so škodovalle ljudem le, kadar so jih razžalili, in takrat so bile lahko prav nevarne. O njih pojo tudi naše narodne pesmi.

TELESNE IN DUŠEVNE LASTNOSTI STARIH SLOVANOV. Slovani so bili visoki, zdravi in močni. Lahko so prenašali mráz in slabo vreme, niso se pritoževali, kadar ni bilo dovolj obleke ali hrane. Njihove hiše so bile lesene ali iz blata in živeli so zelo preprosto. Bili so hitri in nagli, dobro so plavali in se potapljali. Bili so prav miroljubni, ali nasilja niso trpeli; ponosni so bili ter so ljubili svobodo. Zelo gostoljubni so skrbeli, da se ne pripeti gostu nič hudega, dokler je bil v njihovem domu. Ljubili so petje, ki je spremljalo vse njihovo delo, njihove verske obrede in razne narodne navade.

PRAVOSODJE. Stari Slovani niso imeli pisanih zakonov in posebnih sodnikov. Sodili so po običajih, ki so prehajali z roda na rod. Spore in nesloge med člani zadruga je poravnaval starešina, spore med posameznimi bratstvi starešina bratstva skupno s starešinami prizadetih zadrug, spore med bratstvi pa je sodil župan skupno s starešinami bratstev in zadrug na *župskem shodu*. Dostikrat pa se spori niso mogli poravnati mirno in takrat je prišlo do pobojev, po teh do krvne osvete, ki je narod uničevala. Da se to uničevanje omeji, so ustanovili odkupnine ali *krvino*, t. j. družina ubitega je dobila odškodnino v blagu in s tem je odpadla osveta.

Kadar so koga osumili tátvine ali kakega drugega hudodelstva, ki pa se ni moglo dokazati, so ga predali na t. zv. *božjo sodbo*. Osumljenec je moral iz vrele vode kaj pobrati, če se pri tem ni opek; je bil nedolžen. Ali je moral z golimi rokami prijeti razbeljeno

železo, a če se mu opekline niso zacelile v dneh, ki so jih za to določili, so ga obsodili.

VOJAŠKA UREDITEV. Stari Slovani so bili sicer dosti miroljubni, kadar pa jih je kdo napadel, so znali junaško braniti svojo svobodo. Posebne vojske niso imeli, marveč so hodili na vojno po plemenih. Poveljeval jim je izvoljeni vojvoda, vendar pa njegova oblast, prav kakor županova v miru, ni bila velika, zakaj Slovani niso trpeli, da bi jim zaukazoval posameznik, marveč so živeli demokratsko. Borili so se peš, za orožje pa jim je služilo dolgo kopje, lok in pušica. Pušice so navadno namakali v sok strupenih rastlin, da, so zadavale tako tembolj nevarne rane. Boja na prostem so se ogibali, najrajši so napadali nasprotnika iz zasede ali iz gozda. Da bi ga zbegali in preplašili, so narejali ob napadu hrup in krik. Izpčetka so bili še neokretni, a kolikor več so se bojevali, toliko bolj so se priučili vojne umetnosti.

PRESELJEVANJE IN CEPLJENJE SLOVANOV. Slovanski mejaši Germani so začeli še pred Kristusovim rojstvom zapuščati svoja ozemlja ter napadati rimsko cesarstvo, kjer so iskali prostranejšega in plodnejšega sveta, da bi na njem udobneje živeli. V začetku tretjega stoletja po Kristusu so se začeli gibati tudi Slovani ter se izseljevati iz svoje pradomovine. Prvi so se obrnili na vzhod — to so *Vzhodni Slovani* ali današnji Rusi; drugi na zahod — to so *Zahodni Slovani*, današnji: Poljaki, Čehoslovaki, Lužiški Srbi in še druga slovanska plemena, ki so se danes že izgubila med Nemci; tretji pa na jug — to so predniki današnjih *Južnih Slovanov*.

S tem gibanjem germanskih in slovanskih plemen se je začelo t. zv. *preseljevanje narodov*, ki je trajalo več stoletij. Največje preseljevanje in izpremembe pa so nastale po prihodu Hunov v Evropo (375), zato se njihov prihod sploh jemlje za začetek tega velikega preseljevanja.

SLOVANI V HUNSKI OBLASTI. Huni so bili bojevito konjeniško pleme uralsko-altajskega rodu iz osrednje Azije. Postave so bili nizke, čokate, glave pa so imeli velike. Hranili so se z rastlinami in s presnim mesom. Na vojni so svoje nasprotnike pobijali brez usmiljenja ter strahovito pustošili njihove zemlje. Leta 375. so prešli Huni med Uralom in Kaspijskim jezerom, skozi t. zv. „*Vrata narodov*“ v Evropo ter si podjarmili razna plemena v južni

Rusiji; nato so podjarmili Vzhodne Gote in razna slovanska plemena. Zahodni Goti so pred Huni zbežali ter se z dovoljenjem bizantinskega cesarja Valenta naselili po desni strani doljnega Dunava v provinci *Meziji*. Vendar tu niso ostali dolgo. Spričo nasilja bizantinskih uradnikov se upro, opustošijo vse ozemlje do Carigrada in Soluna ter se s svojim vodjom Alarihom napotijo z Balkana v Italijo; tu zavzamejo in opleniijo Rim (410), pa se obrnejo v južno Galijo ter ob mestu Tuluzu ustanove svojo državo. To je bila prva germanska država na ozemlju rimskega cesarstva.

ATILA (434—453). Hunska moč se je posebno dvignila za vladanja njihovega odločnega vodja Atila, ki si je podjarmil vsa plemena in narode do reke Rena. Njegov s srebrom in zlatom okrašen dvor je bil v današnji Madžarski, odkoder je preko Save in Dunava najprej napadel in opustošil Balkanski polotok, potem pa se je obrnil preko Rena v Galijo — današnje Francosko, ki je bila takrat še v rimski oblasti. Na *Katalonskih poljih* (ob reki Seni) ga je dohitel rimski vojskovodja *Ajecij* (451), ter ga potolkel, da se je vrnil Atila domov brez vsakega uspeha. Da pa oslabi posledice svojega poraza v Galiji, že takoj prihodnje leto krene naravnost nad Rim. Brez odpora udari v severno Italijo ter poruši Oglej, Verono in druga sosedna mesta. V Rimu je zavladal strah. Zato gre takratni rimski papež *Leon I. Veliki* (440—461) s posebnimi odposlanci in z bogatimi darili pred Atila ter ga zaprosi, naj prizaneso Rimu. Nedostajanje živil, bolezni, ki so izbruhnile v njegovi vojski, rimski darovi in papeževe prošnje — vse to je naredilo, da Atila zapusti Italijo in se vrne na svoj dvor. Kmalu potem umre nenadoma, na sam svoj ženitovanjski dan (453).

Ker so Atilovo vrnitev iz Italije in rešitev Rima pripisovali velikemu vplivu papeža, se je poslej v Rimu močno dvignil papežev ugled in to ne le verski, temveč tudi politični.

Atila je bil s svojimi divjimi četami strah in trepet za vse sosedne in so ga imenovali „šiba božja“.

JUŽNI SLOVANI SE PRIBLIŽAJO DUNAVU. Po Atilovi smrti je hunska država razpadla, podjarmljeni narodi pa so se rešili hunske oblasti. Takrat so se pojavili tudi Južni Slovani kot svobodni narod ter se jeli spuščati med Karpati in Črnim morjem preko današnje Romunije k doljnemu Dunavu; v začetku šestega stoletja so že prehajali čez Dunav in plenili po Balkanskem poloto-

ku. Malo pozneje, v drugi polovici šestega stoletja, se pojavi druga skupina naših prednikov čez Karpate ter se spusti v ravnino ob Tisi in srednjem Dunavu, kjer je prebivalo germansko pleme *Gepidov*. V tem času je prihrumel iz Azije nov turško-nomadski konjeniški narod, po imenu *Avari* ali *Obri*. Pod svojim vojskovodjem kaganom *Bajanom* podjarmijo Avari vsa slovanska plemena ter v družbi z *Langobardi*, zahodnimi sosedi *Gepidov*, napadejo tudi te same. V krvavih vojnah, ki so se vnele, so bili *Gepidi* potolčeni, njihova država uničena (567). *Langobardi*, ki niso mogli živeti ob svojih sosedih *Avarih*, zapuste prihodnje leto svoja bivališča in se napotijo pod svojim kraljem *Alboinom* v Italijo. Tako so postali *Avari* gospodarji vsem pokrajinam ob srednjem Dunavu ter so, bilo sami bilo skupaj s Slovani, vedno pogostnejše prehajali Savo in Dunav ter plenili po Balkanskem polotoku.

Južni Slovani od prihoda na Dunav do Štefana Nemanja

NASELITEV IN DELITEV PLEMEN

PRVI NAPADI SLOVANOV IN AVAROV NA BIZANTINSKO DRŽAVO. Ko so se južnoslovanska plemena spustila k doljnemu Dunavu, so ga začela tudi prehajati in pleniti po bizantinskih pokrajinah na polotoku. Posebno gosti so bili njihovi napadi za časa cesarja *Justinijana I.* (527—565), ki je nameraval obnoviti nekdanjo rimsko državo in se je zato bojeval na raznih straneh in z različnimi narodi: v Afriki z Vandali, v Italiji z Vzhodnimi Goti in v Aziji s Perzijci. Ker ni imel zadosti vojske, da ubrani svojo severno mejo od južnoslovanskih napadov, je sezidal Justinijan ob Dunavu in v notranjosti mnoge trdnjave, a Slovani so vseeno prodirali in plenili po Balkanu. Po Justinijanovi smrti so nastali za bizantinsko državo še težji dnevi, ker so jo začeli skupno s Slovani napadati tudi Avari s srednjega Dunava. Po dolgem obleganju so Avari zavzeli ter porušili bizantinsko trdnjavo Sirmium — Sremsko Mitrovico (582), potem pa začeli pritiskati vedno hujše v notranjost bizantinske države.

FOKOV UPOR. Bizantinski cesar *Mavricij* (582—602) je spoznal veliko nevarnost, ki mu je pretila s severa od Južnih Slovanov in Avarov, pa je takoj, ko je srečno končal dvajsetletno vojno s Perzijci (591), prestavil svojo glavno vojsko iz Azije na Balkanski polotok in začel vojno s Slovani in Avari; vso svojo moč je vrgel na to, da obvaruje savsko-dunavsko mejo svoje države. A njegova vojska je bila izmučena in izrabljena po dolgotrajnih in težkih borbah na raznih straneh, zato se njegove dunavske čete (legije) upro. Za svojega vodja izberejo stotnika (centurija) po imenu *Foka*, ki z uporno vojsko zapusti Dunav in se napoti nad Carigrad; tu pobije cesarja *Mavricija* z vsemi moškimi člani njegove rodbine

ter sebe okliče za cesarja (602). Po Fokovem prihodu na prestol so se začeli v bizantinski državi nemiri, severna meja je ostala neobranjena in mnoga naša plemena so takrat brez odpora prešla Dunav in Savo ter se stalno naselila na bizantinski zemlji. Druga naša plemena pa so že poprej zavila zahodno ob Savi, Dravi in Muri ter zavzela ves prostor tja do Tirolskih planin in do Soče.

CESAR HERAKLIJ IN AVARSKI PORAZ PRED CARIGRADOM. Sirovo in nepravšno vladanje Fokovo, ki je pripeljalo bizantinsko državo na rob prepada, ni dolgo trajalo; kajti na skrivni poziv carigradskega senata se dvigne proti Foku Heraklij, vojskovodja vzhodnih bizantinskih čet. Foka so vrgli s prestola in ga umorili, cesarsko oblast pa je vzel v svoje roke Heraklij (610—641), zelo nadarjen in odločen človek, okreten državnik in dober vojskovodja. Heraklij se je večji del svojega vladanja boril na vzhodu. Perzijci so spet napadli bizantinsko državo, ji prevzeli Sirijo, Palestino in Egipt, posamezni konjeniški oddelki pa so prodrli čez Malo Azijo do Bospora. Ta težki položaj bizantinske države so izkoristili Avari, ki so skupno s Slovani udarili v Tracijo ter oblegali Carigrad (626); vendar pa ga niso mogli zavzeti, temveč so se pobiti morali vrniti. Po tem porazu pred Carigradom je moč Avarov popolnoma oslabela in posamezni podjarmljeni narodi so se začeli osvobojevati avarske oblasti. Heraklij je pobil tudi Perzijce ter vrnil svoji državi vse izgubljene pokrajine; a tudi zdaj se ni mogel obrniti proti Južnim Slovanom, ki so se razširili že skoro po vsem Balkanskem polotoku, kajti od vzhoda mu je grozila nova nevarnost, to pot od Arabcev.

ARABCI IN MOHAMED. Arabci so narod semitskega pokolenja ter so živeli na prostranem Arabskem polotoku. Na obali Rdečega morja so se bavili s poljedelstvom, v suhi in peščeni notranjosti polotoka z živinorejo. Bili se mnogobožci in vsako plemo je svoje posebne bogove častilo v zvezdah, kamenu ali kipu, vsa plemena pa so imela tudi skupno svetišče Kabo v Meki. To je ogromna kocka, v kateri se hrani črn kamen izpodnebnik, ki so ga častili vsi Arabci. Pogosto pa so se med seboj vojevali, dokler jih ni versko in politično zedinil Mohamed.

Mohamed je bil sin revnih staršev iz uglednega rodu Korejšitov, gospodarjev Meke in čuvarjev Kabe. Zgodaj je ostal brez očeta in matere ter je nekaj časa služil in pasel tuje ovce. Ko je

dorasel, je stopil v službo pri bogati vdovi *Kadidži*, ki je trgovala po vsej Arabiji. Na potovanjih za svojo gospodinjno je prišel Mohamed v stik tudi s kristjani in z židi ter spoznal pri njih vero v enega Boga. Brez skrbi za svoj obstanek se je predal Mohamed premišljevanju o veri in s štiridesetimi leti je začel oznanjevati vero v enega Boga. Vendar v Meki ni dobil dosti privrženцев in je moral celo pobegniti v Medino (622). Ta Mohamedov beg se imenuje „*hidžra*“ in po njem so mohamedanci začeli šteti leta. Medinčani so sprejeli Mohamedov nauk, priznali so Mohameda za preroka ter mu prisegli zvestobo. Z njihovo pomočjo je Mohamed kmalu zavzel Meko, zavrnil razen Kabe vse, kar so častili po božje, in kmalu je prisilil vse Arabce, da so prevzeli njegovo vero. Vera, ki jo je ustanovil Mohamed, se imenuje *islam*, kar pomeni popolno udanost v božjo voljo. Njegovi verniki se imenujejo *muslimani* t. j. udani v božjo voljo. Vsebina islama je v besedah: „Samo en Bog je in Mohamed je njegov prerok“. Mohamed pa Arabcev ni zedinil le versko, ampak tudi politično. S svojo vero je ustvaril državo ter vzel v svoje roke versko in posvetno oblast. Da bi za gotovo preprečil povrnitev svojih rojakov k mnogoboštvu, je uničil vse kipe in slike. Muslimani morajo petkrat na dan moliti ter se postiti ves mesec ramazan; takrat po dne ne smejo ne jesti ne piti ne kaditi.

Mohamedov nauk so zbrali njegovi nasledniki v knjigo „*koran*“. Poleg verskih naukov so zbrana v njem tudi določila za vsakdanje življenje, zato pri muslimanih tudi ni bilo razlike med verskimi in državljanskimi zakoni.

Mohamedovi nasledniki so se imenovali *kalifi*. Ti so nadaljevali delo svojega preroka ter širili svojo oblast na vzhod in na zahod. Za nepolnih sto let so zavzeli Arabci prednjo Azijo in severno Afriko od Inda do Atlantskega oceana. Iz Afrike so prešli tudi v Evropo ter podjarmili Pirenejski polotok. Pozneje je njihova država oslabila ter razpadla na posamezne posebne države t. zv. *kalifate*.

Arabci so razvili visoko kulturo. V svojih glavnih mestih: Bagdadu, Damasku, Kairu in Kordovi so imeli vseučilišča. Najbolj so gojili kemijo, prirodoslovje, zvezdoznanstvo, matematiko, zgodovino i. t. d. V zgodovini kulturnega napredka človeštva je njihova uloga prav velika.

KONČNA NASELITEV JUŽNIH SLOVANOV. Ob koncu Heraklijeve vlade, t. j. v sredini VII. stoletja se je končalo naseljevanje Južnih Slovanov. Polagoma so napolnili prostor od Tirolskih planin in izvira reke Mure do Soluna, od Jadranskega pa do Črnega morja. Na severu so jim bili mejaši Zahodni Slovani v današnji severozahodni Madžarski in Čehoslovaški. Bojevitejše in boljše urejene skupine se prodrle po rimskih cestah ali obrečnih dolinah do Jadranskega in Egejskega morja ter do izvirkov Drave, Save in Mure, pritem pa so rušili stara mesta ter odganjali stare naselnike. Edino mesto, ki so ga močno napadali, a ga niso mogli zavzeti, je bil Solun, ki je bil takrat jako utrjen, zlasti za Slovane, ki niso imeli oblegalnih priprav.

Pokrajine, ki so jih zavzeli Južni Slovani, so bilo redko naseljene, in redke prebivalce, ki so tu živeli, so ali pobili ali so jih sčasoma poslovanili; nekateri so se umaknili v planine (Vlahi in Cincarji), drugi v močna primorska mesta in na otoke (Rimljani ali Latini).

Krajem, rekam in mestom so dali Slovani nova imena kakor Beograd (Singidunum), Ljubljana (Emona) i. dr. ali pa so prejšnja imena prebrnili na svoj izgovor, na pr.: Niš (Naisus), Sava (Saus), Celje (Celeia), Ptuj (Petovio), Sisak (Siscia), Solin (Salona), Skoplje (Skupi), Lipljan (Ulpiana) i. t. d.

ŽIVLJENJE V NOVI DOMOVINI. Kakor drugi Slovani so bili tudi Južni Slovani podeljeni na mnoga manjša plemena, med katerimi je dostikrat vladala nesloga. Plemensko tako razcepljeni so prišli v današnjo svoja ozemlja. Med Južnimi Slovani skraja ni bilo stanovskih razlik, vsi so bili med seboj enaki. Živeli so po vaseh, ki so bile skupine hiš, razmetanih v porečnih dolinah, rodovitnih in pripravnih za kmetovanje, ali pa po planinskih pašnatih krajih, pripravnih za živinorejo. Kakor v stari svoji domovini so se skraja bavili z živinorejo, kmetijstvom, čebelarstvom in lovom, kmalu pa so se privadili tudi novim zemljepisnim razmeram. Prišedši do morja, so se lotili mornarstva in kmalu so bili na glasu kot izvrstni in pogumni pomorščaki. Njihovo brodovje so predstavljali mali in srednji čolni, izdolbeni iz enega debla. S tem brodovjem pa so si upali daleč po morju ter so napadli z njim celo utrjena mesta kakor Solun in Carigrad. Čolne so pokrivali z deskami ali z živalskimi kožami, da bi se tako ubranili pred pušicami in

kamenjem, kadar so se bližali obzidju sovražnikovih mest. Sami niso imeli ne trdnjav ne mest ter jim sploh ni bilo do mestnega življenja; v vojnem času so se umikali v gozdove in planine ali pa v ostanke ilirsko-rimskih mest in trdnjav.

Spričo plemenske razcepljenosti in medsebojnih razprtij Južni Slovani niso mogli ustvariti državne niti močnejše vojaške ureditve in so tako v novi domovini morali pasti pod tujo oblast. Plemena, ki se prešla preko Dunava in Save na Balkanski polotok, so priznala nad seboj bizantinsko oblast, plemena pa, ki so ostala izven severne balkanske meje, so postala podložna Avarom. V avarski oblasti so bila tudi mnoga zahodnoslovanska plemena.

ZDRUŽITEV IN PRVO POJAVLJANJE POSEBNIH IMEN. Odkar so se prikazali Južni Slovani na zgodovinskem poprišču in odkar so se prvič srečali z Grki in Rimljani, pa vse do začetka IX. stoletja, se imenujejo v vseh spomenikih z istim imenom, t. j. *Slovani* ali *Sklavoni*. Razna plemenska imena, v kolikor jih je bilo, so brezpomembna ter se ne imenujejo. Svet, ki so ga zasedli, se imenuje *Slavonija* ali *Sklavonija*.

Ob pogledu na urejene in močne države, kakor sta bili bizantinska in frankovska, so tudi Južni Slovani občutili potrebo po združenju svoje narodne moči in po ustvarjenju državne ureditve. Le da so se lotili tudi tega urejevanja na star plemenski način, t. j. družiti se in ustvarjati skupnost so jela le posamezna sosedna plemena, ki so jih silile na skupno delanje ožje zemljepisne in gospodarske razmere. Ta plemena dobivajo poslej ime po pokrajini, v kateri so se naselili, tako: *Dukljani*, *Travunjani*, *Zahumci*, *Netretvani*, *Panonski Slovenci*, *Timočani*, *Braničevci* i. t. d. Plemena, ki so se obrnila proti izvirom Drave, Save in Mure, so dobila ime po prejšnji keltski pokrajini Karantaniji ter se nazivala skupno *Karantanski Slovani*; prav ta plemena pa so zadržala prvotno slovansko ime ter se kasneje nazivajo *Slovenci*. V prvi polovici IX. stoletja se pojavlja plemensko ime *Srbi* (822). Njihovo ozemlje je segalo preko goratih krajev okrog Lima, Pive, Tare, gornje Drine, gornje Bosne in Zahodne Morave. V sredini istega stoletja se pojavi tudi ime *Hrvati* (852) za plemena, naseljena v primorskih krajih med rekama Rašo in Cetino ter v gorskih krajih okrog Velebita in Kapele. Kako sta nastali imeni *Srb* in *Hrvat* in kaj pomenita, še danes ne vemo, čeprav se je o tem že mnogo razmišljalo.

Tako se je jel. en in isti narod združevati v posebne celine ter se začel imenovati z raznimi krajevnimi in plemenskimi imeni. Sčasoma so se izgubila krajevna imena in vsa jugoslovanska plemena so se združila in pretopila v današnji imeni Srbo-Hrvati in Slovenci, njihovo politično in duhovno združitv pa so stoletja ovirali moč nasprotnikov in razni tuji vplivi.

PRVA SLOVANSKA DRŽAVA. Avarski jarem je slovanska plemena hudo tiščal in žulil, zato so se po avarskem porazu pri Carigradu (626) razna slovanska plemena dvignila nad svoje tlačitelje. Upornikom se je postavil na čelo frankovski trgovec Samo, ki je pregnal Avare in samostojno zavladal Čehom, Moravcem, Lužiškim Srbom ter južnoslovanskim plemenom v Karantaniji. Na ta način je ustvaril Samo prvo slovansko državo (627 do 658). Razen Zahodnih je bil v njej tudi del Južnih Slovanov. Vendar pa ta država ni dolgo trajala, zakaj po Samovi smrti je spet razpadla na plemena in pokrajine.

BOLGARI

PRIHOD BOLGAROV. Komaj so se južnoslovanska plemena dobro ustanovila v novi domovini, kjer so jih vzemirjali Bizantinci in Franki, se prikažejo na levi obali dolnjega Dunava Bolgari. Ti so bili tatarsko pleme iz osrednje Azije. Nekaj časa so prebivali po stepah južne Rusije ter priznavali nad seboj naprej hunsko, potem avarsko oblast. Ko pa je začela avarska moč slabeti, so se Bolgari osvobodili ter prišli pod svojim vodjem *Asparuhom* do Dunava, leta 679. pa so Dunav prekoračili in se naselili na Balkanskem polotoku med Dunavom in gorovjem Balkanom, t. j. v današnji severni Bolgariji. Tu so našli Bolgari nekaj slovanskih plemen, ki so jih kot mirne kmetovalce kaj lahko podjarmili ter jim dali svoje ime; Slovani pa, ki so bili številnejši in omikanejši, so sčasoma svoje osvajalce poslovanili ter jim dali svoj jezik in svoje navade, tako da so se azijski prišleci popolnoma izgubili med Slovani. Tako so tedaj današnji Bolgari po krvi in jeziku naši bratje ter kakor mi predstavljajo južno vejo velikega slovanskega debla.

SIRJENJE BOLGARSKE OBLASTI. Bolgari so bili zelo bojeviti in vajeni reda. Njihova konjenica je bila vsekdar pripravljena za boj, kot dobri vojaški učitelji pa so iz podjarmljenih Slovanov

napravili izvrstno pehoto. V začetku IX. stoletja se je njihov srčni knez *Krum* (802—814) lotil podjarmljenja sosednih bizantinskih pokrajin. Leta 809. je zavzel Krum tudi *Sardiko*, današnja Sofijo, ki je bila takrat močna bizantinska trdnjava. V tem boju je poginil sam bizantinski cesar Nikipor in Krum je dal napraviti iz njegove lobanje čašo, okovano s srebrom in zlatom, da je pil iz nje na gostijah. Krumov naslednik knez *Omortag* (814—831) je premestil svojo prestolnico v Preslavo. Za njegovega časa so si osvojili Bolgari Povardarje do blizu Soluna, podjarmili naša plemena Timočane in Braničevce ter zagospodarili Pomoravju, Beogradu in Sremu, odkoder so začeli prodirati v Panonijo, ki je bila takrat v oblasti Frankov.

ZAČETKI JUGOSLOVANSKEGA DRŽAVNEGA ŽIVLJENJA

KARANTANSKI SLOVANI. Po razpadu Samove države so Slovani v Karantaniji — *Slovenci* ostali polnih sto let neodvisni, pod upravo svojih domačih vojvod. V sredini VIII. stoletja pa so jih spet začeli napadati Avari, ki so vladali še ob srednjem Dunavu, ter jih hoteli podjarmiti. Tedanji karantanski vojvoda *Borut* je spoznal, da se sam ne ubrani Avarov, zato se je obrnil za pomoč do svojih zahodnih sosedov Bavarcev.

Bavarci mu res pridejo na pomoč in preženejo Avare, obenem pa je moral *Borut* priznati njihovo vrhovno oblast ter poslati kot talce na bavarski dvor med drugimi tudi svojega sina *Gorazda* in nečaka *Hotimira*, ki sta se na Bavarskem pokristjanila. Po *Borutovi* smrti (750) je zavladal v Karantaniji kot vojvoda pod bavarsko vrhovno oblastjo njegov sin *Gorazd*. Središče njegove oblasti je bilo *Gospovetsko polje*, kjer še danes stoji kameniti knežji prestol, na katerem so po svečanem obredu umeščali karantanske (koroške) vojvode.

Gorazd je prvi krščanski vojvoda med jugoslovanskimi plemeni in prvi, ki je začel v njih širiti krščanstvo. Po triletnem njegovem vladanju je nadaljeval po njem začeto delo *Hotimir*, ki je s škofom *Modestom* sezidal tudi več cerkva, kot prvo staroslavno cerkev pri Gospe Světi.

Gorazdu in *Hotimirju* so pomagali pri širjenju krščanstva nemški duhovniki, ki so prišli iz Bavarskega. Ti pa niso prinesli v Ka-

rantanijo samo krščanske vere, pač pa tudi vpliv nemške politike, družabnega reda in omike. Narod pa se je držal stare vere in ni bil naklonjen tujcem v deželi. Zato je takoj po Hotimirovi smrti zapodil nemške duhovnike in njihove pristaše, ti pa so se obrnili za pomoč na tedanjega bavarskega kneza *Tasila II.* Ta res vzame v svoje varstvo pregnane kristjane, obenem pa s silo vdre v Karan-

Sl. 1. — Vojevodski prestol na Gosposvetskem polju.

tanijo (772), kjer postavi za kneza vernega kristjana *Volkuna*. Ne dolgo potem so prišli Bavarci in z njimi vred tudi Karantanski Slovenci pod frankovsko oblast.

SIRJENJE FRANKOVSKO OBLASTI. Med vsemi državami, ki so jih Germani ustanovili na ozemlju rimskega cesarstva, je bila najznamenitejša država Frankov. Franki so bili zahodno-

germansko pleme, ter so izprva prebivali na obalah srednjega in dolnjega Rena. Frankovsko državo je ustanovil *Klodvig* (481—511) iz rodu *Merovingov*. Najprej je vladal mali državici okoli mesta Turneja v Belgiji, polagoma pa se mu je posrečilo, da je premagal sosedna plemena ter razširil svojo državo do samih Pirenejev. Za prestolnico te države je vzel Pariz.

Klodvigovi nasledniki so vladali Frankom do sredine VIII. stoletja, takrat (751) pa je zasedla frankovski prestol vladarska rodovina *Karolingov*. Najznamenitejši vladar iz te rodovine je bil *Karel Veliki* (768—814). Za njegovega časa je država Frankov dosegla svoj višek in obsegala vse ozemlje od Atlantskega oceana do Dunava.

Karel Veliki je zavzel langobardsko državo v severni Italiji (774), napadel potem Bavarce, jih premagal in združil Bavarsko s frankovsko državo. S tem so prišli pod frankovsko oblast tudi Karantanski Slovenci, ki pa v boju med Karlom in Bavarci niso držali s temi; zato jim je Karel pustil stare domače uredbe in domače vojvode.

Ko je premagal Bavarce, je Karel navalil nad Avare, jih pobil in uničil njihovo državo (796). Tako so prišla pod frankovsko nadoblast vsa slovanska plemena, ki so dotlej bila pod nadoblastjo Bavarcev in Avarov.

BOJI MED KARLOM IN BIZANTINSKIM CESARJEM. Karel Veliki je hotel obnoviti staro rimsko cesarstvo; ker je imel v rokah že vsa zahodna ozemlja tega nekdanjega cesarstva, se je dal leta 800. v cerkvi sv. Petra v Rimu kronati za rimskega cesarja. Bizantinski cesar pa ni hotel priznati Karlovega kronanja, temveč je smatral, da se je Karel brez pravice polastil cesarskega naslova. Zato se med obema državama vname vojna, ki je trajala več let. Bitke so se bile na severozahodnem delu naše domovine, dokler leta 812. ni bil sklenjen mir v Achenu. Z achenskim mirom je bizantiski cesar priznal Karla za rimskega cesarja, vse naše zemlje severozahodno od Cetine, Vrbaša in Srema pa so prišle pod frankovsko oblast. Bizantinskemu cesarstvu so pripadala le še mesta Zader, Trogir in Split s sosednimi otoki.

Karel Veliki je razdelil svojo državo v *grofije* (nekako slovanske župe), ki so jim načelovali *grofje*. Ob državnih mejah pa, kjer je bila nevarnost pred sovražnimi napadi večja, je ustanovil

vojaške mejne krajine (marke), kjer so gospodovali mejni grofje. Za nas najvažnejši sta bili marki na bivšem avarskem ozemlju: *Vzhodna marka* na severu med Dravo in Dunavom in pa *Furlanska marka* južno od Drave, ki ji je načeloval furlanski mejni grof. Pod vrhovno oblastjo teh mejnih grofov pa je Karel Veliki podjarmljenim slovanskim plemenom pustil domače vojvode in kneze ter domače uredbe, zato jim je bilo pod njegovo vlado lažje kakor pod Bavarci in Avari. Plemena pa, ki so ostala pod bizantinsko oblastjo, so bila skoro samostojna, zakaj bizantinska država je bila izčrpana po dolgotrajnih bojih, najprej s Perzijci, potem z Arabci, v svoji notranjosti pa z borbami, ki so se razvile ob vprašanju češčenja svetih podob (*ikonoborstvo*), tako pa ni mogla dosti gledati, kaj počno slovanska plemena na Balkanu.

LJUDEVITOV UPOR. Po smrti Karla Velikega (814) je postalo življenje jugoslovanskih plemen v frankovski državi težje in nevzdržnejše. Karlov nesposobni sin in naslednik *Ludovik Pobozni* (814—840) je prepustil vlado posameznim grofom, ki so v svoji objestnosti bolj in bolj pritiskali narode. Hrvatje so takrat imeli dve državi: *Primorsko* ali *Dalmatinsko Hrvatsko* na jugozahodu in *Panonsko* ali *Posavsko Hrvatsko* ob Dravi in Savi. V tej je vladal Ljudevit, ki je imel svojo prestolnico v Sisku. Ta se pritoži pri cesarju proti furlanskemu mejnemu grofu *Kadolahu*, ko pa ne opravi nič s pritožbo, odpove secarju pokorščino (819). Še tisto leto pošljejo Franki nadenj močno vojsko pod poveljstvom furlanskega mejnega grofa, ki pa ga Ljudevit popolnoma potolče. Po tej zmagi se pridružijo Ljudevitu velik del Slovencev, Timočani in Braničevci, ki so se po njegovem zgledu otesli bolgarskega jarma.

Franki so pošiljali nad Ljudevita vojsko za vojsko, obenem z njimi pa ga je napadel tudi hrvatsko-dalmatinski knez *Borna*, ki je ostal Frankom zvest. Ljudevit najprej pobije Franke, nato pa ob reki Kolpi Borno, vdere na njegovo ozemlje, ga požge in opustoši. Po tem uspehu se pridružijo Ljudevitu še ostala slovanska plemena na severozahodu do Soče. Tako je osvobodil in zedinil knez Ljudevit vsa jugoslovanska plemena v Posavju, Podravju in Podunavju; t. j. na vsem ozemlju od Soče do Timoka. V tretjem letu bojevanja se je dvignila nadenj silovita frankovska vojska ter se pomikala naravnost proti Sisku. Ljudevit je videl, da njegove čete vzlic svoji hrabrosti toliki sili ne bodo kos. Umakne se zatorej

iz Siska ter pobegne preko Save v Bosno. Odtu se umakne v Bor-novo dalmatinsko Hrvatsko, kjer je bil zavratno ubit (823).

Čeprav Ljudevitov upor ni uspel, je vendar znamenit, ker je to prvi poizkus osvoboditve izpod tujega jarma z namenom, da se ustanovi enotna država za vsa tri jugoslovanska plemena.

Po neuspelem Ljudevitovem uporu so zavzeli timoško in braničevsko ozemlje ter Srem in vzhodni del Slavonije Bolgari, ostale uporniške pokrajine pa Franki. Veliko upornih slovanskih velikašev je izgubilo svoja posestva, ki so jih dali Franki nemškim grofom. Tudi v Karantaniji Slovenci poslej niso imeli več domačih vojvod, temveč so jim Franki postavljali za vladarje svoje velikaše. Tako je prenehala doba vsakršne slovenske, samostojnosti.

DELITEV FRANKOVSKÉ DRŽAVE. Ludovik Pobožni je bil preslaboten, da bi vladal veliko frankovsko državo, ki so jo sestavljali razni narodi. Več mu je bilo do tega, da je hodil v cerkev in se udajal molitvam, kakor da bi se bavil z vladarskimi posli; zato so ga tudi nazvali „Pobožni“. Po starem frankovskem običaju je še za svojega življenja razdelil državo med svoje sinove, ki pa so se takoj po očetovi smrti začeli med seboj vojskovati. Pobotajo se šele po *miru, sklenjenem leta 843. v Verdunu*; po tej pogodbi se je delila frankovska država na tri dele, iz katerih so se kasneje sčasoma razvile današnje *Francija, Nemčija in Italija*.

Po tej pogodbi so prišla slovanska plemena v Karantaniji in Panoniji pod nemško, ona v Istri in sosedni Furlaniji pa pod italijansko oblast. Kasneje so nemški kralji podjarmili tudi velik del Italije ter prevzeli cesarski naslov.

USTANOVITEV RAŠKE. Kmalu po neuspelem uporu Ljudevitovem je nastala v planinskem in goratem ozemlju krog Tare, Pive, Lima, gornje Drine in Zahodne Morave *prva srbska država* pod vlado *kneza Vlastimira*. Ta se je uprl bizantinskemu cesarju ter si izbojeval svobodo in neodvisnost. Po mestu Rasu, blizu današnjega Novega Pazarja, je država dobila ime Raška. Po njej so se tudi Srbi dostikrat imenovali *Rašani*. Nad Vlastimira se je takoj dvignil bolgarski knez Persijam, ki bi svojo oblast rad razširil na zahod do Jadranskega morja. Vlastimir pa ga je počakal v svoji gorati zemlji, ki ni bila kar nič pripravna za bolgarsko korenjico, ga premagal in odbil od svoje države. Kmalu po tem je Vlastimir umrl, nasledili pa so ga po takratni navadi njegovi sinovi: Mutimir, Strojmir in Gojnik.

KNEZ MUTIMIR. Komaj so zavladali v očetovi državi Mutimir in njegova brata, udari na nje novi bolgarski knez *Boris* (853—888), sin in naslednik kneza *Persijama*. Boris je hotel maščevati poraz svojega očeta in pogubiti državo, ki jo je osnoval *Vlastimir*, a v svojem prizadevanju ni imel sreče. Njegova vojska je bila pobita, sin ujet, sam pa tako prisiljen, da je prosil Mutimira za mir. Pod pogojem, da opusti nadaljne napadanje, se Mutimir z njim pobota. Po tej svoji zmagi pa je Mutimir odstavil svoja brata ter zavladal sam. S tem je hotel pokazati, da se vladarska oblast ne deli, kakor je to bila navada pri starih Slovanih, temveč mora biti v enih rokah.

Sl. 2. — Naličnik kneza Mutimira.

V tem času je vladal v bizantinski državi *Vasilij I. Macedonec* (867—886). Ta se je brez posebne izobrazbe, samo s svojim trudom povzpел od navadnega vojaka do cesarskega sovladarja. Ko je ubil cesarja *Mihajla III. „Pijanca“*, se je dal sam kronati za cesarja. Dospevši tako na vlado, se je *Vasilij* trudil, da povzdigne oslabele državo ter ji pripomore do nekdanje slave; zato je začel vojno z Arabci, ki so zavzeli Sredozemsko in Jadransko morje ter jeli napadati in pustošiti obmorska mesta. Z močnim brodovjem *Vasilij* Arabce premaga, potem pa se obrne nad naše pokrajine ter jih podjarmi vse do Save in Dunava; vendar pusti domače vladarje, ki pa so morali obljubiti, da bodo med svojim še paganskim ljudstvom širili krščanstvo.

VLASTIMIROVA DRŽAVA V OBLASTI BOLGAROV.

Po smrti kneza Mutimira so nastale med njegovimi sinovi in sorodniki borbe za prestol. Takrat še ni bilo zakona, ki bi določal nasledstvo, temveč se je prestol najčešče dobival s silo, zato pa so tudi nastajale razne izpremembe ter medsebojne borbe, ki so slabile državo. Najstarejšega Mutimirovega sina Pribislava vrže njegov bratranec *Peter Gojnikovič* (891—917) s prestola, ki ga zavzame sam. Ko je premagal tudi ostale sorodnike, ki so si lastili knežjo oblast, je mirno vladal polnih dvajset let ter dobro shajal z Bizantinci in Bolgari. A tedanji zahumski knez *Mihajlo Višević*, ki ni trpel Petra Gojnikovića, ga je pri Bolgarih obdolžil, češ da se veže s Bizantinci. Z zvijačo ga Bolgari ujemo ter odpeljejo na Bolgarsko, kjer je tudi umrl.

V tej dobi je Bolgarska močno napredovala pod vladavo Borišovega sina *Simeona* (893—927), ki je bil še sposobnejši kakor njegov oče. Ko se je v mladih letih izobraževal v Carigradu, je spoznal vso slabost bizantinske države; zato se je kot vladar ves čas trudil, da to državo uniči in se sam polasti cesarske krone. Cesar *Vasilij I.* je takrat že umrl, njegovi nasledniki pa niso bili niti sposobni niti so imeli ljubezni za dobro države, tako da je *Simeon* lahko dosegel, kar je hotel. Po nekaterih zmagah nad bizantinskimi vojskami je *Simeon* prisilil bizantinsko državo, da mu je plačevala davek, sam se je oglasil za carja (918), bolgarskega nadškofa pa povzdignil za patrijarha.

Nato napade *Simeon* Vlastimirovo državo, v kateri je vladal takrat knez *Caharija Pribisavovič*. *Caharija* je bil preslab, da bi se uprl premoči, zato pobegne na Hrvatsko, *Simeon* pa podjarmi Vlastimirovo kneževino (924).

ZAČETEK HRVATSKE. Skoro v istem času, ko so si ustanovili svojo državo Srbi, so si jo ustanovili tudi Hrvatje. Kakor Srbi so jo tudi Hrvatji ustanovili v gorskih krajih Dinarskega gorovja okrog Velebita, Kapele, reke Une, Kolpe in Vrbasa. Prvi znamenitejši hrvatski knez je bil *knez Trpimir*.

Trpimir je priznaval nad seboj oblast frankovskih kraljev, ki pa so ga pustili v miru, tako da se je mogel brigati za notranjo ureditev svoje države. Podpiral je krščanstvo, ki so ga širili rimski duhovniki iz obmorskih mest, in v bližini svoje prestolnice *Klisa* je sezidal celo samostan sv. Petra, kjer je nastanil meniški red *benediktincev*. Po zgledu frankovskih vladarjev je tudi *Trpimir*

imel na svojem dvoru velikaše, komornike in dvorne duhovne. Iza kneza Trpimira je ohranjena listina iz leta 852, s katero je podaril zemljišče splitski cerkvi. Na tej listini se je podpisal z naslovom kneza Hrvatov („dux Chroatorum“). Pri tem njegovem podpisu se prvič imenuje ime Hrvatov.

Trpimir je začetnik narodne vladarske rodovine na Hrvaškem, ki je ustvarila prilično močno državo in vladala v njej skoro tri-sto let.

Po Trpimirovi smrti so nastali na Hrvaškem notranji nemiri in knezi so se pogosto menjali na prestolu. Med hrvaškimi knezi tistega časa sta najbolj znana kneza Zdeslav in Branimir. Zdeslav (878—879), ki je prišel na prestol z bizantinsko pomočjo, je predal tudi svojo cerkev v oblast bizantinskemu patrijarhu ter tako

Sl. 3. — Napis kneza Branimira.

pretrgal zveze z Rimom. To pa je povzročilo veliko nezadovoljstvo med latinskimi duhovniki, med romanskim prebivalstvom obmorskih mest in vsemi, ki so se zavzemali, da se obdrže politične in verske zveze z Rimom. Vsi ti se upro in Zdeslav v borbi proti njim umre, knežji prestol pa zasede velikaš Branimir (879—892). Branimir je bil prvi neodvisni hrvaški knez. Ustanovil je svobodno in neodvisno državo, izgnal je iz nje tujce, v verskem pogledu pa se je brez pridržka odločil za Rim in iznova predal hrvaško cerkev rimskemu papežu.

SLOVANSKA APOSTOLA SV. CIRIL IN METOD

SPREJETJE KRŠČANSTVA. Ko so prišli naši predniki iz stare domovine v novo, so bili še mnogobožci, a v stiku z bizantinskimi vojniki in z grško-rimskim prebivalstvom in končno z Ba-

varci so spoznali tudi krščanstvo. K našim plemenom so prihajali krščanski misijonarji najprej iz Rima, potem iz Carigrada ter jih učili krščanske vere; ker pa so jih prvi učili po latinsko, drugi po grško ter jih naš narod ni razumel, se je širilo krščanstvo le počasi in površno. Bavarci so širili krščanstvo po svojih duhovnikih tudi nasilno, zato se je narod često upiral. Hitrejše in lažje so sprejemali naši predniki novo vero šele, ko so jo začeli misijonarji učiti v narodnem jeziku ter so slovanski jezik uvedli v bogoslužje. To pa se je začelo z delovanjem *slovanskih apostolov Cirila in Metoda*.

KDO STA BILA IN KAKO STA DELOVALA CIRIL IN METOD? Konstantin, z meniškim imenom Ciril, in njegov starejši brat Metod sta bila doma iz Soluna ter sina uglednega bizantinskega častnika. Ciril je bil zelo učen; poznal je več jezikov in je bil dober govornik. Služil je kot knjižničar pri patrijarhu in kot učitelj modroslovja na cesarski dvorni šoli v Carigradu. Večkrat se je uspešno postavil kot branitelj krščanstva proti raznim krivovercem. Metod je bil pokrajinski upravnik nedaleč od Soluna, a že po nekaj letih se je odrekel tej časti ter šel kot menih v samostan na maloazijski obali, kjer se je bavil samo z vedo.

V tistem času je vladal na Moravskem — v današnji Čehoslovaški — knez *Rastislav* (846—870). Dasi so si nemški duhovniki mnogo prizadevali, da bi v njegovi deželi razširili krščanstvo, jim to ni uspevalo, ker so bili moravski Slovani proti njim nezaupljivi; zakaj duhovniki so razširjali krščanstvo po latinsko, obenem pa so gledali, da razširijo s krščanstvom tudi nemški vpliv. Zato se Rastislav po posebnem poslancu obrne do bizantinskega cesarja Mihajla III. ter ga prosi, naj mu pošlje krščanskih misijonarjev, ki znajo slovanski. Cesar Mihajlo in takratni carigrajski patrijarh *Fotij*, ki sta bila zelo gorka rimskim papežem, sta takoj uslišala prošnjo in določila za misijonarje na Moravsko brata Cirila in Metoda, ki sta se že izza mladega naučila slovanskega jezika pri Slovanih, naseljenih krog Soluna.

Preden se odpravita brata na pot, sestavi Ciril abecedo, imenovano *glagolica*, in prestavi potrebne cerkvene knjige z grškega na slovansko. To je bilo nad vse važno, zakaj posihmal se je začela razvijati slovanska pismenost in slovanska književnost. Ko sta si brata tako vse pripravila, kreneta na pot in dospeta leta 865. na Moravsko, kjer se takoj lotita posla. Takoj izpočetka pa sta na-

letela na hud odpor nemških duhovnikov, ki po zapovedi rimske cerkve niso dali, da bi se služba božja vršila na kakem drugem razen na latinskem jeziku. Nemški duhovniki obtožijo zatorej papežu slovanska apostola, češ da učita krivo vero, in morala sta v Rim, da pred papežem dokažeta, kako brez podlage da je obtožba. Tedanji papež Hadrijan II. pohvali njuno delo ter kot zakonito potrди slovansko abecedo, bogoslužje in sploh vso slovansko cerkev. V Rimu Ciril umre (14. februarja leta 869.), Metoda pa postavi papež za nadškofa panonsko-moravskih Slovanov, nakar se vrne, a ne na Moravsko, kjer so med tem pregnali kneza Rastislava, pač pa v Doljno Panonijo (pokrajina med Dunavom in Dravo krog Blatnega jezera), kjer je vladal takrat pod nemško nadoblastjo knez Kocelj (861—876). Z veseljem sprejme Kocelj Metoda, ki naj narodu s slovanskim pismom in slovansko besedo pojasni besedo božjo in služi božjo službo.

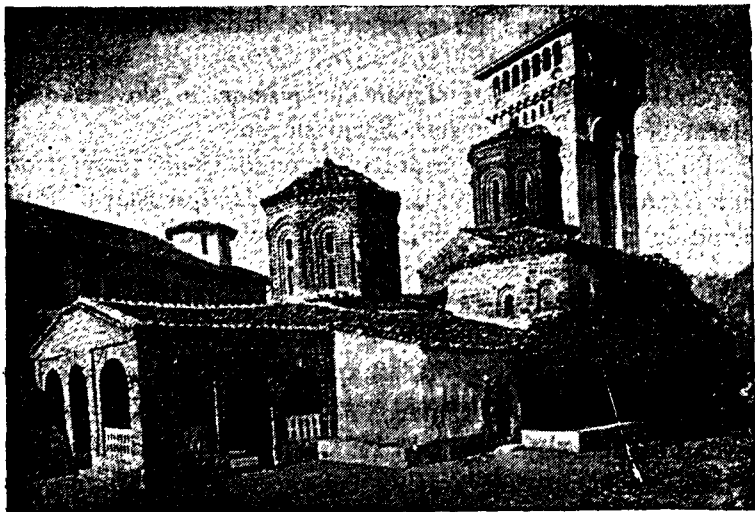
Po Koceljevi smrti pridruži Panonijo svoji državi moravski knez *Svatopluk* (871—893), nečak kneza Rastislava. Poslej je Metod še z večjim uspehom nadaljeval svoje delo v veliki Svato-plukovi državi. Posvečeval je duhovnike, ki so govorili narodu v njegovem jeziku, a nemška duhovščina mu ni dala miru do njegove smrti v letu 885.

UČENCI SV. CIRILA IN METODA. Po Metodovi smrti je papež Štefan V. na zahtevo nemških duhovnikov prepovedal slovansko bogoslužje in učenci sv. Cirila in Metoda so bili izgnani iz moravsko-panonskih krajev. Takrat so se obrnili na Balkan, kamor so prenesil slovansko knjigo in cerkev ter z uspehom nadaljevali versko in književno delo svojih velikih učiteljev. Sestavili so novo abecedo — *cirilico* — dosti lažjo in okretnejšo kakor je glagolica. Najznamenitejša med njimi sta bila *Klement* in *Naum*. Ustanovila sta se v Ohridu in odtu širila slovansko bogoslužje med balkanskimi Slovani.

Tako se je po prizadevanju slovanskih apostolov Cirila in Metoda in po prizadevanju njihovih učencev popolnoma udomačilo pri južnoslovanskih plemenih krščanstvo in slovansko bogoslužje.

RAZKOL KRŠČANSKE CERKVE. Že v prvih časih so se v krščanstvu pojavile nekakšne razlike v teh ali onih cerkvenih običajih, prav tako tudi pri tem, kako so rimski in grški duhovniki tolmačili posamezne cerkvene nauke. Najpoglavitnejše vprašanje pa je bilo, odkod izhaja sv. Duh. Grki so trdili, da izhaja samo

od Boga Očeta, na zahodu pa so verovali, da izhaja od Boga Očeta in Boga Sina (filioque). Take in podobne verske razprtije so netili tudi politični boji med Rimom in Carigradom ter razmerje med rimskim papežem in carigrajskim patrijarhom, ki sta se kosala za prvenstvo. Dve krščanski središči sta se bolj in bolj odtujevali in prav takrat, ko sta se odpravljala na Moravsko Ciril in Metod, je prišlo do hudega spora med patrijarhom *Fotijem* in papežem *Nikolajem II.* Takrat je pravzaprav prestalo krščansko cerkveno edinstvo, do končnega razkola pa je prišlo šele leta 1054., za časa *Leona IX.* in patrijarha *Mihajla Cerularija.* Tadva sta drug dru-

Sl. 4. — Samostan sv. Nauma pri Ohridu.

gega preklela, krščanska cerkev pa se je razdelila na zahodno — latinsko ali katoliško — in vzhodno — grško ali pravoslavno. — *Ta delitev krščanske cerkve je imela za naš narod strašne posledice, ker se je en njegov del razvijal pod verskim vplivom Rima in katolicizma, drugi pod vplivom Carigrada in pravoslavlja.*

KRALJ TOMISLAV

(910—928)

RAZŠIRJENJE DRŽAVE IN OKLICANJE ZA KRALJA. V času, ko je bolgarski kralj Simeon uničil Vlastimirovo državo in zavzel pokrajine vzhodno od Drine, je vladal na Hrvatskem knez

Tomislav, vnuk kneza Trpimira. Tomislav je bil hraber vojskovodja, umen državnik in dober urejevalac. Komaj je prišel na prestol, je že začel pripravljati vojsko, ker je videl, kakšna nevarnost mu preti od sosedov, posebno od Madžarov, ki so s svojim vódjem Arpadom (896) prešli iz južne Rusije preko Karpatov ter se naselili krog reke Tise in Dunava, od koder so potisnili Slované.

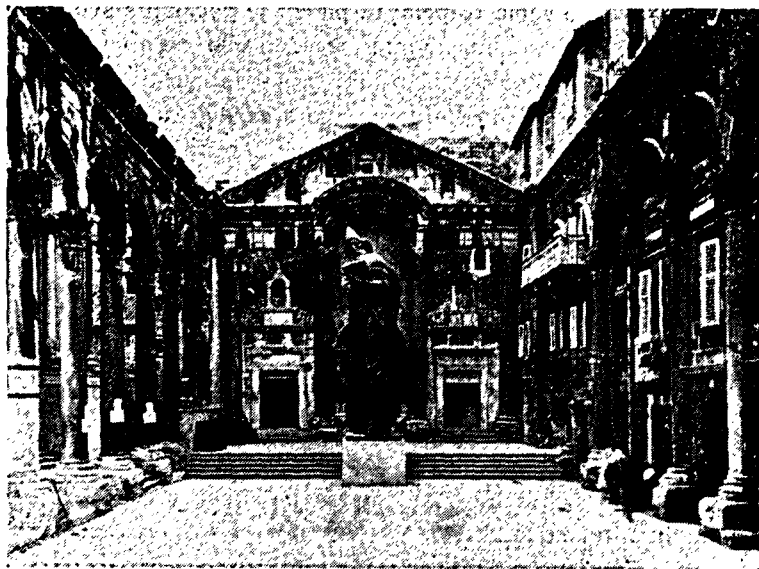
Kakor vsa azijska konjeniška plemena, so bili tudi Madžari bojeviti, pri tem pa delomržni in roparski ter so takoj začeli napadati vse narode in države naokrog. Prešli so Dravo, prelomastili Slavonijo, prodrli preko Save po dolinah Une in Kolpe v Tomislavovo državo do same Kapele; tu pa jih je počakal s svojo vojsko Tomislav, jih potolkel in pognal ne le preko Save, temveč tudi preko Drave in razširil ob tej priliki svojo državo do Drave in do Srema, kjer je naletel na Bolgare. Svojo državo pa je razširil Tomislav tudi na vzhod na porečje Bosne ter na primorska mesta Zader, Trogir in Split, ki so bila dotlej bizantinska. Ko je svojo državo tako razširil, se *knez Tomislav leta 925. okliče za kralja*. Tako je Tomislav prvi naših vladarjev v srednjem veku prevzel naslov kralja. Ta naslov mu je priznal tudi tedanji rimski papež Ivan X.

Kmalu po tem kronanju napade Tomislava bolgarski car Simeon, ki je hotel tudi Tomislavovo državo uničiti kakor je uničil Vlastimirovo, in podjarmiti ter spraviti tako pod svojo oblast vsa naša plemena. A tokrat mu je izpodletelo. Tomislav ga je odbil in obvaroval svojo državo. Močno pa mu jo je pretresal boj med narodno in latinsko cerkvijo.

BOJ MED NARODNO IN LATINSKO CERKVIJO. Poglavar vzhodno-pravoslavne cerkve — carigrajski patrijarh — je dovoljeval, da se vrši služba božja in krščanski obredi na narodnem jeziku, ter se ni mešal v posvetne posle krščanskih vladarjev; poglavar zahodne, katoliške cerkve — rimski papež — pa je hotel, da se pri vseh narodih vrši služba božja na latinskem jeziku in da so mu podložni vsi krščanski vladarji. Naš narod se je nahajal takrat pod vplivom obeh krščanskih središč: v primorskih krajih se je širila latinska, v notranjosti pa narodna krščanska cerkev. Ko so se v drugi polovici IX. stoletja začela nesoglasja in borba za nadvlado med Rimom in Carigradom, se je občutila verska razcepljenost tudi v Tomislavovi državi; nasproti sta si stali latinska cerkev s sedežem v Splitu in *narodna cerkev s sedežem v Ninu*.

Latinski duhovniki so zahtevali, da se opusti ninska narodna cerkev in prepove služba božja na slovanskem jeziku, vsa kraljevina pa da se podredi v cerkvenem pogledu nadškofu splitskemu. S tem so bili romanski prebivalci primorskih mest in nekateri domači velikaši, z narodno cerkvijo pa je držal narod, ki je ljubil svoj jezik in božjo službo svojih apostolov sv. Cirila in Metoda ter njihovih učencev.

SPLITSKI CERKVENI ZBOR. Da bi uredil notranje razmere in končal cerkvene spore v državi, je kralj Tomislav po pa-

Sl. 5. — Spomenik Grgurja Ninskega v Splitu.

pežu sklical cerkveni zbor v Splitu (925), kajti samo ta je imel pravico, da reši tako važno cerkveno vprašanje. Na zbor so prišli cerkveni dostojanstveniki in mnogi velikaši skoro iz vseh naših primorskih krajev. Narodno hrvaško cerkev in slovanski jezik je odločno branil škof *Grgur Ninski*, ki pa je ostal na zboru s pristaši narodne cerkve v manjšini. Celo sam kralj Tomislav, ki bi si rad pridobil primorske romanske prebivalce in mesta, je bil na strani teh in tako je zbor sklenil, da se prizna oblast splitskega nadškofa od reke Raše v Istri do Kotorja in da se dovoli slovansko bogoslužje samo nižjim duhovnikom. A tudi s temi sklepi latinski

duhovniki niso bili zadovoljni, zato je bil leta 928. sklican v Split drugi cerkveni zbor, ki je pravice ninske cerkve popolnoma razveljavil in prepovedal slovanski jezik v cerkvi. Vzlic temu pa so narodni duhovniki še naprej brali službo božjo v slovanskem jeziku.

Kmalu po tem zboru je kralj Tomislav umrl, njegova država pa je začela spričo notranjih nesložnosti in bojev slabeti in izgubljati posamezne pokrajine. Istočasno pa se je pod knezom Časlavom Klonimirovičem obnovila in okrepila Raška.

KNEZ ČASLAV

(931—960)

BEG IZ BOLGARIJE IN OBNOVITEV DRŽAVE. Bolgarska je jela po smrti carja Simeona (927) kmalu propadati. Njegov sin in naslednik *Peter* ni bil sposoben, da vlada veliki Simeonovi državi, in skoro so v njej nastali nemiri. Te pa je izkoristil Časlav Klonimirovič, vnuk Mutimirovega brata Strojimira, ki je bil prisiljen živeti na Bolgarskem; pobegnil je domov, se uprl in začel vojno z Bolgari. Kakor hitro so slišali za to njegovo gibanje razni beženci, ki so pred Bolgari v Tomislavovi državi in v državi bizantinski poiskali pribežališče, so se vrnilo tudi sami ter se pridružili Časlavu. Uporniki so pregnali Bolgare in obnovili Vlastimirovo državo. Časlava so podpirali tudi Bizantinci, da bi tako kar najbolj oslabili Bolgarsko, ki je bila njihova najhujša nasprotnica.

RAZSIRJENJE DRŽAVE. Časlav pa ni obstal na mejah države kneza Vlastimira, temveč je kaj kmalu razširil svojo oblast proti Jadranskemu morju in zbral v eno državo še Bosno, Zeto (Duklijo), Trebinje, Hum, Neretvo in otoke: Brač, Hvar, Korčulo in Mljet. Tako je obsegala njegova država svet od reke Ibra in planine Rudnika do rek Vrbasa in Cetine, pa od Save do Jadranskega morja in Bojane.

BOJI Z MADŽARI. Madžari, ki so bili vajeni ropanju in pustošenju, tudi Časlavu niso prizanesli. Njihova hitra konjenica je jela prehajati Savo, po dolini Bosne prodirati v njegove kraje in jih pleniti. A kakor pred njim Tomislav pri Kapeli, jih tudi Časlav počaka s svojo vojsko ob reki Drini, jih potolče in nažene v Srem; a v tej bitki je padel tudi sam (960).

RAZPAD ČASLAVOVE DRŽAVE. Po Časlavovi smrti je jela njegova država razpadati in propadati. Njegovi nasledniki niso znali obdržati v celini pokrajini, ki jih je združil Časlav. Bosna in primorska ozemlja so se odcepila od Raške ter nadaljevala svoje posebno življenje. Narod takrat še ni imel smisla za državno ureditev ter ni razumeval *neobhodne potrebe združitve in skupnega življenja*.

VELIKA KARANTANIJA

USTANOVITEV VELIKE KARANTANIJE. Ko je razpadla država Karla Velikega, se je Nemčija začela razvijati v posebno državo, in sicer nekaj časa še pod vladarsko rodovino Karolingov. Ko pa je ta izumrla, so izvolili za nemškega kralja Henrika I., vojvodo saškega. Ta je začetnik *saške vladarske rodovine* v Nemčiji, ki je vladala nad sto let. Močno je povzdignil kraljevo moč med mogočnimi nemškimi knezi in vojvodi Henrikov sin Oton I. (936—973). Na Leškem polju pri Augsburgu je premagal Madžare (955), da so poslej morali prenehati s svojim dotodanjim napadalnim in roparskim življenjem, sprejeti krščanstvo in se lotiti poljedelstva. Da bi si zavaroval državno mejo proti njihovim napadom, je ustanovil Oton I. *Vzhodno marko* (Ostariki), iz katere se je kasneje razvila Avstrija. Nato se obrne z močno vojsko nad Italijo, zavzame Pavijo in Milan ter brez odpora vkoraka v Rim, kjer ga je priznal papež in ga kronal s krono „svetega rimskega cesarstva“. Razen Nemčije in Italije so priznavale Otonovo oblast tudi Češka, Moravska, Poljska in slovenske alpske dežele.

Otonu I. je sledil na prestolu njegov sin Oton II. Kakor njegov oče na vzhodu, je tudi ta ustanovil iz vsega svojega ozemlja med Dunavom, Jadranskim morjem ter reko Padom v Italiji veliko pokrajino — *vojvodino Veliko Karantanijo*, ki jo je ločil od Bavarske in jo napravil samostojno (976). Kot samostojni vojvode so ji vladali v cesarjem imenu skraja najbližji njegovi sorodniki.

Z ustanovitvijo Velike Karantanije so bili Slovenci združeni v isti pokrajini in pod isto upravo. Tako so se lažje upirali ponemčevanju in ohranili narodni značaj vzhodno-alpskih dežel. Škoda le, da je trajalo to dovolj malo časa in je Velika Karantanija spet razpadla na več pokrajin ali mark.

RAZPAD VELIKE KARANTANIJE. Velikokarantanski vojvode so venomer gledali, kako bi se iztrgali iz cesarske nadoblasti in postali popolnoma samostojni vladarji. To njihovo stremljenje je privedlo do razdelitve Velike Karantanije. Sčasoma so jeli cesarji trgati od nje posamezne dele, ustanavljati iz nje nove „marke“ ter jih podeljevati svojim zvestim pristašem. Kot osrednja marka Velike Karantanije je ostala *vojvodina Koroška*, ki so jo opravljali grofi Eppensteinski. Ob srednji Muri in ob gornji Rabi je nastala *Štajerska marka*, tako imenovana po mestu Štajerju, ob srednji Dravi se je razvila *Ptujska marka*, ob Savinji *Savinjska marka*, ki sta se kasneje združili s Štajersko. Od Karavank do Snežnika je ob gornji Savi segala *Kranjska marka*, ki je mejila na jugu na *Istrsko marko*, na jugovzhodu ob Savi pa na *Slovensko marko*.

Razpad Velike Karantanije v posamezne pokrajine je zelo olajšal ponemčevanje slovenskih alpskih dežel.

CAR SAMUEL

(976—1014)

UPOR MACEDONSKIH SLOVANOV PROTI BIZANTINCEM. Po smrti bizantinskega cesarja *Ivana Cimiska* (969—976) so se dvignili nemiri in upori proti Cimiskovemu nasledniku mlademu cesarju *Vasiliju II. Macedoncu* (976—1025). Te nemire so porabila slovanska plemena v Macedoniji, ki so bila dotlej podložna zdaj Bolgarom, zdaj Bizantincem, ter se upro (976). Na čelo upornikov je stopil mladi in odločni Samuel, sin kneza Nikola, ki je vladal *Brsjakom*, slovanskemu plemenu ob Ohridskem in Pre-spanskem jezeru. Samuel prežene tujce in začne osvobojevati še sosedne pokrajine. Kar precej se mu pridružijo tudi slovanska plemena v Povardarju in Pomoravju. Car Vasilij II. je izprevidel, kakšna nevarnost mu grozi od Samuela, zato se obrne proti njemu z veliko vojsko, ki jo je vodil po dolini reke Marice. Samuel ga počaka v balkanskih klancih nedaleč od Sofije in ga tako potolče, da se mora Vasilij vrniti in delj časa dati Samuelu mir. Po tej svoji zmagi pa je osvojil Samuel vso Bolgarsko med Balkanom in Dunavom, se oklical za carja ter ustanovil tako *prvo slovansko carstvo*.

RAZŠIRJANJE SAMUELOVEGA CARSTVA. Po sijajnih uspehih na vzhodu se je obrnil Samuel proti zahodnim sosedom. Najprej je osvojil bizantinsko pokrajino ob Draču, udaril na Zeto ter jo premagal, tedanjega zetskega kneza Vladimirja pa odpeljal v svojo prestolnico Prespo. Z nadaljnimi zmagami si je podjarmil Trebinje, Hum in Neretvo ter Bosno in Raško, vsem tem pa je pustil notranjo samoupravo. Tako je ustvaril Samuel veliko jugoslovansko carstvo, ki se je raztezalo od Soluna in Olimpa do Dunava, Save in Vrbasa ter od Jadranskega do Črnega morja.

CAR SAMUEL IN KRALJ DRŽISLAV. Ko je ustanavljal Samuel svoje carstvo, je vladal v oslavljeni državi Tomislavovi kralj Držislav (969—995), eden potomcev in naslednikov kralja Tomislava. Držislav se ni hotel pridružiti Samuelu, ki je prišel s svojo vojsko do Zadra, pač pa se je zvezal proti njemu z Bizantinci. Zato mu je cesar Vasilij II. vrnil primorska mesta, ki so jih v nemirih po Tomislavovi smrti zavzeli Bizantinci. Obenem mu je poslal tudi *kraljevo krono* in druga takratna znamenja *kraljeve oblasti: plašč, žezlo, zlato jabolko in meč*. Držislav si je prvi nadel naslov „*kralj Hrvatske in Dalmacije*“.

Po Držislavovi smrti so nastali v državi vnovič nemiri in prepiri za prestol. Te boje, kakor tudi boje med Samuelom in Vasilijem II. je dobro izrabila beneška republika, ki je venomer pazila, da dobi priliko in zagospodari na vzhodni obali Jadranskega morja; kajti Benečani so morali vse X. stoletje plačevati hrvatskim in neretvanskim knezom davek, da so smeli nemoteno brodariti po vzhodnem Jadranu. Da bi svoje namene uresničili, pridobe nekatera dalmatinska mesta, potem pa napade leta 1000. sam dož *Peter Orseolo II.* z močnim brodovjem našo jadransko obalo in podjarmi mnoge otoke ter mesta Zader, Trogir, Primorski Biograd in Split. Ob tej priliki si je tudi nadel naslov „*dož Dalmacije*“.

Poslej se je začela dolgotrajna borba med našim narodom in med Benečani, ki so se na vse mogoče načine prizadevali, da se učvrste na našem Primorju ter od tu razširjajo svojo oblast.

BITKA PRI BELASICI IN SMRT CARJA SAMUELA. Ko se je Samuel po osvojitvah na severozahodu vrnil v svojo prestolnico, je pustil na svobodo zetskega kneza Vladimirja; pomiril se je z njim in sprijaznil, mu dal za ženo svojo hčer Kosaro ter mu vrnil Zeto in še nekatere okolne kraje. Tako je hotel pre-

prečiti upor v pokrajinah, ki jih je pravkar združil. Sedaj je začel Samuel urejevati svojo državo in cerkev, lotil se je tudi polepšavanja in zidanja svojih dvorov v Ohridu in Prespi. Ali tedaj ga ni pustil na miru cesar Vasilij; kakor hitro je zatrl v svoji državi notranje upore, ki so se pojavili po porazu pri Sofiji, se je obrnil proti Samuelu, katerega je prav tako imel za upornika. To pot Vasilij s svojo vojsko ni šel ob Marici, pač pa se je pri Solunu obrnil na sever, da bi tako prej in lažje vpadel v sredo Samuelove države. Samuel je bil sicer dovolj hraber in se je znal vojevati, a Vasilij je imel bolj urejeno in bolj izvežbano vojsko; tako je zmagoval vsepovsod in se pomikal bolj in bolj proti severu. Tedaj se Samuel odloči, da sprejme bitko ter počaka svojega nasprotnika na planini Belasici, na današnji trojni meji med Jugoslavijo, Grčijo in Bolgarijo (1014). Tu pa je bila njegova vojska docela pobita. Vasilij je zajel večino Samuelovih vojniki, Samuel sam se je komaj rešil in zbežal v Prilep. Zdaj je pokazal zmagovalec vso srednjeveško sirovost in krutost: oslepiti je dal vse ujetnike, le vsakega stotega je pustil enoakega, da so vodili oslepljence k svojemu carju. Ves izmučen po neprestanem bojevanju in napornem delu Samuel ni mogel preboleti takega poraza svoje vojske, s katero je osvojil poprej skoro ves Balkanski polotok; ves potrt je umrl jeseni istega leta (1014).

RAZPAD SAMUELOVEGA CARSTVA. Carja Samuela je nasledil njegov sin *Radomir*. Ta je hrabro nadaljeval borbo z Bizantinci, a kmalu ga je ubil njegov bratranec *Ivan Vladislav* ter se sam polastil carskega prestola. Vladislav je umoril tudi Samuelovega zeta, zetskega kneza Vladimirja, ki ga je prijateljsko povabil k sebi.

Vladislav je bil zadnji vladar v Samuelovem carstvu. Vladal je le malo časa in padel v boju z Bizantinci (1018). Takrat je cesar Vasilij skoro brez odpora vkorakal v Ohrid in Prespo ter brez posebnih težav pokoril vso Samuelovo državo, nakar se je ovenčan s slavo zmagovalca vrnil v Carigrad z velikim plenom in z zaslužnjenimi člani Samuelove carske rodbine.

Ko je tako uničil Samuela, se je obrnil cesar Vasilij II. proti kralju *Krešimiru II.* (1000—1030), sinu Držislavovemu, s katerim je živel prijateljsko, dokler se je bojeval s Samuelom. Zdaj pa je kmalu osvojil tudi njegovo državo. Tako so vse slovanske pokra-

jine na Balkanu zopet izgubile svojo samostojnost ter prišle pod vrhovno oblast cesarja Vasilija II. Macedonca.

POKRISTJANJENJE RUSOV. Vzhodni Slovani, kasneje imenovani Rusi, so dolgo živeli ločeni po plemenih, ki so se pogosto med seboj vojskovala. Sami niso imeli smisla za skupno državo ter jim jo ustanovil šele tujec, vodja normanske čete, ki je prišla s severa; ime mu je bilo *Rurik*, a njegova prestolnica je bila Novgorod. Rurikovi nasledniki so se obračali na jug k Črnemu morju, po katerem so hoteli priti v bogati Carigrad; zato so razširjali svojo državo proti jugu ter premestili prestolnico iz Novgoroda v Kijev. Lotili so se tudi samega Carigrada, a ga niso zmogli. Ko pa se je cesar Vasilij II. v začetku svoje vlade boril za svoj prestol, mu je priteknel na pomoč ruski knez *Vladimir Rurikovič* (972—1015). Vasilij se je z njim sprijaznil, a ko je sprejel Vladimir krščansko vero, mu je tudi dal svojo sestro Ano za ženo. Vladimirovo pokristjanjenje je bilo zelo znamenito, ker je s svojim knezom vred prešel v krščanstvo tudi ruski narod. Tako je prišla Rusija, največja slovanska moč, v cerkveno in prosvetno edinstvo z bizantinsko-grškim pravoslavljem. Vladimirjev naslednik knez *Jaroslav Veliki* (1015—1054) je ustvaril veliko državo, jo uredil in očvrstil. Izdal je tudi prvi ruski zakon „*Ruskaja pravda*“. Svojo prestolnico Kijev je okrasil z dvori in cerkvami, med katerimi je najznamenitejša cerkev *sv. Zofije*. Utrjeval je krščanstvo in stopil v svaštvo z mnogimi evropskimi krščanskimi vladarji. Pred svojo smrtjo je Jaroslav po takratni navadi razdelil državo med svoje sinove, njena delitev na manjše kneževine pa jo je kmalu oslabila.

PETER KREŠIMIR IV.

(1058—1073)

OBNOVITEV TOMISLAVOVEGA KRALJESTVA. Po smrti kralja Štefana I. (1030—1058), sina in naslednika Krešimira III., je zasedel kraljevi prestol na Hrvatskem Štefanov sin Peter Krešimir IV., ki je bil po svoji materi vnuk beneškega doža Petra II. Orseola. Peter Krešimir IV. je med najznamenitejšimi vladarji iz rodu Trpimirovičev. Že zrel mož je zasedel prestol, zato njegova vladavina ni bila dolga, je pa v tem času vrnil svoji državi vsa dalmatinska mesta in otoke ter razširil državne meje od reke Raše do

Neretve, od izvira Kolpe do Drine in od Jadranskega morja do Drave. Tako je Peter Krešimir IV. obnovil, če ne še razširil stare meje Tomislavovega kraljestva. Ni pa utegnil urediti svoje države

Sl. 6. — Peter Krešimir IV.

na znotraj in končati nemirov, ki so nastali spričo novega ostrega prepira med latinsko in narodno cerkvijo.

CERKVENE PREUSTROJITVE V RIMU. Za časa Petra Krešimira IV. so se v Rimu trudili, da preuredi rimsko cerkev.

V Lateran je bil sklican cerkveni zbor (1059), ki je na prizadevanje naddijakona *Hildebranda* sklenil, da bodo znanprej volili papeža le kardinali rimske kurije in da ne smejo imeti na to izvolitev nikakršnega vpliva ne cesar ne plemiči ne narod. Obenem so uvedli najstrožji *cerkveni red*; prepovedana je bila poslej *simonija*, t. j. kupovanje cerkvenih služb, zapovedan *celibat*, t. j. neoženjenost duhovnikov in določeno, da se morajo služba božja in vsi cerkveni obredi vršiti samo na latinskem jeziku.

Ko je naddijakon Hildebrand postal papež z imenom *Gregor VII.* (1073—1085), se je na vso moč trudil, da nad vse povzdigne oblast papeževo. Hotel je, da papež ne bo le duhovni poglavar svojih vernikov, temveč tudi njihov posvetni gospodar ter se mu morajo zato brezpogojno pokoriti vsi kralji in cesarji. Dosleden temu svojemu zavzemanju je nazadnje najstrožje prepovedal t. zv. *lajšiško investituro*, t. j. prepovedal je duhovnikom, da bi od posvetnih oblasti sprejemali duhovniško oblast. Proti temu se je uprl takratni nemški cesar *Henrik IV.*, ki je v svoji državi sam po svoji volji postavljajl škofe in opate ter imel v njih najmočnejšo oporo proti mogočnim posvetnim velikašem. Tako je nastal oster boj med cesarjem in papežem, oziroma med državo in cerkvijo. Izpčetka je imel v tem boju papež več sreče, ker je bilo v njegovih rokah najstrašnejše srednjeveško orožje — *cerkveno prekletstvo* (anatema). Tudi sedaj prekolne Henrika ter odveže njegove podložnike zvestobe, nakar je prišel Henrik kot spokornik čez Alpe v Kanoso ter prosil papeža, da ga odveže prekletstva. Ko pa je pozneje uredil doma razmere in utrdil svojo moč, je začel Henrik iznova boj s papežem; s svojo vojsko je prišel v Italijo in zavzel Rim. Papež Gregor VII. je pobegnil v Salerno k svojim zaveznikom Normanom in tamkaj umrl. Kmalu potem je umrl tudi cesar Henrik, boj za investituro pa se je nadaljeval. Papeži niso mogli ukloniti cesarjev, a tudi ti niso mogli vsiliti svoje volje cerkvi. Do pomirjenja je prišlo šele, ko sta popustili obe strani. Tedaj je zaključen t. zv. *vormski konkordat* (1122), s katerim je bil določen delokrog posvetne in delokrog cerkvene oblasti in tako končan boj za investituro med papežem in nemškim cesarjem.

CERKVENI ZBOR V SPLITU 1060. LETA. Cerkevne preureditve v Rimu so povzročile ponovne boje med latinsko in narodno cerkvijo na Hrvatskem. Zato se je pod predsedstvom papeževega delegata Majnharda spet sešel cerkveni zbor v Splitu

(1060), ki je sklenil: da se slovanska služba božja v cerkvi doceľa opusti in dovoli le latinska; da se duhovniki, ki ne znajo latinski, odpuste; da se prepove duhovnikom ženitev, tisti pa, ki so oženjeni, da morajo zapustiti družino ali se odpovedati službi, in da duhovniki ne smejo nositi dolgih las in brade.

NARODNA IN LATINSKA STRANKA. Sklepi splitskega cerkvenega zbora so silno razburili pristaše slovanskega bogoslužja. Narod je nastopil v obrambo domačih duhovnikov, tako imenovanih „*glagoljašev*“, v obrambo svoje cerkve in svojega jezika. V državi sta nastali dve stranki, *narodna* in *latinska*, med katerima se je razvila krvava borba. Latinski stranki so pripadali latinski duhovniki, višji plemenitaši ter romanski prebivalci primorskih mest, v narodni stranki pa so bili preprosti narod, domači duhovniki in nižji plemiči. Kralj Peter Krešimir IV., ki se je bal zamere pri papežu in ni hotel imeti proti sebi dalmatinskih škofov in mestnih priorjev, je potegnil z latinsko stranko. Sam po materi Benečan in v Benetkah vzgojen je bil seveda bolj zavzet za latinsko omiko in mu ni bila mar narodna država in narodna cerkev.

Tako je ostal narod v svojem boju za narodno cerkev brez državne pomoči, kajti kralj in velikaši, ki so predstavljali državo, so bili na strani latincev. Ta boj se je še nadaljeval in Krešimir IV. ni pričakal njegovega konca; prej je umrl in so ga pokopali v cerkvi sv. Štefana pri Klisu.

RAZPAD TOMISLAVOVEGA KRALJESTVA

BOJI ZA PRESTOL. Po smrti Petra Krešimira IV. bi moral zasesti prestol njegov nečak Štefan. Na njegovi strani so bila primorska mesta s svojimi škofi in priorji, z njimi tudi večina velikašev iz onih krajev, ki so pripadali *latinski stranki*. Nasprotna pa mu je bila večina naroda in slovanskega prebivalstva, ki je bilo ogorčeno zbog prepovedi slovanskega bogoslužja in cerkvenih izprememb, nastalih za vlade kralja Krešimira IV. Tem nezadovoljnem se je postavil na čelo neretvanski velikaš Slavič, ki je bil vodja *narodne stranke*. Tega si tedaj narod izbere za kralja (1074), Štefan pa se umakne v benediktinski samostan blizu Splita.

Latinska stranka zaprosi pri papežu Gregorju VII. pomoči proti kralju Slaviču. Papež, ki je imel narodno stranko s slovanski-

mi duhovniki za krivoverce, usliši njihovo prošnjo in pošlje na pomoč svojega vazala normanskega grofa Amika II. iz Apulije. Normani se kmalu prikažejo na naši jadranski obali, da pomagajo Slavičevim nasprotnikom. Bitke so se bojevale ne le krog primorskih mest, temveč tudi po drugih krajih Hrvatske; nazadnje je bil kralj Slavič ali po izdaji ali v boju ujet (1075) in odpeljan v sužnost, iz katere se ni več vrnil. Njegov poraz je bil tudi poraz narodne stranke, vendar pa so narodni duhovniki še naprej skrivoma opravljali službo božjo na slovanskem jeziku.

DIMITRIJ ZVONIMIR (1075—1089). Ko je po porazu kralja Slaviča ostal kraljevi prestol nezaseden, ga je s papeževo pomočjo zavzel knez Dimitrij Zvonimir, ki se je obvezal, da prizna nad seboj papeževo oblast, mu plača po 200 zlatov letno davka ter mu pomaga z vojsko, kadar ga pokliče. Zvonimir je bil pod hudim vplivom latinske stranke; okrog sebe je imel same latince, ki so dobili od njega, kar so hoteli. Zato pa je izgubil zaupanje pri narodu.

PRVA KRIŽARSKA VOJNA IN SMRT KRALJA ZVONIMIRA. Za časa vladanja kralja Dimitrija Zvonimira so zasedli Palestino in Jeruzalem *Seldžuki* (1076), divje in bojevito turško pleme. Ti so jeli neusmiljeno preganjati in trpinčiti kristjane, ki so takrat posebno od zahoda prihajali v velikih množicah, da obišejo Kristusov grob v Jeruzalemu. Seldžuki pa niso bili nevarni samo za krščanske romarje, temveč tudi za bizantinsko državo; zato se takratni bizantinski cesar *Aleksij Komnen* (1081—1118) obrne za pomoč rimskemu papežu *Urbanu II.*, kot poglavarju zahodnega krščanstva. Papež usliši cesarja in začne pridigovati splošno krščansko vojno zoper Seldžuke. Tudi kralju Zvonimiru kot svojemu vazalu ukaže iti s svojo vojsko na vzhod v boj nad nevernike. Kralj Zvonimir skliče na Kninsko polje shod, na katerem sporoči narodu papeževo zapoved, a narod, ki ni maral ne papeža ne kralja, ki je s papeževo pomočjo zasedel prestol, a mu tudi ni bilo do tega, da bi hodil v daljne kraje borit se za druge, se upre kralju Zvonimiru, ki ga posekajo na samem shodu leta 1089.

Med tem pa je papež na velikem zboru v Klermonu 1095. leta pozval vse zahodne kristjane, da iztrgajo iz neverniških rok Jeruzalem in grob Kristusov. Kristjani zahodno-evropskih dežel so se odzvali papeževemu pozivu in takoj so se začeli zbirati ter se od-

pravljati na vzhod. Vsi, ki so šli na vojno, so si pripeli na obleko znamenje križa, zato se imenujejo križarji. Križarskih vojn je bilo več, kajti misel na osvoboditev Kristusovega groba je navdajala zahodno krščanstvo skoro dvesto let. A z verskim prepričanjem so bile pomešane dostikrat tudi želje raznih oseb in stanov. Najznamenitejši vladarji in vojvode tedanje dobe in velikanske množice ljudi so se udeleževali teh vojn, a glavnega namena, t. j. da osvobode Kristusov grob, niso dosegli. Največ križarskih čet je prešlo skozi naše kraje, ob Dunavu in Moravi ali po Jadranskem primorju.

BOJI ZA PRESTOL PO ZVONIMIROVI SMRTI. Po Zvonimirovi smrti so nastale prave meščanske vojne med t. zv. *dvorno stranko*, ki se je zbirala krog Zvonimirove vdove Jelene, in stranke Štefana II., nečaka Petra Krešimira IV., ki je bil *poslednji iz rodu Trpimirovičev*. Ko pa Štefan kmalu umre, pokliče Jelena na pomoč svojega brata, madžarskega kralja Ladislava ter mu s svojimi pristaši ponudi kraljevo krono. Ladislav jo sprejme, prekorači s svojo vojsko Dravo in Savo in dospe brez odpora do gorovja Kapele; tu pa se vrne, kajti med tem so vdrl v njegovo državo azijski Kumani. Zadržal pa je vso zemljo, ki jo je zavzel, in postavil v njej za upravnika svojega nečaka Almoša. Da bi to zemljo še bolj navezal na svojo državo madžarsko, jo je v cerkvenem pogledu izločil od Primorja ter ustanovil novo škofijo v Zagrebu (1094), ki je postal tako cerkveno središče zahodnega dela Slavonije. *Ob tej priliki se Zagreb prvič imenuje kot naselbina.*

Sl. 7. — Križar.

IZGUBLJENJE SAMOSTOJNOSTI. Nekaj let za tem je kralj Ladislav umrl, na prestolu pa ga je nasledil njegov nečak kralj *Koloman*. Da dovrši, kar se je namenil že njegov stric, in da zavzame tudi svet onkraj Kapele tja do morja, se odpravi *Koloman*

z vojsko na Hrvaško. V severnem podnožju Kapele (Gvozda) se postavi Kolomanu nasproti kralj *Peter II.*, ki ga je med tem večina naroda postavila za hrvatskega kralja (1093—1097). A njegova vojska je bila preslaba, da bi zdržala v bitki proti Kolomanovi, in sam Peter je padel v boju. Kraj, kjer se je bila bitka, se od takrat imenuje *Petrova gora*.

Kralj Peter je bil poslednji narodni vladar na Hrvaškem in v Dalmaciji. Po tej zmagi je zavzel Kolomanov vojskovodja Merkurij brez odpora vse ostanke Tomislavovega kraljestva tja do Jadranskega morja, Koloman pa jih je združil z madžarskim kraljestvom.

KOLOMANOV SPORAZUM S HRVATSKIMI PLEMENITAŠI 1102. Komaj pa je osvojil Koloman Hrvaško in Dalmacijo, je moral oditi na vojno proti Rusom in Kumanom, ki so njegovo vojsko blizu mesta Přemisla popolnoma potolkli (1099). To priliko so porabili Hrvatje, se uprli in pognali Madžare iz dežele. Tedaj se kralj Koloman zopet pojavi na Hrvaškem, a to pot je hotel, da se mirno pobota s Hrvati. Na ta njegov poziv se odzovejo zastopniki dvanajstih hrvatskih plemen z ozemlja med gorovjem Gvozdom in reko Neretvo ter se z njim sporazumejo. Velikaši so sprejeli Kolomana za zakonitega kralja Hrvatske in Dalmacije, Koloman pa se je odrekel pravici zmagovalca, potrdil plemičem njihova posestva in vse pravice, ki so jih uživali pod domačimi vladarji. Na to so velikaši spremili Kolomana v primorski Biograd ter ga leta 1102. kronali s hrvatsko-dalmatinsko kraljevo krono. Kralj Koloman je takrat prisegel, da bodo tako sam in za njim vsi njegovi potomci spoštovali vse javne in državne pravice hrvatsko-dalmatinskega kraljestva ter se bodo posebe kronali za kralja madžarskega in posebe za kralja Hrvatske in Dalmacije. S tem je potrdil, da ostaneta Hrvaška in Dalmacija tudi naprej posebna državna celina, ki je vezana z Madžarsko le po kraljevi osebi. A samo s tem, da je bil kralj Koloman kronan za kralja Hrvatske in Dalmacije, so prešle na madžarsko vladarsko rodovino *Arpadovcev* vse pravice dotedanjih domačih hrvatsko-dalmatinskih vladarjev. Ker so v tistih časih vladali vladarji sami, je pomenilo to, da so Hrvatje izgubili državno samostojnost, to pa tem bolj, ker nasledniki Kolomana niso spoštovali prisege, ki jo je prisegel sam ob svojem kronanju.

Da je prišlo do tega, je bilo krivo sledeče: borbe med najzna-

menitejšimi možmi v državi; borba med narodno in latinsko cerkvijo; dalmatinska mesta s svojimi romanskimi prebivalci, ki jim je bilo več do lastnih pravic in osebnih koristi kakor za obstanek in napredek države.

DVIG ZETI

KNEZ VOJISLAV. Po smrti mogočnega bizantinskega cesarja Vasilija II. (1025) so nastali v bizantinski državi notranji nemiri in pogostne izpremembe na prestolu, tako da je jela državna moč slabeti. Te nemire so izrabila naša plemena, ki so komaj čakala, da se otresejo tujega jarma. V Zeti se je takoj začelo gibanje za osvoboditev, na čelo tega gibanja pa se je postavil knez Vojislav, nečak ubitega kneza Vladimira. Knez Vojislav iztrga Bizantincem Zeto in začne nagovarjati še druge sosedne kraje, naj se upro. Vsi bizantinski poizkusi, da ga prisilijo k pokorščini, so bili brezuspešni, nasprotno si je Vojislav podjarmil še Hum, Bosno in Raško ter ozemlje na jugu Skadra do reke Bojane.

MIHAJLO VOJISLAVOVIČ (1051—1081). Kar je započel Vojislav, je nadaljeval po njegovi smrti njegov sin in naslednik Mihajlo. V začetku svojega vladanja je priznal bizantinsko oblast in se sprijaznil z bizantinskim dvorom, da bi se tako zavaroval pred napadom bizantinske vojske, ki je bila zbrana okrog Drača, da bi odbijala normanske napade iz južne Italije. Ko pa so takrat bizantinsko državo bolj in bolj napadali preko Dunava Madžari in Kuman, od azijske strani pa turški Seldžuki, so se morali Bizantinci obrniti najbolj na te strani. A naša plemena v Pomoravju, Povardarju in Podrimju, ki jim je bila še v spominu svoboda in država Samuelova, se upro in prosijo pomoči Mihajla, ki jim je bil najbližji, najsorodnejši in edini takratni zastopnik naše svobode na tleh Samuelovega carstva. Mihajlu je bil tak poziv kaj po volji in brž pošlje pomoč pod vodstvom svojega sina in naslednika *Bodina*. Uporniki tega veselo sprejmejo in ga *okličejo za carja*, pod njegovim vodstvom pa v bitki pri Prizrenu do dobrega potolčejo bizantinsko vojsko.

Ta zmaga je upornike tako osrčila, da razdele svojo vojsko: Bodin gre z enim delom proti Nišu, z drugim pa pošlje svojega vojskovodjo Petrila na jug. Petrilo zavzame Skoplje in Povardarje ter prodre v Grčijo do Kosturskega jezera; tu pa so ga nasprotniki

tako pobili, da se je sam komaj rešil. Bodin je zavzel med tem Pomoravje vse do Dunava; ko pa sliši za Petrilov poraz, jo hitro udari na jug, da prepreči nadaljne prodiranje Grkov. A na Kosovem, blizu današnje Gračanice, so pobili Grki tudi njega, ga ujeli in odpeljali najprej v Carigrad, potem v Antijohijo, od koder se je vrnil domov šele po desetih letih, ko so ga osvobodili beneški trgovci. Po svoji vrnitvi je Bodin pomagal očetu pri vladarskih poslih.

MIHAJLO SE OKLIČE ZA KRALJA ZETE. Ko so Bizantinci zatrli upor v Povardarju in Pomoravju, niso mogli nastopiti tudi proti Mihajlu, zakaj v Carigradu so se dvignili novi nemiri radi prestola, obenem pa so jih napadali na vzhodu Seldžuki, na zahodu Normani. Takrat opusti tudi Mihajlo svoje zveze s Carigradom ter se obrne na zahod. V Rimu je sedel v tistem času na papeškem prestolu mogočni Gregor VII. (1073—1085), ki je med naznamenitejšimi papeži katoliške cerkve. Svojo moč je povzdignil tako, da so se mu pokorili vsi vladarji katoliških držav. Njega tedaj zaprosi Mihajlo, naj ga prizna za kralja ter mu pošlje znamenja kraljeve oblasti.

Papežu je bilo za to, da tudi na Balkanu čim bolj razvije svojo oblast ter poniža vpliv Carigrada in pravoslavne cerkve; zato rad ustreže Mihajlovi prošnji ter mu pošlje znamenja kraljevske oblasti, nakar se *Mihajlo leta 1077. okliče za kralja*. Takrat se je osnovala tudi katoliška nadškofija v Baru, ki obstoja še dandanes. Tako so dobili katoliki v Zeti svojo samoupravo in se ločili od Splita, kamor so spadali do takrat. S tem, da je dobil Mihajlo naslov kralja, je dobil po tedanjih navadah tudi zakonsko pravico do svobodne države, kajti v tistih časih je vladalo prepričanje, da sme pravno obstati le tista država, ki jo potrdi ali Rim ali Carigrad.

KRALJ BODIN (1081—1101). Po Mihajlovi smrti so se jeli prepirati za prestol njegov sin Bodin in Bodinovi nečaki. Končno zmaga Bodin in prevzame vlado. Ker je že poprej pomagal pri tem svojemu očetu, je bil dober vladar, pa tudi vojni izkušenj je že imel, odkar je pomagal upornikom v Povardarju in Pomoravju.

V začetku se je dobro pogajal s Carigradom in sklenil z Bizantinci zvezo zoper Normane, ki so iz Italije zmeraj bolj napadali Drač in bizantinske pokrajine na Balkanu. Ko pa je pred Dračem (1082) prišlo do odločilne bitke med Bizantinci in Normani, zadrži Bodin svoje čete in se ne udeleži bitke. Po zmagi nad Bizantinci

so jeli Normani prodirati proti Skoplju in Solunu; takrat pa zapusti Budin dotedanje svoje bizantinske zaveznike ter začne sam zavzemati njihove pokrajine. Tedaj ponovno združi z Zeto Raško in Bosno, ki sta se ob nemirih po Mihajlovi smrti od nje ločili, potem pa se docela obrne na jug, kjer je hotel kar le mogoče izrabiti slabost Bizantincev. Ker mu je bilo prodiranje iz Zete preko albanskih gor težko, se obrne na vzhod ter preko raških hribov udari v rodovitno Metohijo in na ravno Kosovo.

Bizantinci so po petletnih težkih borbah potisnili Normane z Balkanskega polotoka, a še takrat niso mogli spraviti skupaj vojske, ki bi udarila na Bodina in mu odvzela zajete pokrajine. Kralj Bodin je umrl v svoji prestolnici Skadru (1101) in bil pokopan kakor njegov oče v samostanu sv. Srdja in Bakha.

KONEC MIHAJLOVEGA KRALJESTVA

BOSNA IN RAŠKA SE LOČITA OD ZETE. Bodinovi nasledniki niso bili zmožni, da ohranijo, kar so jim zapustili očetje, in ne puste, da bi se posamezne pokrajine ločile in postale samostojne. Takoj po Bodinovi smrti sta se ločili Bosna in Raška. Bosna je postala pod vlado svojih novih banov samostojna ter ostala taka več srednji vek, med Raško in Zeto pa je nastala tekma za prvenstvo in nadvlado.

BORBA MED RAŠKO IN ZETO. Čeprav je bila Zeta za časa Vojislavovičev močno politično središče, že spričo svoje zemljepisne lege in svoje gospodarske moči ni mogla vzdržati prvenstva ter trajno vezati na se sosedne pokrajine in jih družiti v močno narodno državo. Kakor Hrvatska je bila tudi Zeta pod močnim vplivom Rima in romanskega prebivalstva primorskih mest. Raška pa, ki na njo ni mogel toliko vplivati ne Rim ne Carigrad, poleg tega pa gospodarsko močna in narodnostno čista, je bila med vsemi primorskimi kraljevinami najpripravnejša, da postane državno in narodno središče. Seveda Zeta ni bila kar pripravljena, da odstopi svoje prvenstvo Raški, saj je pod knezom Vojislavom in njegovimi nasledniki ona sama s krvjo zrušila bizantinsko oblast in postala središče močnega kraljestva. Tako so nastali med raškimi župani in zetskimi kralji dolgotrajni in hudi boji, ki so pomagali Bizantincem, da so vrnil v svojo oblast Raško in Zeto.

RAŠKA IN ZETA PONOVO V BIZANTINSKI OBLASTI. Takrat, ko sta se Raška in Zeta borili za prvenstvo, je zasedel bizantinski prestol *Ivan Komnen* (1118—1143). Ta je zopet dvignil bizantinsko vojaško moč, razširil državne meje v Mali Aziji na račun Seldžukov, pobil Pečenege, ki so ob dolnjem Dunavu neprestano napadali bizantinsko državo, nato pa se je lotil Raške in Zete ter obe spravil pod svojo oblast. Njegov naslednik, hrabri in podjetni *Manuel Komnen* (1143—1180) si je odločno prizadeval, da obnovi veliko bizantinsko državo prejšnjih stoletij ter ji vrne nekdanje zgodovinske pravice in pokrajine. Poleg Raške in Zete so prišle pod Carigrad takrat tudi Bosna, Srem, Hrvatska do reke Kolpe ter Dalmacija, kolikor ni bila beneška.

Raški župani so vladali v svoji pokrajini tudi potem, ko so bili pod bizantinsko oblastjo, venomer pa so gledali, da bi izrabili najmanjšo priliko ter se spet osamosvojili. Dogovarjali in zvezali so se celo z Madžari, s katerimi se je bojeval Manuel ob Savi in Dunavu. A Manuel je vsakokrat, kadar se je kateri županov poizkusil upreti, nepokorneže menjal in postavljaj na njihovo mesto može, za katere je mislil, da se na nje lahko zanese. Tako je leta 1165. pognal župana Desa, Raško pa razdelil med sinove kneza Zavida: najstarejšemu *Tihomiru* je dal kraje ob Tari, Limu in mestu Rasu ter mu dal naslov velikega župana, *Stracimiru* kraje ob Zahodni Moravi in okrog Čačka — takratnega Gradca, *Miroslavu Hum*, najmlajšemu *Nemanju* pa svet ob rekah Toplici, Rasini in ob dolnjem Ibru.

užni Slovani od Stefana Nemanja do bitke ob Marici

(1168—1371)

ŠTEFAN NEMANJA

(1168—1196)

NEMANJA POSTANE VELIKI ŽUPAN. Nemanja se je rodil v *Ribnici* pri današnji Podgorici (1123), kjer je živel njegov oče pregnan iz Raške zaradi domačih razprtij. V Zeti so ga krstili najprej po zahodnem obredu, ko pa se je vrnil z očetom v Raško, je bil krščen po pravoslavno. Dasi najmlajši med brati je bil Nemanja že mož, ko je dobil v roke vlado, in se je pokazal med vsemi najbolj sposobnega. Kmalu je spoznal, da sta narodu potrebni vera in cerkev, zato je podpiral duhovnike, popravljal in na novo zidal cerkve in samostane. To mu je pridobilo med narodom ljubezen in spoštovanje; to in pa njegova zveza z Bizantinci je zbudila pri njegovih bratih mržnjo in zavist. Posebno gorak mu je bil najstarejši brat Tihomir; ta je povabil Nemanja k sebi, ga zaprl, njegovo zemljo pa združil s svojo.

Tako postopanje velikega župana Tihomira pa ni ugajalo cesarju Manuelu, ki je mislil, da hoče Tihomir tako spet združiti vso Raško, potem pa se upreti Bizantincem. Zato pride s svojo vojsko v Raško, ujame Tihomira, ga odpelje s seboj v Carigrad, Nemanja pa osvobodi in postavi za velikega župana Raške. Brata Stracimir in Miroslav, ki sta živela z njim v prijateljstvu, se temu nista protivila.

ZVEZA Z MANUELOVIMI NASPROTNIKI. Dasi ga je Manuel postavil za velikega župana, mu Nemanja ni mogel, pa tudi ne hotel ostati zvest ter se tako odreči misli na samostojnost. Zato se takoj zveže z Benečani in Madžari, ki so se takrat vojevali

z Bizantinci, odpove tem pokorščino in napade sosedne pokrajine. Del njegove vojske udari na Zeto in zavzame vso do Kotorja; tako je bilo končano tekmovanje med tema državama v korist Raške. Drugi del vojske pa je prodril v bogato in rodovitno Mehtohijo.

Sl. 8. — Štefan Nemanja.

BITKA PRI PANTINU. Ko je cesar Manuel slišal, kako se vedé Nemanja, pošlje nadenj vojsko, s katero je šel tudi Nemanjev brat Tihomir. Nemanja se pri Pantinu na Kosovem polju po-

stavi Bizantincem nasproti in jih v tej bitki popolnoma pobije; njegov brat Tihomir je utonil v reki Sitnici. Ta bizantinski poraz silno razkači cesarja Manuela; kakor hitro se tedaj pomiri z Madžari in Benečani, sam udari na Nemanjo in pridere v Raško. Ko Nemanja vidi, da se ne bo mogel upreti cesarjevi sili in bi se zastonj prelivala kri, si dene okrog vratu vrv, stopi tak pred Manuela in se mu preda. Manuel ga odpelje s seboj v Carigrad, ko pa mu Nemanja obljubi, da se ne bo več upiral in da hoče priznati cesarsko oblast nad seboj, ga Manuel pusti in mu vrne deželo.

PREGANJANJE BOGUMILOV IN REŠITEV VERSKEGA VPRAŠANJA. Nemanja je držal besedo, ki jo je dal Manuelu, ter se mu ni upiral do njegove smrti. Ta čas pa je porabil, da je uredil v svoji državi notranje, zlasti verske razmere. V njegovih primorskih krajih se je razširila katoliška vera, ki sta jo podpirala Mihajlo in Bodin, v notranjosti pa so bili skoro vsi prebivalci pravoslavni. Razen tega je bilo v narodu še dosti ostankov starega malikovalstva, pa tudi bogumilstvo se je močno širilo.

Bogumilstvo je bilo verska ločina, ki se je začela v Mali Aziji, od tam pa je prešla v Bolgarijo. Tu je sprejel in začel širiti bogumilstvo neki pop Jeremija, ali kakor se je sam imenoval Bogumil, po njem pa so tudi pristaši novega krščanstva dobili ime. Bogumili so verjeli, da je Bog stvarnik človeške duše in nevidnega sveta, telo in vse vidno na zemlji pa da je ustvaril satan. Zavrgli so cerkve, križ, božje podobe, vse cerkvene okrase in vse molitve razen „očenaša“. Bili so nasprotniki cerkvene in državne oblasti, svetopisemsko zapoved „ne ubijaj!“ so tolmačili dobesedno in trdili, da je največji greh ubiti človeka, zato so bili tudi proti vojnam.

Bogumili so bili zelo skromni in mirni. Svoj nauk so učili v lepih povesticah na lepem narodnem jeziku in dobivali pristaše razen med narodom tudi med duhovščino in veljaki. Nemanja pa, ki je že v začetku svojega vladanja spoznal vrednost vere, je hotel na vsak način red v cerkvi in državi. Za državno yero je vzel pravoslavno, kateri je pripadal večji del njegovih podložnikov in ki mu je bila najbolj pripravna za samostojni narodni in državni napredek. Katolike v primorskih krajih je pustil na miru, najstrožje pa je postopal proti bogumilom ter jih je hotel na vsak način iztrebiti, ker se mu je njihov nauk zdel nevaren za državni obstanek. Da bi rešil to vprašanje kar najbolje, je sklical v svojo prestolnico.

Ras zbor, na katerega so prišli zastopniki državnih in cerkvenih oblastev; njim razloži Nemanja nevarnost, ki preti od bogumilskega nauka državi in pravi veri. A na zboru se je pokazalo, da so bogumili tudi med duhovniki in velikaši. Ti so hoteli preprečiti, da bi se začelo resnejše nastopati proti tem vernikom, a Nemanja in zastopniki pravoslavlja niso popustili.

Bogumile so najprej pozvali, naj se odrečejo krive vere in se vrnejo pravi; ker pa tega niso hoteli, je zavzel Nemanja ostrejše mere. Najprej je ostro kaznoval njihove učitelje, dal sežgati in uničiti vse bogumilske knjige, vse pa, ki se bogumilstvu niso hoteli odreči, je pregnal in jim zaplenil premoženje.

BOGUMILSTVO V BOSNI. Mnogi bogumili, ki so bili pregnani iz Raške, so našli varstvo v Bosni, kjer so uspešno širili svoj nauk. Takrat je vladal v Bosni *ban Kulin* (1180—1204). Kulin in mnogi njegovi plemiči so sami sprejeli bogumilstvo ter ga podpirali in širili po državi. Kmalu se je bogumilstvo v Bosni tako razširilo, da je prekosilo katoličanstvo in pravoslavje ter postalo prava državna vera. Bogumili so tedaj dobili ime *patareni*. V Bosni so se obdržali nekaj stoletij, a sčasoma so se zelo oddaljili od svojega prvotnega nauka in se približali pravoslavju. Vrhovni poglavar bogumilske ali patarenske cerkve v Bosni se je imenoval *ded*, višji duhovniki so bili *gostje*, nižji pa *starci*. Na splošno so se nazivali *strojniki*.

Pojavljenje in naglo širjenje bogumilstva v Bosni je zaskrbelo rimskega papeža, ki zato naloži madžarskemu kralju, naj se dvigne nad nje. Da bi se izognil nevarnosti, naznani ban Kulin papežu, da se je odpovedal bogumilstvu in da ga hoče sam zatirati. Tako je rešil svojo državo pred Madžari, ki so se z izgovorom, da preganjajo bogumile, hoteli polastiti Bosne.

Ban Kulin je bil dober in znan vladar, ki je umel tudi v težkih dneh obvarovati svojo državo. Najbolj je gledal, da je država napredovala znotraj in da je cvelo narodu blagostanje. Zato ga je tudi narod ohranil v svojih pesmih v dobrem spominu.

SLABITEV BIZANTINSKE DRŽAVE PO MANUELOVI SMRTI. Po smrti cesarja Manuela (1180) je jela bizantinska država spričo novih nemirov in preprirov za prestol zopet slabeti in izgubljati ugled, ki ga je dosegla pod Komneni. Madžari so si zopet vzeli južno Hrvatsko, Dalmacijo in Srem z Beogradom in začeli prodirati po Moravski dolini. Bosna in Raška sta se osvobodili bi-

zantinskega vrhovnega gospodstva, Nemanja pa je v zvezi z Mađžari prodril do Sofije. To je podžgalo Bolgare, da so se tudi sami uprli Bizantincem, hoteč po dveh stoletjih tujega jarma obnoviti svojo državo. Prestolnica obnovljene Bolgarske je bila v Trnovu. Zavlada sta brata Peter in Asen, bila sta pa oba kmalu ubita, nakar je zasedel prestol tretji brat *Kalojan* (1197—1207).

NEMANJEVE ZVEZE S CESARJEM FRIDERIKOM BARBAROSOM. Nekaj let po smrti Manuelovi so izumrli tudi Komneni. Zadnji med Komneni, cesar Andronik II., je bil ubit in na prestol je prišel *Izak Angel* (1185—1195). Cesar Izak Angel je bil slaboten in nesposoben vladar. Kar precej je sklenil mir z Mađžari in se oženil s hčerjo kralja Bele II.; tako pa je ostal Nemanja osamljen. Boječ se, da ga ne zadene ista usoda kakor ga je zadela po bitki pri Pantinu, sklene zvezo z nemškim cesarjem Friderikom Barbaroso (Rdečebradcem).

Friderik I. Barbarosa (1152—1190) je bil med najznamenitejšimi nemškimi cesarji. Ugled nemških cesarjev, ki je v borbi za investituro zelo padel, je zopet dvignil, boril pa se je dolgo let z mesti v severni Italiji, ki so obogatela, postala močna in bila samostojne republike. V svoji državi je hotel uvesti cezaropapizem, t. j. da bi sam bil gospodar države in cerkve, tako pa je prišel navskriž s papežem. Papež ga je preklel in se proti njemu združil z mesti v Lombardiji. Friderik se je moral navsezadnje s papežem pomiriti ter se pred njim ponižati pred cerkvijo sv. Marka v Benetkah. Kmalu na to pa se je z angleškim in francoskim kraljem odpravil na tretjo križarsko vojno. S svojo vojsko je šel skoz Beograd in po Moravski dolini do Carigrada, od tu pa naprej v Malo Azijo in Palestino.

Nemanja je poslal k cesarju Frideriku, posebnega poslanca ter mu obljubil prost prehod skoz svojo zemljo, cena živela in zvezo proti Bizantincem, če bi ga ti hoteli ovirati na poti. Friderik je sprejel to ponudbo in, ko je došel s svojo vojsko (1189), ga je Nemanja lepo sprejel v Nišu ter se trudil, da čim bolj učvrsti prijateljstvo in zavezništvo s tem, takrat tako mogočnim vladarjem.

BITKA OB MORAVI (1190). Bizantinci niso mogli preprečiti prehoda Friderikovih križarjev in so jih po manjših praskah pustili, da so šli preko njihovega ozemlja. Nemanja pa je vseeno

obrnil ta prehod sebi v prid in je s svojo vojsko prodril v Podrimje in Povardarje do blizu samega Skoplja. Vendar pa teh krajev ni dolgo obdržal, kajti njegov prijatelj in zaveznik Barbarosa je na prehodu reke blizu Palestine utonil, Bizantinci pa, ki so bili sedaj varni pred hudim nasprotnikom, sklenejo, da se maščujejo nad Nemanjo. Sam cesar Izak je šel s svojo vojsko nadenj, se srečal z njim ob Južni Moravi blizu Niša, ga pobil ter prisilil, da je sklenil z njim mir, v katerem je moral Nemanja vrniti Bizantincem vse kraje vzhodno od Morave, na jugu pa od Vranje in Lipljanja. Vendar pa nesposobni cesar Izak ni znal izkoristiti svoje zmage, a tudi ni maral sovraštva, zato se je sprijaznil z Nemanjom in dal njegovemu srednjemu sinu Štefanu svojo nečakinjo Evdokijo za ženo.

NEMANJEVA ODPOVED. Po bitki ob Moravi je Nemanja še nekaj let mirno vladal ter na vso moč skrbel za notranji napredek države in za ozdravitev težkih vojnih posledic. V tem času je zasedel bizantinski prestol Aleksij III. Angel, Štefanov tast, ki je želel, da njegov zet prevzame veliko županstvo v Raški. Iz raznih vzrokov je Nemanja že sam mislil na to, da prepusti prestol drugemu sinu Štefanu, a ne najstarejšemu Vukanu. Ker je bil že sam star in spričo mnogih vojn ter drugih težkih poslov pri urejevanju svoje države izmučen, se je res odločil, da preda vladarstvo sinu. Ko je že vse pripravil, je pregovoril svojega starejšega sina, naj prepusti prestol mlajšemu bratu; nato skliče leta 1196. v svojo prestolnico Ras zbor, na katerem cerkvenim in državnim velikašem oznani, kaj je sklenil. Ker so bili s tem zadovoljni tudi velikaši, prepusti Štefanu velikožupanski prestol, Vukanu pa da Zeto in Primorje ter priporoči obema, naj živita v bratovski ljubezni in slogi ter skrbita za državne in narodne potrebe.

Ko je tako uredil vse posvetno, stopi obenem s svojo ženo *Ano* v samostan; sam gre v Studenico, kjer dobi samostansko ime *Simeon*, žena pa je pod imenom *Anastazija* vstopila v ženski samostan sv. Bogorodnice v Toplici, ki ga je sezidal sam za časa svojega vladanja v tem kraju, preden je postal veliki župan.

NEMANJEV ODHOD NA SVETO GORO IN NJEGOVA SMRT. V Studenici pa se Nemanja ni dolgo zadržal, marveč se je odpravil na Sveto Goro, do obišče svetogorske samostane in vidi tam svojega najmlajšega sina *Rastka*, ki je bil na Sveti Gori že odpoprej kot *menih Sava*.

Sava in mnogi svetogorski menihi so z veseljem in presrčno sprejeli Nemanja, ki je bil znam po svoji dobroti in darežljivosti napram samostanom in menihom. Že od nekdanj vajen, da opravlja dobra dela, se je odločil na to tudi za poslednjo dobo svojega življenja. Zato je skupno s Savom in s pomočjo Štefanovo sezidal na razvalinah nekdanjega grškega samostana veličastni *Hilandar*, ki je postal kasneje kraj, kjer se je zlasti negovala naša srednjeveška književnost in prosveta. Komaj pa je končal to svojo zna-

Sl. 9. — Samostan Studenica.

menito ustanovo (1200), je umrl v visoki starosti kot skromen menih v miru in tišini ter v molitvi k Bogu za svojo državo, za svoj narod in svoje potomce.

POMEN ŠTEFANA NEMANJA. Pomen Nemanja kot vladarja je prav velik. Prvi med našimi vladarji je Nemanja smotreno začel urejevati državo in trajno združevati razdeljena plemena in pokrajine. Prvi je med narodom razvil smisel za državo in državno oblast. Dasi njegova država po svojem obsegu ni dosegala Tomislavovega ali Mihajlovega kraljestva, pa je bila bolj stalna in dolgotrajnejša ter se je nekaj stoletij lepo razvijala. Časlavova kne-

ževina in Samuelovo carstvo sta se obdržala le, dokler sta živela njuna stvaritelja, in pritem ko so bili naši primorski kralji Tomislav, Mihajlo, Krešimir IV. i. dr. pod močnim, zlasti verskim vplivom Rima in Latincev v Primorju, ki niso pustili pravilnega razvoja, je Nemanja smotreno krepil državo in se otresal slehernega škodljivega tujega vpliva. Za državno vero je sprejel tisto, ki jo je hotel narod sam: pravoslavno vero sv. Cirila in Metoda, ki je bila narodu najprimernejša in ki ni ovirala pravilnega narodnostnega razvoja.

Sl. 10. — Samostan Hilandar.

Nemanja je ovekovečil svojo dobo z mnogimi ustanovami, tako s samostani sv. Nikola in sv. Bogorodice na izlivu Reke Banjske v Toplico, z Djurdjevimi Stubovi pri Novem Pazarju, s Studenico ob reki istega imena, pritoku Ibra, s Hilandarjem na Sveti Gori i. dr. S takim svojim delom je začrtal pot svojim potomcem, da so lahko z uspehom nadaljevali.

NEMANJEVI NASLEDNIKI

ŠTEFAN NEMANJIĆ - PRVOVENČANI (1196—1224).
Dokler je bil Nemanja še živ, je Štefan mirno vladal v svoji državi.

Na bizantinskem prestolu je bil njegov tast Aleksij III. Angel, v Bosni njegov prijatelj ban Kulin, na Madžarskem pa so se bili notranji boji za prestol, tako da ga nihče ni vznemirjal.

Vendar pa ni ostalo tako, zakaj Vukan se je kmalu pokesal, da je odstopil bratu prvenstvo, in začel je rovariti proti njemu. Najprej se je obrnil do papeža ter izjavil svojo naklonjenost za katoliško cerkev, nato še do madžarskega kralja, ki mu je obljubil, da se poda pod njegovo oblast, ako ga podpre proti bratu, in čim je Nemanja zatisnil oči, udari Vukan s svojo in madžarsko vojsko na Štefana. Slabotni bizantinski cesar Aleksij III. ni mogel priti svojemu zetu na pomoč, tako pa je Vukan Štefana pregnal, sam sprejel katoliško vero in priznal madžarsko vrhovno oblast. Tako so nastali v državi, ki jo je Nemanja trudoma uredil, nemiri in medsebojni boji. Večina duhovnikov in plemenitašev pa ni marala za Vukana, ki je prelomil besedo ter s tujo pomočjo podiral, kar je njegov oče ustvaril. V tem nastopi še lakota in prikažejo se razne bolezni, kar je vzel narod kot božjo kazen za Vukanove hudobije in ga je še bolj zasovražil.

Tedaj pa je nastala četrta križarska vojna, ki je izpremenila razmere v Nemanjevi državi in v bizantinskem cesarstvu.

ČETRТА KRIŽARSKA VOJNA IN LATINSKO CESARSTVO. Zahodni kristjanji so se odpravili četrtič na pot, da odvzamejo Seldžukom Jeruzalem in Kristusov grob. Tokrat so bili samo francoski in lombardski vitezi, ki so se dvignili ter se zbrali v Benetkah. Ker pa niso imeli svojih ladij, so se pogodili z Benečani, da jih prepeljejo po morju na vzhod, za plačilo pa so jim obljubili, da jim osvoje Zader, ki je bil v madžarskih rokah. Benečani so zavzeli Zader svojčas že kmalu po smrti kralja Držislava, da bi v njem imeli oslonec za širjenje svoje oblasti po vzhodni jadranski obali, a ga niso mogli obdržati; prevzeli so jim ga Madžari, ki so hoteli gospodariti Jadranskemu morju preko naše zemlje.

Medtem ko so križarji napadali Zader, pride k njim iz Carigrada mladi cesarjevič Aleksij Angel, sin pregnanega Izaka Angela, ter jih prosi pomoči zoper svojega strica, obljublja jim nagrado v denarju in vojaško pomoč v Palestini. Po nagovarjanju Benečanov križarji ponudbo sprejmejo, zavzamejo Zader in se napotijo nad Carigrad; tamkaj vržejo s prestola Štefanovega tasta

in posade nanj zopet starega Izaka. Ko pa jim ta ne izplača obljubljenе nagrade, vržejo s prestola še njega samega, zavzamejo Carigrad in velik del bizantinskega cesarstva ter okličejo leta 1204. t.-zv. *latinsko cesarstvo*. Tako je bila bizantinska država razdeljena na več delov, med katerimi sta bila poleg latinskega cesarstva največja *nicejsko cesarstvo* v Mali Aziji in *epirska despotovina* v današnji severozahodni Grčiji.

Spričo tega prehoda križarjev in teh izprememb papež in madžarski kralj nista mogla tako podpirati Vukana, kakor bi ta želel; ker pa je bil tudi doma osovražen, se je Štefanu posrečilo, da ga prežene in sam prevzame vladarstvo (1204). Pri tem mu je pomagal tudi bolgarski car *Kolojan*.

VRNITEV MENIHA SAVE S SVETE GORE. Kmalu po zavzetju Carigrada so zavzeli Latinci tudi Sveto Goro, kjer so jeli preganjati pravoslavno duhovščino; zato vzame Sava posmrtnе ostanke svojega očeta, zapusti Sveto Goro in se vrne v domovino (1208). Nemanjeve posmrtnе ostanke pokoplje v samostanski cerkvi v Studenici, kamor povabi tudi svoja brata Štefana in Vukana; nad očetovim grobom se brata pobotata ter prisežeta, da se ne bosta več prepirala in škodovala narodu in državi. Kmalu potem Vukan umre, Štefan in Sava pa se skupaj trudita, da popravita vse hudo, ki je nastopilo v državi spričo bratskih nasprotstev. V narodu je izginila ljubezen in zaupanje; cerkve so bile zanemarjene, vera izpodkopana, državna oblast brez moči in razvil se je rop in nasilje. Ko je Sava vse to videl, se je odpravil med narod ter hodeč od kraja do kraja pridigal, učil in svetoval; popravljal in zidal je cerkve, pripravljал duhovne, menihe in učitelje ter jih navajal, da uče narod in ga utrjujejo v veri.

Kakor pa je bil dober duhovnik, tako je bil Sava tudi dober in spreten državnik. Svojemu bratu je pomagal in ga podpiral v vseh državniških vprašanjih ter je s svojo sposobnostjo mnogo pripomogel, da se je država obdržala v takratnih za Balkan tako težkih časih.

Sava je prvi naš književnik. Napisal je *življenjepis* svojega očeta Štefana Nemanja, kjer je posebno lepo prikazal očetovo delo v meništvu in na široko popisal njegove poslednje dni in smrt.

ZVEZA BOLGAROV IN LATINCEV PROTI ŠTEFANU. Po smrti bolgarskega carja Kalojana, ki je bil Štefanu prija-

telj, so nastali v Bolgarski notranji prepíri. Prestol si je prisvojil Kalojanov nečak *Boriło* (1207—1218). Ta se je sprijaznil z latinskim cesarjem Henrikom, mu dal svojo hčer za ženo in se z njim zvezal zoper Štefana. Zavezniška vojska je dospela že do Niša (1214), a se brez posebnega uspeha vrnila. Takrat pa se pridruži Štefanovim nasprotnikom tudi vojvoda *Strez*, bolgarski odpadnik. ki ga je Štefan svojčas jemal v svoje varstvo ter mu pomagal, da se je obdržal v utrjenem Proseku ob spodnjem Vardarju. Menih Sava je sam šel k Strezu, da ga pomiri z bratom, pa zastonj. A v isti noči, ko se je Sava vračal od Streza, je bil ta ubit (1214) od ljudi, ki so rajši živeli v prijateljstvu s Štefanom kakor pa z njegovimi nasprotniki.

ŠTEFANOVO KRONANJE ZA KRALJA: Ščasoma je Štefan uredil notranje razmere, napravil v državi red in odbil nevarnost, ki mu je pretila od sosedov. Tedaj se odloči, da se okliče za kralja in tako dvigne svoji državi ugled med sosedi. Ker je bila po ustanovitvi latinskega cesarstva bizantinska država razdeljena in skoraj uničena, ni mogel zaprositi za kraljevo krono v Carigradu; zato se je obrnil do rimskega papeža in mu obljubil, da prizna njegovo nadoblast in da bo širil v svoji državi katoliško vero, ako ga prizna za kralja ter mu pošlje kraljevo krono. Papež, ki je takim prošnjam zmeraj rad ustregel, tudi Štefana ni odbil. Sava pa, ki je bil odločen pristaš pravoslavlja, ni odobral teh pogajanj; zapusti zatorej domačo zemljo ter se vrne na Sveto Goro. Štefan pa dobi od papeže kraljevo krono in papežev odposlanec ga je kronal z njo leta 1217. v Žiči. Tako je bil Štefan prvi med raškimi vladarji kralj in je zato dobil priimek „*Prvovenčani*“.

SAVOVO DELOVANJE ZA SAMOSTOJNOST IN UREDITEV CERKVE. Ker niti duhovščina niti narod niso hoteli priznati papeževe nadoblasti in poslušati službe božje na latinskem jeziku, se po opravljenem kronanju tudi Štefan obrne od papeža in povabi brata, naj se vrne s Svete Gore, kar Sava tudi štóri. Uvidel pa je, da mora biti v samostojni državi tudi cerkvena uprava samostojna; zato gre z bratom kraljem Štefanom v Nicejo k patrijarhu kot poglavarju vzhodne cerkve. Sava ga pridobi za svoj načrt in tako *patrijarh leta 1219. prizna samostojnost pravoslavne cerkve v državi Nemanjićev, Savo pa posveti in postavi za prvega nadškofa srbskega.* S tem je bil postavljen temelj sveto-

savski pravoslavni cerkvi. Vrnivši se iz Niceje se brata popolnoma posvetita notranjemu urejevanju države. Sedež nadškofije postavi Sava najprej v Žiči, potem ga prenese v Peč. Državo razdeli na škofije, za škofo pa postavi najsposobnejše može, ki so bili udani pravoslavni veri. Nadškof Sava je delal na tem, da bodi v državi samo ena vera, ki naj bi imela narodnostni značaj.

ŠTEFANOVO DELO ZA NOTRANJO UREDITEV DRŽAVE. Kakor je Sava neumorno urejeval cerkev, tako je deloval kralj Štefan za ureditev in napredek države. Svojo oblast je dvignil nad oblast vlastelinov, ki so že mogočno dvigali glave.

Sl. 11. — Samostan Žiča.

Izdajati je začel *pismene določbe*, ki so bile nekak zakon, kateremu se je moral sleherni pokoriti. Pospeševal je trgovino, uvažal je in izvažal ter sklenil trgovinsko pogodbo z Dubrovničani, ki so že takrat bili znameniti trgovci. Dovolil jim je, da smejo svobodno trgovati po vsej njegovi zemlji, obljubil jim je varstvo in varnost. Štefan je v vsakem pogledu dvignil državo in skupno s Savom je vdihnil dušo telesu, ki ga je ustvaril Nemanja. Pa tudi razširil je malo svojo državo, ko je vzel ob nemirih v bizantinski državi tej del Kosovskega polja do Kačaničke Klisure. Madžarom je iztrgal Zahumje, ki je bilo izgubljeno za časa Vukanovega.

Razen z državnimi posli se je bavil Štefan tudi s književnostjo in kakor njegov brat Sava je tudi sam napisal življenjepis svojega očeta Nemanja, le da dosti obširnejše, kakor je storil to Sava; opisal je vse očetovo življenje od rojstva do smrti. Kralj Štefan je umrl leta 1224., pokopali pa so ga v samostanski cerkvi v Studenici. Po njegovi smrti ga je nasledil najstarejši sin Radoslav.

KRALJ RADOSLAV (1224 do 1233). Radoslav ni bil dober naslednik svojega očeta in svojega deda ter se ni dosti bridal ne za državo ne za cerkev. Oženjen je bil s hčerjo despota *Teodora Angela*, ki je bil tisti čas najmočnejši vladar na Balkanskem polotoku, ter je bil popolnoma pod vplivom svoje žene in svojega tasta. Ta vpliv pa je bil tako velik, da se je Radoslav čutil Grka, grško se je podpisoval na državnih listinah in svojo samostojno cerkev je podredil nadškofu ohridskemu. Spricho takega postopanja kraljevega je zavladala v narodu velika nezadovoljnost, a dokler je živel njegov tast, mu niso mogli do živega. Ko pa je bolgarski car *Asen II.* (1218—1241) v bitki pri *Klokotnici* na poti med Plovdivom in Odrinom epirskega despota popolnoma potolkel in ujel (1230), je Radoslav izgubil oporo; tedaj ga preženejo s prestola, na katerega posade njegovega brata *Vladislava* (1233—1242).

Sl. 12. — Sv. Sava.

SMRT NADŠKOFA SAVE. Sava je še kronal v Žiči svojega nečaka Vladislava ter ga oženil s hčerjo bolgarskega carja.

Asena II., ki je postal po zmagi pri Klokotnici najmogočnejši vladar na Balkanu; nato preda upravo cerkve in nadškofijski sedež svojemu učencu Arseniju, sam pa se napoti v Palestino, da obišče Jeruzalem in druge svete kraje, kjer je živel in učil Kristus. Iz Palestine se vrne preko Črnega morja na Bolgarsko ter se ustavi v Trnovu na dvoru svojega prijatelja carja Asena; tu pa zboli in umrje leta 1225. Vedoč, kakšne zasluge je imel njegov stric za napredek in ureditev države in pravoslavne narodne cerkve, Vladislav ni mogel dovoliti, da ostane truplo Savovo v tujini; zato

Sl. 13. — Samostan Mileševo.

izposluje pri svojem tastu, čeprav ta tega ni rad dovolil, da prenese Savove smrtne ostanke iz Bolgarije in jih pokoplje v novo zgrajenem samostanu Mileševu (1237).

Kot veliki narodni prosvetitelj in učitelj je bil nadškof Sava proglašen od pravoslavne cerkve za svetnika in šole časte njegove spomin na dan njegove smrti.

Nekaj let kasneje so Vladislava pregnali, na prestol pa je prišel njegov mlajši brat Uroš.

ZAČETEK FEVDALNEGA PLEMSTVA NA HRVATSKEM IN V DALMACIJI

BORBE ZA PRESTOL MED ARPADOVCI. Člani vladarske rodovine arpadske so se med seboj venomer borili za prestol. Ker ni bilo določeno, kdo naj bo naslednik na prestolu, se je dvigal brat na brata, sin na očeta, stric na nečaka. Ti boji so kajpada močno slabili kraljevo oblast in državno moč. Da bi rešil vprašanje nasledstva, je kralj Bela III. (1172—1196) končno ukinil načelo *senioriteta* in določil načelo *primogeniture*, t. j. da je naslednik prestola najstarejši vladarjev sin, ne pa najstarejši član rodovine. Prav tako je ukinil Bela določbo, po kateri naj bi kraljev brat kot vojvoda upravljal Hrvatsko in Dalmacijo, ter je prepustil to pravico najstarejšemu sinu, dokler ne zasede prestola.

ZAČETEK FEVDALNEGA PLEMSTVA. Kralj Bela III. je začel poklanjati posameznim velikašem na Hrvatskem in v Dalmaciji cele pokrajine kot njihovo nasledstveno imetje; obljubiti pa so mu morali, da mu bodo zvesti in da mu dajo ob času potrebe vojaško pomoč. Tako je dobil *Bartol*, knez otoka Krka, od kralja za sebe in svoje potomce modruško županijo. Ta dar je bil temelj poznejši moči krških knezov, ki so se začetkom XV. stoletja zvali *Frankopani*. *Bribirski* župan Miroslav iz rodu *Šubičev* je dobil celo bibrirsko županijo za se in za svoje potomce, prav tako pa so dobili *Babonići*, pozneje zvani *knezi Blagaji*, vse ozemlje med Uno in Savo.

Po teh darovih so postali najmočnejši plemiči na Hrvatskem in v Dalmaciji kraljevi vazali. S tem je prestala stara plemiška ureditev in so prestale slovanske plemenske župe, začel pa se je razvijati fevdalizam, kakor je bil v navadi na evropskem zahodu, in domače plemstvo je postajalo bolj in bolj podobno madžarskemu.

ZLATA BULA KRALJA ANDREJA II. (1222). Takoj po smrti kralja Bela III. so nastale borbe med njegovimi sinovi. Zoper kralja Emeriha (1196—1204) se je dvignil njegov mlajši brat Andrej, ga premagal in začel samostojno kot vojvoda s kraljevim jabolkom vladati Slavoniji, Hrvatski in Dalmaciji. Sam je postavljaj bana, sam nadškofe in škofe, poklanjal darove in koval svoj denar. Kralj Emerih je skoraj umrl, za njim pa tudi njegov edini

sin, nakar je zasedel kraljevi prestol Andrej (1205—1235). Kralj Andrej pa je bil prav nesposoben vladar; nestalen, neodločen, lahkomiseln in razsipen je še bolj ponižal kraljevo dostojanstvo, ki so ga večni boji že tako močno izpodkopali.

Ko so se mu uprli plemenitaši, je moral izdati t.-zv. „zlato bulo“ (1222), po kateri kralj ni mogel sam predpisovati davkov in ne brez sodnijskega sklepa zapreti plemiča ali mu odvzeti premoženje.

KRALJ BELA IV. (1235—1270). Kralj Bela IV., sin in naslednik Andreja II., se je zelo trudil, da dvigne ponižani ugled

Sl. 14. — Stara stolna cerkev v Zagrebu.

kraljevega dostojanstva ter zlomi preveliko moč velikašev. *Istovčasno se je dal kronati za kralja Madžarske in Hrvatske in odedaj se je opustilo posebno kronanje za hrvatskega kralja, kakor je bil to leta 1102. s prisego potrdil kralj Koloman.* Da vidno pokaže neomejeno kraljevo oblast in poniža ponosno plemstvo, je zapovedal, da razen škofa in državnih dostojanstvenikov nihče ne sme sedeti v kraljevi navzočnosti. Ukazal je tudi, da se kralju nihče ne sme pritoževati in ga nihče ne sme prositi ustno, temveč se mora vse predajati pismeno in to potom dvornega kancelarja. Ta zapoved je bila kaj težka, saj so znali pisati takrat le

redki velikaši. Prizadevanje Bela IV., da dvigne in utrdi kraljevo oblast, so zaustavili Tatarji, ki so mu uničili tudi, kar je dosegel dotistihmal.

TATARSKI NAVALI. Tatarji ali Mongoli so bili divje plemo, ki je prihrulo iz srednje Azije. Že začetkom XIII. stoletja so si podjarmili razna sosedna plemena in zagospodarili po vsej srednji Aziji, na Kitajskem in v Perziji. Nato je del tatarskih čet pod *Batuom* udaril na Evropo. Batu opustoši južno Rusijo, zavzame Kijev (1240) in ga požge do tal, ruske kneze pa podjarmi. Rusija je ostala pod tatarsko oblastjo nad dvesto let ter morala plačevati tatarskim kanom davek. Iz Rusije so brzi tatarski konjeniki udarili preko Karpatov na Madžarsko. Kralj Bela IV. se jim je postavil nasproti ob Tisinem pritoku Šaju, a Tatarji so popolnoma potolkli njegovo vojsko, v bitki pa smrtno ranili tudi njegovega brata Kolomana, vojvoda Hrvatske in Dalmacije (1241). Sam kralj Bela se je s svojo družino komaj rešil in pobegnil v Zagreb. Tatarji so opustošili vso njegovo zemljo na levem bregu Dunava, pa tudi vso Slavonijo in Zagreb, tako da je moral kralj Bela z mnogimi velikaši bežati v Primorje. Tatarji so hiteli za njim, da ga zajamejo, a utrjenim primorskim mestom niso bili kos.

Del tatarske vojske se je v Primorju obrnil proti jugu, opustošil vse do Skadra ter se preko Bosne in Raške vrnil k Dunavu. Takrat pa se je razširil glas, da je umrl veliki kan Ogotaj, nakar so se vsi vrnili v Azijo.

Prehod Tatarjev skozi Madžarsko, Slavonijo in Hrvatsko je zapustil strašne posledice. Vse je bilo opustošeno in požgano, ljudje, ki so se skrili v gozde in planine, so stradali in prezebali, prizanašali pa jim niso tudi razbojniki in izstradani volcje. Razširila se je še kuga, ki je neusmiljeno morila.

ZIDANJE PLEMIŠKIH GRADOV. Ko so Tatarji odšli, je kralj Bela zapustil Primorje in se čez Zagreb vrnil na Madžarsko. V strahu pred novimi tatarskimi navali je poslej izpremenil svoje držanje napram velikašem. Cele županije jim je daroval kot nasledstvena posestva in jim dovolil, da smejo na svojih posestvih zidati utrjene gradove, kajti spoznal je, da le trdnjave nudijo dovolj zavetja pred sovražnikom. V tistih časih so sezidali na Hrvatskem in v Slavoniji mnoge gradove, tako: *Kalnik* pri Križevcih, *Medvedgrad* pri Zagrebu, *Lipovac* pri Samoboru i. dr. Na ta način se je

še povečala moč plemičev in fevdalnih gospodov, ki so imeli posihmal v svojih gradovih stalne oborožene čete, a to največ za svoje osebne namene.

Da bi čim prej obljudil opustošene kraje in mesta, je dajal kralj Bela razne pravice tujim, posebno nemškim rokodelcem in trgovcem ter jih naseljeval po hrvatskih in slavonskih mestih. Velike pravice, ki so jih uživali meščani, so pa poleg tujcev privabile v mesta mnoge domačine, nižje plemiče in svobodne kmete. Na podlagi teh pravic so se razvila t.-zv. *svobodna mesta*, ki so imela svojo samoupravo. Taka mesta so bila *Zagreb, Samobor, Križevci* i. dr.

NEMŠKE VLADARSKE RODOVINE V SLOVENSKIH ALPSKIH DEŽELAH

SPONHEIMI, ANDECHSI IN BABENBERŽANI. Ko je razpadla Velika Karantanija, so vladali v vojvodini Koroški najprej člani rodovine Eppensteinov, ko pa je leta 1122. ta rod izumrl, so jih nasledili Sponheimi. Ta rodovina je dala Koroški osem vojvod, ki so si pridobili sčasoma velika posestva tudi po Kranjskem in sama Ljubljana je pripadala že v XII. stoletju tem grofom. Največja je bila njihova oblast v prvi polovici XIII. stoletja, za časa grofa *Bernarda Sponheima* (1202—1256).

Istočasno s Sponheimi na Koroškem, so se udomačili na *Kranjskem grofje Andechsi*, katerih rodovina je izhajala iz Andechsa v južni Bavarski. Njihova posestva pa so že zgodaj segala tudi severno proti Dravi in glavna njihova kraja sta bila *Kamnik* in *Slovenjgradec*. Prav tako so kmalu postali mejni grofi istrski. Grofje Andechsi so skrbeli za svoja mesta in se trudili, da napeljejo promet iz Koroške in Štajerske skozi Kranjsko v Istro in njena primorska mesta. V ta namen so ustanovili tudi več gostinjccev (Špitalič, na vrh Ljubelja), vsa ta posestva pa so jim imela biti trdna opora za dalekosežne načrte na jugoslovanskem ozemlju. *Bertold*, sin prvega vladarja iz te rodovine na slovenski zemlji, je dobil od cesarja Friderika I. Barbarose naslov „vojvoda meranski“ t. j. primorski, gledal pa je, da dobi rodbinske veze z jugoslovanskimi vladarji. S temi se je sešel, ko je spremljal Friderika I. Barbaroso na tretjo križarsko vojno, in takrat so se dogovorili, da da

svojo hčer za ženo Toljenu, sinu humskega kneza Miroslava, brata Štefana Nemanja. Je pa ta rodbina kmalu izumrla, kajti naslednik Bertoldov je umrl brez potomcev, nasledili pa so grofe Andechse Babenberžani.

Babenberžani so bili najprej mejni grofi avstrijski (976), koncem XII. stoletja so podedovali Štajersko, končno pa tudi zemlje Andechsov. Babenberžani so hoteli promet iz severnih podunavskih pokrajin obrniti čez Štajersko in skozi savsko sotesko na Ljubljano in od tu proti morju. Zato so zgradili preko Save obizlivu Savinje „Zidani most“, kar je odprlo trgovini novo pot in naše dežele približalo podunavskim pokrajinama. S tem pa se je odprla tudi pot nemškim naseljencem, ki so vedno bolj silili proti jugu in so jih v tem zlasti podpirali Babenberžani ter tako širili *ponemčevanje proti jugu*.

OTOKAR II. PŘEMISL. Tudi Babenberžani niso vladali dolgo v naših deželah, kajti poslednji Babenberžan Friderik II. Bojeviti (1230—1246), ki je padel v bitki ob Litvi nedaleč od Dunajskega Novega mesta v boju z Belo IV., je umrl brez potomcev. Tako sta vojvodini avstrijska in štajerska ostali brez zakonitih vladarjev, vojvodino kranjsko pa so podedovali Sponheimi.

Prav v tem času je ostal tudi nemški cesarski prestol polnih dvajset let nezaseden (interregnum 1254—1273). Takrat ni veljal sčasoma noben drug zakon razen zakon močnejšega. Plemiči in vitezi so se med seboj bojevali ter si jemali zemljo, mnogi samostani in mnoga mesta so bila oropana. Ta nered je izbral češki kralj Otokar II. Přemisl, ki je imel nekaj dedne pravice do posesti Babenberžanov, ter se je polastil Avstrije in Štajerske (1260); ko pa so izumrli leta 1269. tudi Sponheimi, je podedoval po njih tudi Koroško in Kranjsko. *Tako je zavladal Otokar veliki slovanski državi, ki je segala od Krkonošev do Jadranskega morja in je ličila po svojem ozemlju nekdanji Samovi državi.*

Otokar je vladal krepko in odločno. Štreti je hotel odpor nepokornih velikašev, zavesti red in zakonitost ter dvigniti v zemlji gospodarstvo; zato je podpiral rudarstvo, trgovino in obrt. Žal je vladal le kratko dobo, padel je v boju z novim nemškim cesarjem Rudolfom Habsburškim.

HABSBURŽANI. Po dvajsetih letih brezvladja je bil izvoljen za nemškega cesarja grof *Rudolf Habsburški*, moder in odlo-

čen človek. Kakor od drugih velikašev, ki so si prilastili sami zemljo, je zahteval tudi od kralja Otokarja II., da vrne pokrajine, ki so jim vladali poprej Babenberžani. Ker je Otokar to odbil, je prišlo med njima do vojne. V bitki na Moravskem polju je Rudolf s pomočjo Madžarov užugal svojega nasprotnika (1278). Otokar je bil v bitki ubit, Rudolf pa je zavzel Avstrijo, Štajersko, Koroško, Kranjsko in Istro. Ker je Rudolf predal te pokrajine svojima sinovoma Rudolfu in Albrehtu kot dedne dežele, so postale temelj bodoči *habsburško-avstrijski dedni državi* (1282).

KAREL IV. ČEŠKI (1340—1378). Po smrti zadnjega Přemislida Vaclava III. (1305—1306) so izvolili Čehi za svojega kralja Rudolfa Habsburškega, ki pa je vladal le malo časa; za njim je prišla na prestol rodovina *Luksenburg*. Najznamenitejši vladar iz te rodovine in med najznamenitejšimi češkimi vladarji sploh je bil Karel IV. Izvoljen je bil tudi za nemškega cesarja, a predvsem je skrbel za Češko tako, da je dobil priimek „Češki“. Za časa njegovega vladanja je bila Češka najmogočnejša država v srednji Evropi. Karel je podpiral umetnost in književnost, pa tudi poljedelstvo, trgovino in obrt. Posebno je skrbel za Prago in njeno okrasitev. Preko Vltave je sezidal veličastni *Karlov most*, sezidal je cerkev sv. Vida in krasni grad *Karlov tyn*. V Pragi je ustanovil tudi vseučilišče (1348), podobno pariškemu vseučilišču in to je bilo *prvo vseučilišče v srednji Evropi*. Kar je napravil Karel IV. v Pragi, je še danes mestu v okras in ponos praškega prebivalstva.

PONEMČEVANJE SLOVENSКИH ALPSKIH DEŽEL. Do Karla Velikega so bile vse vzhodno - alpske dežele od Dunava do Jadranskega morja slovenske. Ko so prišle v Karlovo oblast, se je začelo njihovo ponemčevanje, ki je postalo po razdelitvi njegove države (843) še občutnejše. Nemški vladarji so predajali svojim grofom velika zemljišča v slovenskih krajih in oblast nad njimi. Prav tako so dobivali velika zemljišča samostani in cerkve. Novi tuji gospodarji so pripeljali s seboj tudi tuje naseljence, tako da so Slovenci, ki niso imeli svoje samouprave, bili skoraj potisnjeni iz javnega življenja ter se niso mogli kosati s priseljenci, ki so često uživali posebne pravice. Tako so zlasti po mestih ostali kmalu v manjšini, se navzemali tuje govorce in se ponemčevali. Najprej in najlažje se je ponemčilo plemstvo, dočim je bil preprosti narod bolj odporen ter je ohranil svoj jezik in svoje običaje. Spričo

te odpornosti Nemci niso mogli docela potujčiti slovenskih alpskih dežel, nasprotno so morali na Koroškem vojvode, čeprav so bili Nemci, do začetka XV. stoletja ob ustoličenju po starem slovenskem običaju prisegati v slovenskem jeziku.

KREPITEV IN RAZŠIRJANJE RAŠKE

KRALJ UROŠ I. (1242—1276). Ko so v Raško vdrla Tatarji, je zbudilo to veliko nezadovoljstvo zoper že tako slabotnega kralja Vladislava, zato so ga vrgli s prestola in posadili nanj njegovega mlajšega brata Uroša. Uroš je bil najsposobnejši med sinovi Štefana Nemanjića ter vreden naslednik svojega očeta in deda. V začetku svojega vladanja je imel od zunaj mir in se je zato docela posvetil notranjemu državnemu napredku, ki je za časa njegovega starejšega brata zaostal. Pred Tatarji so iz Erdeljskega zbežali mnogi Nemci, Sasi imenovani, in prišli k Vladislavu. Uroš, ki jih je poznal kot spretna rudarje, jih je zadržal tudi po tatarskem odhodu ter se pogodil z njimi, da bi v njegovi zemlji kopali rudo. Rud je bilo dovolj in Nemci so res ostali ter začeli kopati srebro, baker, železo in druge kovine. Z rudarstvom so se razvile v državi razne obrti, tako zlatarska, kovaška, ključavničarska i. dr., začel pa se je kovati tudi denar. Tako se je dvigal promet in je rasla trgovina, začele so se ustanovljati nove naselbine in Raška je gospodarsko močno napredovala.

OBNOVITEV BIZANTINSKE DRŽAVE. Latinsko cesarstvo, ki je bilo tako po sili ustanovljeno, se je že takoj skraja pokazalo, da ne bo moglo dolgo živeti. V prvem sporu z Bolgari so bili carigrajski Latinci hudo tepeni, potem pa jih je pregnal poraz za porazom zdaj od epirskih, zdaj od nicejskih Grkov, tako da so kmalu izgubili vse svoje ozemlje razen Carigrada. Končno zavzame nicejski cesar *Mihael VIII. Paleolog* tudi Carigrad in uniči latinsko cesarstvo, leta 1261. pa obnovi bizantinsko državo, nakar je zadnji latinski cesar Balduin II. pobegnil preko morja na zahod. Cesar Mihael se je na vso moč trudil, da vrne obnovljeni bizantinski državi ugled, ki ga je imela za časa slavne vladarske rodovine Komnenov.

UROŠEVA PRIPRAVA ZA BOJ Z BIZANTINCI. Kralj Uroš I. je kmalu spoznal nevarnost, ki mu preti z juga od obnovljene bizantinske države; zato se je sprijaznil z madžarskim kraljem Belo IV. in oženil svojega starejšega sina z njegov vnukinjo, obenem se je za skupni napad na Paleologa zvezal z epirskim destopom ter z južnoitalijanskim kraljem *Karlom Anžuvinskim*, sorodnikom svoje žene Jelene. Preden pa se je vojna začela, je izgubil Uroš prestol. Pregnal ga je njegov sin Dragutin. Ko je Uroš tega oženil, mu je namreč obljubil, da mu da še pred svojo smrtjo del države, kjer naj bi vladal; kasneje pa svoje obljube ni hotel izpolniti. Zato Dragutin z nekaterimi nezadovoljnimi velikaši in z vojsko, ki jo je dobil iz Madžarske, vrže očeta s prestola in zavlada sam (1276). Kralj Uroš I. kmalu na to umre, pokopljejo pa ga v samostanu Sopočanih, ki ga je sezidal sam; ta samostan so Turki kasneje porušili in njegove razvaline se vidijo še dandanes v dolini reke Raške zahodno od Novega Pazarja.

Po moževi smrti je kraljica Jelena v Zeti vladala sama. Bila je verna katoličanka, ki je podpirala katoličane v Zeti in sezidala več katoliških cerkva, tako v Skadru, Baru, Ulcinju in Kotorju. Sploh pa je slovela po svoji pobožnosti in darežljivosti; na svojem dvoru v Brnjacih ob gornjem Ibru je vzgajala ubožna dekleta ter jih poučevala v ročnem delu in gospodinjstvu. Umrla je leta 1314. in je bila proglašena za svetnico.

KRALJ DRAGUTIN (1276—1282). Dragutin je hodil istopot kakor njegov oče, ter zadržal zvezo z epirskim despotom in s Karlom Anžuvinskim; ko pa se je začela vojna z Bizantinci, Dragutin ni imel sreče. Celo izgubil je južne kraje do Lipljana na Kosovem, kar so mu njegovi hudo zamerili. Ko si je na lovu pri padcu s konja zlomil nogo, je videl v tej nesreči kazen božjo za svoj upor zoper očeta; spričo tega in spričo nezadovoljstva v narodu, je sklenil, da se odpove prestolu. Skliče zatorej v Deževo blizu Rása državni zbor (1282) ter pred posvetnimi in duhovnimi velikaši preda prestol svojemu mlajšemu bratu Milutinu, a pod pogojem, da pride po Milutinovi smrti na vlado Dragutinov sin Vladislav. Za sebe je obdržal Milutin le pokrajine krog Rudnika, Čačka in Užic, njegov svak kralj madžarski pa mu je prepustil še Srem in Mačvo ter vrhovno gospodstvo nad vzhodno Bosno, t. j. nad banovinama Usor in Soli. Tu je vladal do svoje smrti leta 1316., stoloval pa je večinoma v Beogradu.

KRALJ MILUTIN (1282—1321). Milutin je bil sicer še mlad, ko je zasedel prestol, a se je kmalu pokazal hrabrega vojaka, dobrega vojskovođjo in umnega državnika. Tudi Milutin je še naprej obdržal zvezo s Karlom Anžuvinskim in z Epirci ter se je kmalu

Sl. 15. — Kralj Milutin.

spustil v vojno proti Bizantincem. Pa dolgotrajni vojni je končno ostal zmagovalec; po nenadni smrti cesarja Mihaela VIII. Paleologa je bizantinsko cesarstvo zopet oslabilo in Milutin mu je iztrgal

gornje Povardarje z bogatimi in zelo rodovitnimi kotlinami: *Pologom, Porečjem, Skopskim in Ovčjim poljem, Zletovom in Pijancem*. Ko je tako razširil svojo državo proti jugu, je spričo gospodarskega in političnega značaja Povardarja prenesel svojo prestolnico v Skoplje, ki je postalo odslej središče države Nemanjičev.

V njegovih bojih z Bizantinci pa mu ni mogel pomagati zaveznik Karel Anžuvinski; preden mu je prišel na pomoč, so se dogodile t. zv. „*sicilijanske večernice*“, ko so Italijani nenadoma ponoči pobili v Siciliji živeče Francoze (1282).

Kakor proti jugu, je razširil Milutin svojo državo malo tudi na vzhodu na račun Bolgarske, ki je takrat radi tatarskih napadov izza Dunava oslabela in se razdelila na vzhodno in na zahodno Bolgarsko ali Vidinsko kneževino. V Braničevu pa sta gospodarila tisti čas dva izobčenca brata Drman in Kudelin, ki sta se utrdila v Gornjaški Klisuri ter izza Morave napadala in ropala po Milutinovem in Dragutinovem ozemlju. Skupno z Dragutinom napade kralj Milutin Drmana in Kudelina, ju prežene in razdere njuno razbojniško gnezdo ter združi Braničevo z Dragutinovo zemljo. Nato udari na vidinsko kneževino, zavzame Vidin in prežene kneza Šišmana. Ker pa je ta pristal, da prizna Milutinovo vrhovno oblast, mu Milutin vrne zavzeto ozemlje, se z njim sprijazni ter da Šišmanovemu sinu Mihajlu za ženo svojo hčer Ano.

Tatarji pa niso bili nič kaj zadovoljni s tem, da se je Milutinova država širila proti vzhodu; zato so se pripravili, da ga napadejo, a Milutin se z njimi pobota, obljubi, da ne bo več napadal Bolgarske, ter jim da za talca svojega sina Štefana.

SPOR MED MILUTINOM IN DRAGUTINOM. Kralju Milutinu, ki je bil tako srečen v vojnah proti Bizantincem in proti Bolgarom, je imel poleg tega močno vojsko in si pridobil velika bogastva, je bilo žal tega, kar je obljubil v *dežeuskem dogovoru*: prestola zatorej ni mislil zapustiti sinu Dragutinovemu, pač pa lastnemu sinu Štefanu, ki je pobegnil od Tatarjev in se vrnil domov, kjer se je oženil s Teodoro, hčerjo takratnega bolgarskega carja Smilca. A Dragutin izve za ta Milutinov načrt, se dvigne zoper njega, ga vrže s prestola in posadi nanj svojega sina Vladislava. Mnogi velikaši, nezadovoljni s samovoljnim Milutinovim postopanjem, so ga zapustili ter stopili na stran Dragutina, Milutin pa, ki je imel razen domače tudi močno vojsko najemnikov, ni bil voljen popustiti bra-

tu in velikašem. Da ne bi se prelivala bratska kri, nastopi duhovščina, njej na čelu banjski škof *Danilo*, kateremu se posrelči, da pomiri brata in pripravi *Milutina*, da iznova pristane na deževski dogovor.

SPOR MED MILUTINOM IN NJEGOVIM SINOM ŠTEFANOM. Komaj se je pomiril z *Dragutinom*, se spre *Milutin* s svojim sinom *Štefanom*, ki je vladal v *Zeti*. Temu sporu so bile največ krive *Milutinove* zveze z *Bizantinci*. Ko je končal z njimi vojno, je *Milutin* zapustil svojo že tretjo ženo *Ano*, hčer *bolgarskega* carja *Jurija Tertera*, ter se oženil z mlado šestnajsetno *Simonido*, hčerjo *bizantinskega* cesarja *Andronika II*. Poslej je bil *Milutin* bolj in bolj pod *bizantinskim* vplivom ter je poslal svojemu tastu celo svojo vojsko najemnikov na pomoč v bojih proti *Turkom*. Razen tega so delovali na *bizantinskem* dvoru na to, naj bi bil *Milutinov* naslednik brat kraljice *Simonide*. *Štefanu* kajpada je bilo to tako malo pogodu kakor mu je bil malo pogodu *deževski* dogovor, zato se dvigne nad očeta. A *Milutin* takoj zatre upor, ujame *Štefana*, ga oslepi ter njega samega in oba njegova sinova *Dušana* in *Dušico* pošlje kot *pregnance* na *bizantinski* dvor, odkoder jih na prizadevanje duhovščine odpokliče šele po več letih.

Kmalu po teh nemirih v državi je umrl kralj *Dragutin* (1316); pokopali so ga v samostanu *Djurdjevi Stubovi*, ki ga je sezidal *Nemanja*. *Mačvo* in *Beograd* s *Sremom* je zavzel po *Dragutinovi* smrti novi madžarski kralj *Karel Robert Anžuvinski*, vzhodne *Bosne* se je polastil *hrvatsko-dalmatinski* ban *Mladen Šubić*, *Braničevo* in kraje krog *Rudnika*, *Čačka* in *Užic* pa je zavzel *Milutin*, ki je zaprl *Dragutinovega* sina *Vladislava*. Po teh burnih dogodkih se je lotil *Milutin* notranjega napredka v državi in je mirno vladal do svoje smrti. Umrl je nenadoma v *Nerodimju* (1321), pokopali pa so ga najprej v samostanu *Banjska*; kasneje so ga prenesli v *Trepčo* in odtu v *Sofijo*, kjer počiva še danes. *Kraljica Simonida* se je po njegovi smrti vrnila v *Carigrad* in stopila v samostan.

MILUTINOVO PRIZADEVANJE ZA NOTRANJI NAPREDEK DRŽAVE. Razvoj rudarstva, kovanje denarja in napredek trgovine, reja ovčjih čred, konj, svinj in goveje živine — vse to je dalo kralju *Milutinu* sredstev, da se je mogel postavljati v vrste najbogatejših vladarjev svojega časa. Za takratno dobo je bil tudi njegov dvor zelo razkošen; tu se je lesketalo zlata in dragega

kamenja, tako da so zavidno gledali celo poslanci bizantinskega dvora, ki so prihajali k Milutinu. A svojega bogastva ni tratil samo za svoje in svojega dvora razkošje, temveč ga je rabil tudi za napredek in moč svoje države. Za razširjanje državnih mej, za borbe s svojimi sosedi in za dviganje kraljevega dostojanstva mu je bila potrebna močna vojska. Zato je imel poleg domače vojske, ki jo je mogel rabiti le ob gotovih prilikah, tudi posebno najemniško vojsko, v kateri so bile razne narodnosti: Španjolci, Italijani, Nemci, Tatarji i. dr., ki jim je lahko zapovedoval in jih iskoriščal, kakor je hotel. Najemniki so bili dobro oboroženi in sposobni konjeniki, na

Sl. 16. — Razvaline samostana Banjske.

njih je slonela Milutinova moč in njim se morajo pripisati uspehi, ki jih je imel v bojih proti bratu in proti sinu.

Da si so Nemanjići vedno imeli odprto roko za cerkve in samostane, jih je podpiral in zidal nove cerkve in samostane Milutin bolj kot kateri drugi, pa tudi bolj kot katerikoli naših vladarjev; zakaj vedel je, kako so v tistih dneh duhovniki in menihi bili edini nosilci omike, samostani pa središče književnosti in mesta, kjer se je gojilo in odkoder se je širilo kmetijstvo, svilarstvo in čebelarstvo, pa tudi kraj, kamor so se zatekali bolni in nebolgljeni. To njegovo pazljivost do cerkev in samostanov, pa tudi njegovo bogastvo nam

kažejo številna njegova zidanja: Gračanica na Kosovem, zidana v bizantinskem slogu, okrašena z mnogimi kupolami, loki in stebri, v notranjosti poslikana s freskami, kaže dovršenost našega srednjeveškega stavbarstva; samostan *Banjska* ob rečici istega imena, dotoka Ibra, med Kosovsko Mitrovico in Novim Pazarjem, zidan iz belega in rdečega marmorja, je bil po svoji izdelavi ter notranjem okrasu in bogastvu še nad Gračanico, pa so ga za svojega časa Turki porušili; samostan *Nagoričano* pri Kumanovem nam priča s svojimi slikami v notranjosti o visoki stopinji naše srednjeveške

Sl. 17. — Samostan Gračanica.

umetnosti; tako tudi še drugi samostani. Razen teh in še drugih, ki jih je zidal doma, je sezidal mnoge tudi v tujini: v Carigradu, v Jeruzalemu, v Solunu in na Sveti Gori, kjer je obnovil, dozidal in okrasil samostan Hilandar. Čeprav se je pokazal Milutin z različnimi drugimi svojimi dejanji kaj malo svetniški, ga je cerkev spričo njegovih velikih zaslug za cerkve in samostane proglasila za svetnika z imenom „sv. kralj“. Pod tem imenom tudi počiva v cerkvi v Sofiji.

ŠTEFAN DEČANSKI (1321—1331). Takoj po Milutinovi smrti so se sprli za njegovo dedščino njegova sina Štefan in Kon-

stantin ter Dragutinov sin Vladislav, ki se je po stričevi smrti precej rešil zapora. Skraja se je zdelo, da zasede prestol ali Konstantin ali Vladislav, ker so za Štefana mislili, da je popolnoma slep. Ta pa, ki bržčas sploh ni bil docela oslepljen ali pa se je pozneje na skrivnem ozdravil, je izjavil, da kot najstarejši nikomur ne more prepustiti prestola svojega očeta. Svojima nasprotnikoma je ponudil vladanje v nekaterih delih države, kar sta oba odbila. Štefan pa, ki je bil miren in tih in ki so ga povrh še imeli za mučenika, je pridobil največ pristašev in oba premagal. Konstantin je v boju padel, Vladislav zbežal na Madžarsko in tako je Štefan, ki se je dal v Peči kronati za kralja, zavladal sam.

BITKA NA VELBUŽDU LETA 1330. Po zmagi nad bratom Konstantinom in bratrancem Vladislavom je imel Štefan polne roke dela, da je uredil notranje razmere v državi ter se ubranil sosedov, ki so mu grozili od vseh strani. Vidinski knez Mihajlo Šišmanovič, zet kralja Milutina, ki je kot car prevzel vladno tudi nad vzhodno Bolgarsko, je zapodil svojo ženo Ano ter se zvezal z bizantinskim cesarjem Andronikom III., ker je upal dobiti z njegovo pomočjo moravsko-vargarsko dolino. Štefan pa, ki je nasledil po svojem očetu tudi močno vojsko in veliko državno bogastvo, se pripravi na boj. Misleč, da udarijo Bolgari od Vidina na Pomoravje, pelje svojo vojsko proti Nišu, da počaka Bolgare na Dobriškem polju ob izlivu Toplice v Moravo. Bolgari pa so se obrnili preko Sofije na Vardar, da se tam združijo s svojim zaveznikom. Kralj Štefan hiti zatorej s svojo vojsko na jug ter se sreča z Bolgari pri mestu Velbuždu, današnjem Džustendilu (28. julija 1330.), jih napade, preden jim je dospela bizantinska pomoč, ter jih popolnoma potolče; sam car Mihajlo je izgubil v bitki življenje. V tem boju se je posebno odlikoval Štefanov sin in naslednik Dušan, ki je zapovedoval konjenici. Ko so Bizantinci čuli za poraz svojega zaveznika in za njegovo smrt, so se s svojo vojsko obrnili, ne da bi se spustili s Štefanom v boj. Štefanova zmaga pri Velbuždu je preprečila nadaljne prodiranje Bolgarov proti moravsko-vargarski dolini in tako je ostala ta glavna in osrednja črta Balkana našemu narodu.

Vrnivši se z bojnega polja je Štefan nadaljeval, da dokonča znamenito svojo ustanovo samostan Dečane, po katerem je dobil svoje ime „*Dečanski*“. To je močno lepa in visoka zgradba iz rdečega, modrega in belega mramorja, sezidana v bizantinskem in romanskem slogu ter okrašena z mnogimi marmornimi srebri; v njej

so še danes dobro ohranjene freske. Stoji v mičnem kraju med Pečjo in Djakovico na obali Dečanske Bistrice, kjer prehajajo visoke planine v ravno in rodovitno Metohijo ter se mešajo iglovci z vinsko trto.

Po bitki pri Velbuždu pa Štefan ni več dolgo vladal. Z njim so bili zlasti nezadovoljni bojeviti velikaši, ki so hoteli po zmagi nad Bolgari in umiku Bizantincev vojno nadaljevati ter se polastiti nasprotnikovih zemljá. Približajo se zatorej bojevitemu in pri-

Sl. 18. — Samostan Dečani.

ljubljenemu Štefanovemu sinu Dušanu, ki je kot prestolonaslednik vladal v Zeti; po njihovem nagovarjanju se ta vzdigne nad očeta, ga prežene (1331) ter sam zasede prestol. Štefan je umrl še tisto leto, pokopali pa so ga v njegovem samostanu Dečani.

ŠUBIČI

KONEC VLADARSKE RODOVINE ARPADOVCEV. Bela IV. je bil poslednji krepki vladar iz rodovine Arpadovcev. Njegov sin Štefan je vladal le malo časa, vnuk njegov Ladislav IV. (1272—1290) pa je bil lahkomiseln in nesposoben. Za

njegovega vladanja kralj ni imel nobene veljave, v državi so vladali neredi in grozil ji je razpad. Vse je bilo nezadovoljno z razuzdanostjo Ladislavovo, ki so ga nazadnje ubili in posadili na prestol Andreja III., (1290—1301), vnuka kralja Andreja II., zadnjega moškega potomca rodovine Arpadovcev. A mladi kralj je imel mogočne nasprotnike, ki ga niso priznavali za zakonitega naslednika kralja Andreja II.; njegov oče se je namreč rodil šele po smrti Andreja II., zato so Andreju III. odrekli pravico do prestola.

Proti njemu je vstal *Karel Martel*, sin neapoljskega kralja Karla Anžuvinskega in bratranec ubitega kralja Ladislava; ta se je imel za edinega zakonitega naslednika kraljeve krone madžarske in hrvatsko-dalmatinske. Oba nasprotnika sta skušala pridobiti za se velikaše na Hrvatskem in v Dalmaciji, posebno še mogočne kneze Brižirke-Šubiće, ki jim je načeloval takratni hrvatsko-dalmatinski ban Pavel Šubić. Zato je podaril Karel Anžuvinski v imenu svojega sina Pavlu Šubiću in njegovim naslednikom vso Hrvatsko od planine Gvozda do reke Neretve (1292), takoj prihodnje leto pa mu je dal kralj Andrej vso hrvatsko-dalmatinsko banovino s pravico banskega nasledstva. Po teh darovih so postali Šubići gospodarji hrvatsko-dalmatinske banovine, vsi plemiči pa njihovi vazali. Karel Martel je kmalu umrl in njegove pravice so prešle na njegovega sina *Karla Roberta*. Ko pa kmalu nato nenadoma umre tudi kralj Andrej III., in izumre z njim moško potomstvo Arpadovcev, pripelje ban Pavel Šubić Karla Roberta v Zagreb in odtu na Madžarsko, kjer je bil v Ostrogonu kronan za kralja pod imenom *Karel I.* (1301—1342). Tako je arpadsko vladarsko rodovino nasledila rodovina *Anžuvincev*.

BAN PAVEL ŠUBIĆ. Karel I. Anžuvinski dolgo ni mogel okrepiti svoje vlade na Madžarskem, kjer je imel mnogo nasprotnikov. Na Hrvatskem in v Dalmaciji se je njegova oblast kaj malo občutila. Ban Pavel Šubić ga je priznaval le po imenu, drugače pa je vladal v svoji banovini kot neodvisen gospodar in tako nekako obnovil dobo narodnih vladarjev. Ban Pavel je bil razborit, moder in odločen vladar. Ker je priznal njegovo oblast tudi takratni bosenski ban Štefan Kotroman, je ban Pavel razširil svoje ozemlje do blizu Drine. Da si pridobi tudi Zader, je začel vojno z Benečani, a preden je bila ta končana, je umrl. Naslednik mu je bil sin *Mladen*.

BAN MLADEN (1312—1322). Mladen je bil izobražen in hraber, a srborit in nepremišljen. V boju z Benečani za Zader ni imel sreče. Nezadovoljni pa so bili z njim tudi domači velikaši, med katerimi so širili nezadovoljstvo Benečani, in končno so se mu uprli. Upornikom se je pridružil tudi Mladenov brat Pavel, kateremu so nezadovoljneži obljubili bansko čast. Tako se je začela na Hrvatskem in v Dalmaciji domača vojna. Kralj Karel I. je komaj čakal, da uniči mogočne Šubiće; zato takoj pošlje upornikom na pomoč slavonskega bana *Ivana Babonića*. V bitki pri Trogirju je bil Mladen premagan, kralj Karel pa pride na Hrvatsko in skliče zbor v Knin. Tja je poklical tudi Mladena, ki mu je obljubil svoje varstvo. A ko je Mladen prišel, so ga njegovi nasprotniki obtožili za nasilstvo in zatiranje, nakar mu je Karel odvzel bansko čast ter ga kot ujetnika odvedel s seboj na Madžarsko.

PROPAST HRVATSKIH IN DALMATINSKIH VELIKAŠEV. Dasi je Karel I. tako uničil Šubiće, vseeno ni mogel dobiti prave veljave na Hrvatskem in v Dalmaciji, kajti po banu Mladenu je vzel vso oblast v svoje roke vojvoda *Nelepič*. Kot samostojen vladar se je obdržal v trdnem Kninu do svoje smrti (1344).

Po smrti kralja Karla I. je zasedel prestol njegov sin *Ludovik I.*, (1342—1382), ki je bil med najmogočnejšimi vladarji svoje dobe. Takoj po smrti vojvoda *Nelepiča* je kralj *Ludovik* strl odpor velikašev na Hrvatskem in v Dalmaciji ter povsod okrepil svojo oblast. Bribirski knez *Jurij Šubič*, nečak bana Mladena, je predal kralju *Ludoviku* utrjeni grad *Ostrvico* v Dalmaciji, kralj pa mu je podaril *Zrinj* v Slavoniji, po katerem so se *Jurijeve* nasledniki imenovali *Zrinjski*.

PRIHOD KOTROMANIČEV NA BOSENSKI PRESTOL IN UTRDITEV NJIHOVE VLADARSKE RODOVINE

BOSNA PO SMRTI BANA KULINA. Bana Kulina je nasledil njegov sin *Štefan*. Kot slabostnega in nesposobnega vladarja so tega pregnali in prestol je zavzel ban *Matija Ninoslav* (1232—1250). Pod izgovorom, da preganjajo bogumile, so Madžari za časa njegove vlade večkrat napadli Bosno, da jo osvoje. A spretni ban *Ninoslav* je znal vsakokrat preprečiti madžarske načrte in ohraniti svobodo svoje države. Ko pa so po njegovi smrti nastali

med mnogoštevilnimi njegovimi sorodniki boji za prestol, je zavzel Bosno madžarski kralj Bela IV. Da pa bi jo še bolj oslabil in jo lažje vladal, jo je razdelil na dve posebni banovini: *Usoro* ob reki Usori in *Soli* okrog današnje Tuzle. V novih banovinah je postavil za bane sebi udane velikaše, le ostanek Bosne, t. j. kraje ob gornjem toku rek Vrbasa in Bosne je prepustil banu *Prijezdu I.*, sorodniku bana Ninoslava.

Ban Prijezda I. je začetnik vladarske rodovine *Kotromaničev*, ki je vladala v Bosni nad dvesto let. Njegov sin *Štefan Kotroman* se je oženil z Elizabeto, hčerjo kralja Dragutina in tako postal sorodnik slavne vladarske rodovine *Nemanjičev*.

ŠTEFAN KOTROMANIČ (1318—1353). Bana Štefana Kotromaniča so za nekaj časa odstranili mogočni Šubići ter sami vladali v Bosni. Ko pa je kralj Karel I. vrgel bana Mladena Šubiča, je predal Bosno Štefanu Kotromaniču, ki je vladal v nji dotlej kot vazal bana Mladena.

Štefan Kotromanič je bil spreten, moder in izkušen; posrečilo se mu je Bosno spet zediniti in jo razširiti od Drine do Cetine in Vrbasa ter ji od Dubrovnika do Omiša odpreti pot na morje. Ko pa so po smrti kralja Milutina izbruhnili v sosedni Raški nemiri in boji za prestol, je zavzel Štefan tudi *Zahumje*, zaradi katerèga je imel kasneje opravka s carjem Dušanom.

Štefan Kotromanič je podpiral rudarstvo in trgovino ter okreplil svojo državo tudi gospodarsko, s svojim smotrènim delom pa je dvignil banski ugled in utrdil svojo vladarsko rodovino. Njegov ugled in ugled njegove rodovine je zlasti zrasel, ko je njegovo hčer Elizabeto vzel za ženo kralj Ludovik I., ki je bil med prvimi takratnimi vladarji evropskimi.

Tako je dal Štefan Kotromanič svoji državi čvrste temelje ter pripravil Bosno, da je postala pod njegovim naslednikom Tvrtkom I. najznamenitejša jugoslovanska pokrajina.

CAR DUŠAN SILNI

(1331—1355)

RAZŠIRJENJE DRŽAVE. Dušan je bil še mlad, ko je zasedel prestol, a imel je krepko voljo ter bil telesno in duševno sposoben dovolj, da je mogel dati zamaha svoji državi. Po svojih predni-

kih, dedu kralju Milutinu in očetu Štefanu Dečanskem je podedoval močno in pripravljeno vojsko ter velika bogastva, z njim pa so bili bojeviti zetski plemiči, ki so ga spravili na prestol. Vse to Dušanu ni dalo, da bi živel v miru. V že napol razpadlem bizantinskem cesarstvu so izbruhnili nemiri, posamezni vojskovodje so ga zapuščali, iz Male Azije so grozili Turki, tako pa tudi Dušan ni odlašal, da ne bi izkoristil slabosti svojega soseda. Da pa bi imel mir pred Bolgari, se oženi s sestro takratnega bolgarskega carja *Ivana Aleksandra*, s katerim sklene prijateljsko zvezo, nato pa udari na Bizantince. Skoro brez odpora je prodrl Dušan po vardarski dolini do samega Egejskega morja ter začel na kopnem oblegati utrjeni Solun. A madžarski kralj Karel I. je izkoristil Dušanov pohod proti jugu; napadel je njegovo državo s severa ter jo zavzel do Zahodne Morave. Ko je Dušan to izvedel, je opustil obleganje Soluna, se pomiril s cesarjem Andronikom III. in se obrnil proti Madžarom, ki pa ga niso čakali, temveč se umaknili za Savo in Dunav; Dušan se je tedaj obrnil spet na jug ter osvojil Albanijo in Epir.

ZVEZA S KANTAKUZENOM. V času, ko je začel Dušan na vso moč razdirati bizantinsko državo, je umrl cesar Andronik III., cesar pa je postal njegov mladoletni sin Ivan V. Paleolog, za katerega sta vladala njegova mati cesarica Ana in vojskovodja *Ivan Kantakuzen*, velik prijatelj cesarja Andronika. Kantakuzen je bil zelo častihlepen in je stremel po tem, da sam prevzame cesarsko krono in vlado; tako pa je prišel navskriž s cesarico Ano, ki jo je navsezadnje zapustil, sebe pa v trdnjavi Dimotiku blizu Odrina oklical za cesarja (1341). Narod je večinoma ostal zvest Paleologu, tako da se Kantakuzen ni mogel obdržati; zatorej pobegne iz bizantinske države k Dušanu ter sklene z njim zvezo zoper cesarico Ano in njenega sina. Cesarica je poizkušala Dušana pregovoriti, da ji preda ubežnega Kantakuzena, Dušan pa ni mogel prelomiti gostoljublja in izdati človeka, ki se je k njemu zatekel; tako ga je branil vse dotlej, dokler ni začel Kantakuzen delati na svojo roko, ne meneč se za Dušana. Tedaj pa ga je Dušan zapustil in nadaljeval z zavzemanjem sosednih bizantinskih mest brez ozira na to, ali so Paleologova ali Kantakuzenova.

PRVI SPOPAD S TURKI. Kakor njihovi sorodniki Seldžuki so tudi Turki prišli s turanskih step — zibelke mnogoštevilnih nomadskih narodov, ki so prihajali od vzhoda ter napadali in pu-

stošili Evropo. Plemensko se razlikujejo od evropskih narodov, sorodni so jim le Madžari in Finci. V drugi polovici X. stoletja so sprejeli Turki bojaželjno in državotvorno vero mohamedansko. V Mali Aziji so se prikazali najprej kot najemniki seldžidskega ikonjskega sultana, potem pa je njihov vodja *Osman* ali *Otman* (1288—1326) ustanovil samostojno in neodvisno državo. Po prvem

Sl. 19. — Car Dušan Silni.

svojem neodvisnem vladarju so se Turki tudi sami nazivali *Osmani*. Za Osmanom je vladal njegov sin *Orkan* (1326—1358), ki je vzel Bizantincem staroslavno Nicejo, Nikodemijo in vso Vitinijo, v mesto Bruso pa je preložil svojo prestolnico ter odtu širil turško oblast na vse strani. Ko se je začela borba med Kantakuzenom in Pa-

leologom, so bili Turki že na obali Bosporja in Dardanel. Cesarica Ana jih je poklicala kot zaveznike proti Kantakuzenu, a bistri in spretni Kantakuzen se je kmalu sam zvezal z njimi, da so mu pomagali proti Paleologu in proti Dušanu.

Tako so začeli Turki najprej kot zavezniki Paleologovi, potem kot zavezniki Kantakuzenovi prehajati iz Male Azije, pleniti pobizantinskih pokrajinah, pa bolj in bolj spoznavati Balkanski polotok. Kot Kantakuzenovi zavezniki so se udarili Turki z oddelkom Dušanove vojske in ga premagali pri Štefaniji, ki je danes vas pod Bešik-planino na poti med Solunom in Serom. *To je bil prvi spopad našega naroda s Turki; z njim se začenja krvava borba, ki je trajala pet in pol stoletij in se navsezadnje končala s popolnim turškim porazom.*

OKLICANJE CARSTVA IN PATRIJARHIJE. Kantakuzenova zveza s Turki in prva turška zmaga pri Štefaniji Dušana ni preplašila in ne zaustavila njegovega napredovanja. Svojo državo je širil še naprej proti jugu ter zavzemal mesto za mestom, med drugimi jeseni leta 1345. tudi močno trdnjavo Ser ob reki Štrumi, najvažnejšo točko na poti od Soluna do Carigrada. Odtu je prešel na Orfanski zaliv in osvojil Sveto Goro, proti vzhodu pa razširil svoje meje do reke Meste. Po teh sijajnih zmagah je Dušan sklenil, da se okliče za carja. O *Veliki noči leta 1346.* je sklical v Skoplje državni zbor, kjer je z odobrenjem zbora bolgarski patrijarh Simeon posvetil nadškofa Janićija za patrijarha, oba patrijarha in ohridski nadškof pa so ob navzočnosti mnogoštevilnih plemičev, duhovnikov in svetogorskih menihov kronali Dušana s carsko krono, njegovo ženo Jeleno za carico, mladega sina Uroša pa za kralja. Ob tej priliki je Dušan svoje sorodnike in razne velikaše odlikoval z različnimi naslovi ter jim predal cele pokrajine, v katerih so vladali poslej skoro povsem samostojno. Prav tako je dal velike darove cerkvam in samostanom, posebno samostanom na Sveti Gori.

V bizantinski državi so vladale tudi po Dušanovem kronanju nesrečne razmere in mu nudile priliko, da zavzame še južni Epir, Tesalijo in Etolijo. *Tako je vladal Dušan nad ozemljem od Korintskega zaliva do Dunava in Save ter od reke Meste do Jadranskega morja.* Zavzeti je nameraval tudi Carigrad, a za to mu je bilo potrebno brodovje. Obrnil se je tedaj do Benečanov, ki naj mu ali pomagajo napraviti brodovje ali pa naj sklenejo z njim zvezo zoper Bizantince. Kajpada Benečanom ni bilo do tega, da bi za-

menjala staro, onemoglo in trhlo bizantinsko državo mlada in krepka Srbija, ki bi lahko bila nevarna beneškim namenom v Sredozemskem morju.

Kakor se je Dušan na jugu venomer bojeval z Bizantinci, se je moral na severu boriti z Madžari. Karel I. in njegov sin Ludovik I., ki je strl odpor velikašev in okrepil svojo moč na Hrvatskem in v Dalmaciji, sta z večjimi vojskami prehajala preko Dunava in Savè ter napadala Dušanove pokrajine; a tudi proti Madžarom se je Dušan uspešno boril ter jim celo odvzel Mačvo z Beogradom.

S Šubići je živel Dušan v prijateljskih in dobrih odnošajih. Z njimi je celo sklenil svaštvo, *Mladen II. Šubić*, gospodar Omiša, Klisa in Skradina, sin prejšnjega mogočnega bana Mladena Šubića, se je oženil z Jeleno, sestro Dušanovo (1347), a je že prihodnje leto umrl na kugi.

UTRJEVANJE TURKOV NA BALKANSKEM POLOTOKU. Dosti dolgotrajni boji med Paleologom in Kantakuzenom so odprli Turkom pot iz Male Azije na Balkanski polotok. Prihajali so kot zavezniki zdaj tega zdaj onega, spoznavali balkanske zemlje in slábotno moč bizantinske države in videli, da je čas kaj pripraven za zavzemanje bizantinskih pokrajin. Treba jim je bilo samo še najti prostor, odkoder bodo lahko naprej prodirali. To pa je prepustil sultan Orkan svojemu sinu Solimanu. Kot prvo, kar bi bilo treba osvojiti, si je ta izbral Galipolski polotok in v neki noči (1352) je na splavih prešel z malo vojsko čez Dardanele na polotok in zavzel utrjene *Cimpe*, kmalu nato pa po nekem potresu tudi mesto Galipoli. Ta osvojitev je svetovnega pomena, zakaj posihmal se je pojavila v Evropi nova sila, ki jo je vso pretresla.

DUŠANOVO PRIZADEANJE ZA UREDITEV DRŽAVE. Čeprav se je Dušan skoro ves čas svojega dvajsetpetletnega vladanja boril za razširitev mej svoje države, ni zanemaril njenega notranjega napredka in se je na vso moč brigal za vse panoge državne uprave. Po zakonskih določbah svojih prednikov, po določilih takrat običajnega prava in po bizantinskih vzorcih je izdelal poseben zakonik, ki je znan pod njegovim imenom („*Dušanov zakon*“). Z njim je določil pravice in dolžnosti vseh svojih državljanov, preuredil sodno oblast in vojsko ter predpisal določbe, ki so varovale in posveševale trgovino. Določil je tudi kazni za vse zločine in pregreške, posebno stroge za razbojnike, ubijalce, tatove,

izdajalce, krivoverce, ponarejevalce i. t. d. Kazen je predpisal tudi za kvartopirce, pijance, neredne in podkupljive uradnike, nemarne duhovnike i. dr. Svoj zakonik je razglasil leta 1349. na državnem zboru v Skoplju.

Dušanov zakonik je najlepše prosvetno delo ne samo Dušana, temveč vsega našega srednjega veka in zavzema eno prvih mest med zakonodajnimi deli takratne Evrope. Ustanove naših vladarjev in Dušanov zakonik pričajo o visoki vsestranski omiki našega naroda v srednjem veku.

Razen z zakonikom je ovekovečil Dušan svoje ime s preimenovalno ustanovo, s samostanom sv. Arhangelov Mihaela in Gabriela pri Prizrenu, ki po svoji obsežnosti in lepoti ni zaostajal za Dečani in Gračanicom, a so ga za časa Turkov divji Arnavti popolnoma porušili.

POSLEDNJI DUŠANOVI NAMENI IN NJEGOVA SMRT. Že pri prvem spopadu svoje vojske s Turki pri Štefaniji je spoznal Dušan vojne sposobnosti tega azijskega plemena, zato je sklenil, da se dvigne nad nje z vojsko in jih prežene iz Evrope. Da pa bi se zavaroval pred Madžari, se začne pogajati s papežem, ki je imel takrat svojo stolico v Avinjonu na Francoskem; prosil ga je, naj ga prizna za vrhovnega vodjo („kapetana“) kristjanov zoper Turke. Takratni papež Inocenc VI. je z veseljem sprejel Dušanovo ponudbo, da prežene Turke iz Evrope, a pogajanja, ki so bila prav povoljna, so se kmalu končala spricho spora s kraljem Ludovikom. Proti temu je nastopil Dušan skupaj z Benečani ter poslal nekaj vojske na Hrvatsko in v Dalmacijo, da brani posestva svoje sestre Jelene, vdove Mladena II. Šubića. Preden pa se je ta boj končal, je Dušan nenadoma umrl (decembra 1355), star šele 46 let, in sicer prav tedaj, ko je hotel izvršiti svoje velike namene, t. j. da s svojim mladim in krepkim carstvom popolnoma zamenja obnemoglo in trhlo bizantinsko državo in da prežene z Balkanskega polotoka Turke ter tako odvrne nevarnost, ki je pretila njegovi državi, a prav tako tudi vsemu Balkanu in Evropi.

MADŽARSKO - BENEŠKA VOJNA IN ZADERSKI MIR (1358). S smrtjo carja Dušana je bil kralj Ludovik I. rešen nevarnega protivnika na jugu, tako pa se je obrnil lahko z vso silo proti beneški republiki, s katero je začel vojno, da bi jo dočela potisnil

od vzhodnega Jadranskega primorja. Po dveletnih bojih na kopnem in na morju je prisilil Ludovik Benečane k miru, sklenjenem v Zadru. V tem miru so se Benečani odrekli vseh dalmatinskih mest in otokov, ki so bili do takrat v njihovih rokah, prav tako pa tudi vrhovnega gospodstva nad Dubrovnikom.

RAZPAD DUŠANOVEGA CARSTVA

CAR UROŠ (1355—1371). Po Dušanovi smrti je zasedel carski prestol njegov sin Uroš, ki pa v nobenem pogledu ni bil podoben očetu. Brez vojaških in državniških vrlin, brez volje in odločnosti ni bil niti najmanj sposoben, da obvaruje meje svoje velike države pred zunanjimi sovražniki, pa tudi ne, da obdrži notranji red pred mogočnimi in sebičnimi velikaši. Povrh tega si tudi ni znal izbrati svetovalcev, ki bi mu hoteli in znali pomagati, in tako se je občutila slabost na zunan in na znotraj že kar v začetku njegove vlade. Madžari so ga napadali na severu in mu iztrgali Mačvo z Beogradom, posamezni častihlepni velikaši pa, ki jim ni bilo do državne skupnosti, so smatrali pokrajine, ki so jih prejeli od Dušana, za svojo neomejeno lastnino ter so se upirali mlademurju.

NEMIRI IN RAZPAD CARSTVA. Prvi, ki se je uprl, je bil Dušanov polbrat *Simeon*, despot v Epiru, ki ni hotel svojega nečaka priznati za carja, temveč je oklical za takega sebe samega. Odpravil se je nad Uroša z vojsko, a ker tudi sam ni bil sposoben in ker ga je narod zaradi njegove matere in njegove žene, ki sta bili Grkinji, imel pol za Grka, ni dosegel *Simeon* nikakršnega uspeha ter se je vrnil na jug, da obvaruje svoje meje, ki so jih med tem napadli Bizantinci. Spricho teh sporov v carski rodbini so velikaši bolj in bolj zapuščali carja in skupno državo, Uroš pa, namesto da bi takoj v začetku preprečil njihove namene, jim je dovoljeval še nove posebne pravice in tako še podžigal njihovo častihlepje. In komaj deset let po Dušanovi smrti je začelo njegovo carstvo propadati.

Najprej je zapustil Uroša njegov lastni dvorjanik despot *Vukašin*, ki se je (1366) oklical za kralja in samostojno zavladal krajem okrog Prizrena, Skoplja in Bitolja s prestolnico v Prilepu. *Vukašinov* brat despot *Uglješa* si je prilastil kraje krog reke Strume,

s primorjem Orfanskega zaliva in s Sveto Goro, med obema pa so na levi strani Vardarja zavladali bratrance Dušanovi, bratje Dejanovići — Dragaš in Konstantin ter njun stric Bogdan — „Ljutica Bogdan”. V Zeti in severni Albaniji so se pojavili kot samostojni gospodarji bratje *Balšići*: Stracimir, Jurij in Balša. Tako so se ločile od osrednje državne oblasti vse južne pokrajine Dušanovega carstva ter razcepljene začele živeti samostojno ravno takrat, ko sta bili potrebni sloga in združena moč za boj s novim osvajalcem, ki je prihajal od vzhoda.

Pa tudi na severu Šar-planine in Skopske Črne gore so nastajale nove pokrajine ter so nastopali posamezni velikaši, ki pa so vseeno vsaj na videz še priznavali oblast carja Uroša. Najmočnejši velikaši na severu so bili: knez *Lazar* v Pomoravju in Braničevu z mesti Novo brdo in Kruševac; *Vuk Branković* na Kosovem z mesti Prištino, Vučitrnom in Zvečanom, ter *Nikola Altomanović* v planinskih krajih od Rudnika do Konavlja in Kotorja z dolnjim Polimjem in s samostanom Mileševim.

Gospodarji severnih in južnih krajev so bili prepričani, da imajo vsak svoje in različne zadeve ter niso in niso uvideli, da jih čaka ista težka usoda.

Južni Slovani od bitke ob Marici do padca Zete

(1371—1499)

PRVI VELIKI BOJI S TURKI

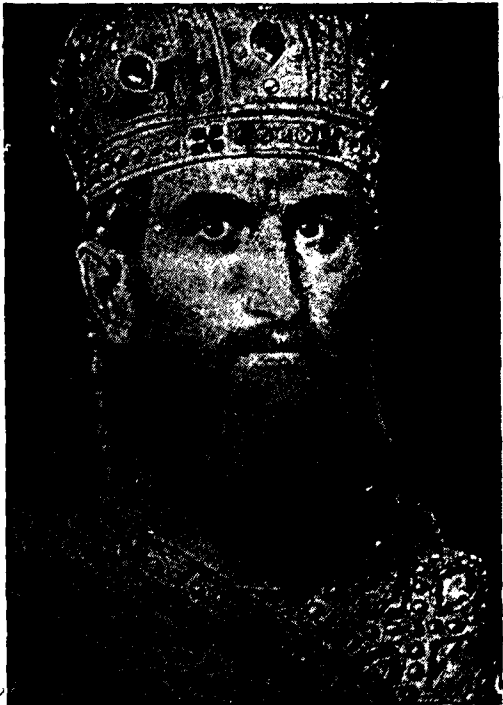
BITKA OB MARICI (1371). Med tem ko je Dušanovo carstvo razpadalo in so se posamezni velikaši med seboj prepirali, so Turki bolj in bolj prehajali iz Azije ter utrjevali svojo oblast na Balkanskem polotoku. Orkanov mlajši sin *sultan Murat* (1362—1389) je nadaljeval prizadevanje svojega starejšega brata Solimana, ki je zavzel Galipoli, premagal je trdnavo Dimotik, potem pa Odrin, kamor je iz Azije prenesel tudi svojo prestolnico.

S premestitvijo prestolnice v Odrin je postala Turška nova balkanska država, ki se je jela takoj širiti na račun svojih sosedov. Urejena, poslušna in za osvajanje navdušena sultanova vojska, ki ji v tistih časih ni bilo para, je takoj napadla naše, bizantinske in bolgarske pokrajine. Prva naša pokrajina, ki je bila Turkom pri roki, je bila državnica dešpota Uglješa. Uglješa je spoznal, da se ne bo mogel ubraniti navdušenih osvojevalcev, zato pokliče na pomoč svojega brata kralja Vukašina in vse druge velikaše, da bi skupaj pregnali Turke z Balkanskega polotoka. A tudi spričo tolike nevarnosti ni bilo sloge in Uglješu pride na pomoč le kralj Vukašin; obe vojski prideta do reke Marice, kjer se pri mestecu Černomeni (sedaj Čirmen) srečata s Turki. Turška vojska je bila manjša kakor srbska, a bolj urejena, bolj oprezna in vodili so jo boljši vojskovodje, ki so naše ponoči in nepripravljene napadli ter jih tako pobili, da sta padla tudi kralj Vukašin in despot Uglješa, velik del vojske pa je bil ujet ali pa je utonil v Marici. *S to krvavo bitko se je odločilo, da Turki ostanejo na Balkanu, in z njo so se jim odprla vrata za prodiranje na sever.*

Po bitki ob Marici se je začelo pod pritiskom turške sile umikanje našega naroda z juga na sever.

KRALJ MARKO (1371—1394). Takoj po bitki od Marici so zavzeli Turki ozemlje despota Uglješa, Dejanovićem in Vukašinovemu sinu Marku pa so pustili njihove zemlje pod pogojem, da priznajo sultanovo vrhovno oblast, da plačajo davek ter pomagajo sultanu s svpjimi vojaki na vojnah.

Kakor njegov oče je imel tudi kralj Marko svoj sedež v Prilepu, a svoje obveze napram svojim vrhovnim gospodarjem Turkom je izvrševal bržčas precej samovoljno in po svoje. Bržkone je tudi prav zato postal tako priljubljen v jugoslovanski narodni pesmi. V svoji pesmi o „Kraljeviću Marku“ je pokazal narod njegovo izredno junaštvo ter ga napravil za zastopnika jugoslovanstva, a v svoji pravični sodbi je poleg mnogih Markovih, oziroma svojih vrlin pokazal tudi njegove napake.

Sl. 20. — Kralj Marko.

Ko so leta 1393. Turki zavzeli Bolgarsko in preko nje razširili svojo oblast do Dunava, so napadli tudi vlaškega vojvodo Mirčeta. Pri tem napadu sta pomagala Turkom tudi kralj Marko in Konstantin Dejanović ter sta oba padla v bitki na *Rovinah* (1394). Po njuni smrti so prevzeli njuni zemlji Turki, kakor so to napravili že poprej z državo despota Uglješa.

KNEZ LAZAR. Istega leta, ko sta padla v bitki ob Marici kralj Vukašin in despot Uglješa, je umrl tudi car Uroš (4. de-

cembra 1371.) in so ostale tako severne pokrajine Dušanovega carstva brez zakonitega vladarja, velikaši pa, ki so dotedaj vsaj na videz priznavali carjevo oblast, so začeli vladati po svojih pokrajinah popolnoma samostojno. Med njimi je bil po svoji moči in

Sl. 21. — Knez Lazar.

po zemljepisni legi svoje države najznamenitejši knez Lazar, posebno še potem, ko je dal svojo hčer Maro za ženo Vuku Brankoviću in je bil ta poslej pod njegovim vplivom. Lazar pa ni imel ne

pravice in ne tolikega ugleda, da bi mogel stopiti na mesto Nemanjičev ter zbrati v eno državo še svobodne pokrajine Dušanovega carstva. A v teh temnih in težkih dneh, ko se je zdelo, da je že vse propadlo, se je pojavil nov poizkus, da se ustvari močna, čisto narodna jugoslovanska država, ki bi mogla strahovati Madžare na severu in odbiti Turke na jugu. Ta poizkus je napravil bosenski ban Tvrtko I. Kotromanić.

TVRTKO I. (1353—1391). Tvrtko je bil nečak in naslednik Štefana Kotromanića, vnuka kralja Dragutina in sina njegove hčere Elizabete. V začetku svojega vladanja je Tvrtko priznaval nad seboj oblast madžarskega kralja Ludovika I., ki je v času Dušanovem puščal Bosno na miru ter podpiral njene bane, samo da bi se ne približali Dušanu ter se z njegovo pomočjo ne otesli madžarske nadoblasti. Po Dušanovi smrti pa je hotel Ludovik odpraviti samoupravne pravice v Bosni in narediti iz nje navadno madžarsko županijo. Tvrtko pa je bil med onimi našimi vladarji, ki so s svojo močjo in s svojim trudom ustvarjali države in ki ni hotel prenašati madžarskega gospodstva, tako pa se mu je poleg vsega, kar mu je prizadejal Ludovik, posrečilo, da je samostojno zavladal v Bosni.

ZVEZA ZOPER NIKOLA ALTOMANOVIĆA. Župan Nikola Altomanović je vladal ozemlju med Rudnikom ter Konavljem in Kotorjem. Sirov in brezobziren se je prepiral z vsemi sosedi. Na bana Tvrtka je hujskal njegove vojvode, bojeval se je z Vlašići, zlasti pa ni mogel trpeti kneza Lazarja, ki mu je prevzel utrjeni Rudnik. Zoper tega nasilnika se zvezeta Tvrtko in Lazar, udarita nadenj, ga premagata, ujameta in oslepita (1374) ter razdelita njegovo zemljo. Vzhodni kraji okrog Rudnika in Užic so pripadli knezu Lazarju, zahodni od Sjenice do Kotorja s samostanom Mileševim, Prijepoljem, Nikšićem in Gackim pa Tvrtku.

TVRTKOV OKLIC ZA KRALJA BOSNE IN SRBIJE. Kot potomec kralja Dragutina je hotel Tvrtko I. sprejeti državno zamisel Nemanjičev ter obnoviti staro kraljestvo; zato se je po zmagi nad Altomanovićem, s katero je razširil svojo oblast na del države Nemanjičev, oklical za kralja Bosne in Srbije ter se leta 1377. kronal s kraljevo krono Nemanjičev na grobu sv. Save v mileševskem samostanu.

Knez Lazar se ni protivil Tvrtkovemu kronanju, temveč je še naprej skupno z njim branil domačijo pred Madžari in pred Turki.

POKRET V HRVATSKEM IN V SLAVONIJI. Kmalu po kronanju Tvrtkovem je umrl kralj Ludovik I., ki ni zapustil moških potomcev, zato mu je sledila na prestolu hči Marija, ki je vladala skupno s svojo materjo. Kaj kmalu se je občutila v državi slaba ženska vlada in mnogi velikaši niti niso hoteli priznati, da ima žena pravico do prestola. V naših hrvatsko-slavonskih krajih so bili posebno nezadovoljni in to ne le samo s kraljico, temveč sploh z Madžari, ki so polagoma odvzeli vse narodne pravice in potepali posebne pravice znamenitih plemiških rodbin. Na čelo nezadovoljnikov stopi zagrebški škof *Pavel Horvat* in njegov brat *Ivaniš*, bivši ban Mačve. Tudi knez Lazar in kralj Tvrtko sta podpirala upornike ter gledala, da čim bolj oslabita Madžarsko in pomagata osvoboditi te naše kraje. Tvrtkovi vojski na Hrvatskem se pridružijo vsi prejšnji pristaši in prijatelji Mladena Šubića, tako pa kmalu dobi v svojo oblast vso Hrvatsko do Velebita z utrjenimi mesti Klisom, Kninom in Ostrvico, primorska mesta pa pritise Tvrtkov vojvoda Vladko Vuković in zahteva od njih, da se mu predado. A preden jih je na to prisilil, je moral na jug proti Turkom.

BITKA NA KOSOVEM IN SMRT KNEZA LAZARJA. Turki se niso ustavili na mejah onih južnih krajev, ki so prišli pod njihovo oblast po bitki ob Marici; čim so marveč preuredili te kraje, so jeli prodirati proti severu. Preko države kralja Marka so napadli Balšića, a *Balša Balšić* se jim je postavil ob reki Bojuši v bran, jih potolkel in tako ustavil njihovo daljno prodiranje. A v boju je padel sam (1385), za njim je prevzel vlado nečak *Jurij II.*

Takrat je sprevidel knez Lazar, da je na vrsti že njegova država, ter se je začel pripravljati na krepko obrambo. Kakor je že prej sklenil prijateljstvo z Vukom Brankovićem, je postal prijatelj tudi Juriju II. Balšiću ter mu dal za ženo svojo hčer Jeleno. Tako je postal knez Lazar poglavar rodbinske zveze, ki jo je iskoristil lahko v bojih proti Turkom.

Turki so si med tem okrepili svojo vojsko in začeli prodirati v Lazarjevo in v Tvrtkovo državo. Leta 1386. so zavzeli Sofijo in Niš. Po padcu Niša je udaril oddelek turške sile na sever, kjer pa se mu je postavil v bran Lazar in ga pobil pri *Pločniku* ob reki

Toplici (1387). Drugi turški oddelek pa je udaril globoko v Tvrtkovo zemljo in dospel do *Bileča*, kjer je zadel na Vladka Vukovića; ta pobije Turke tako, da se je rešil le glavni turški vojskovođa *Šahin* z malim spremstvom. Poraza pri Pločniku in pri Bileči sta sultana Murata I. tako pogrela, da se je odpravil sedaj sam z veliko vojsko proti knezu Lazarju in kralju Tvrtku. Knez Lazar, čigar država je bila Turkom najbližja, brž spozna nevarnost, ki mu preti; pokliče zatorej svoja zeta Vuka Brankovića in Jurija Balšića, kralja Tvrтка in vse velikaše ter jih roti, da nastopijo skupno proti skupnemu in občemu sovražniku krščanstva, ki se je obrnil

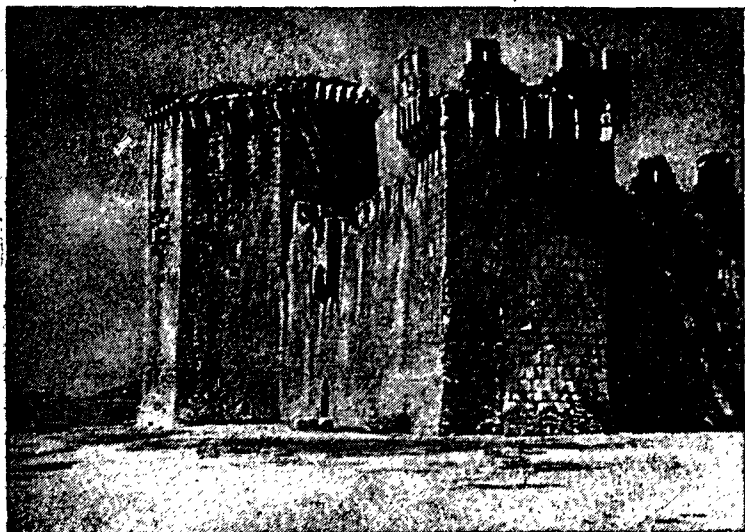

Sl. 22. — Samostan Ravanica.

na Kosovo. Kralj Tvrtko takoj pošlje svojo vojsko pod poveljstvom vojvoda Vladka Vukovića, zmagovalca pri Bileči. Z njim je šel tudi ban Ivaniš Horvat. Naša in turška vojska sta dospeli na Kosovo polje tisti dan pred Vidovim leta 1389., zgodaj drugo jutro pa se je pričela bitka. Lazarjev vojvoda *Miloš Obilić* je šel v šator samega sultana Murata, katerega je z nožem smrtno rnil, a padel tudi sam. Glas o sultanovi smrti je zbežal turško vojsko in že je bilo videti, da se spuste Turki v beg. Tedaj pa prevzame v svoje roke poveljstvo starejši Muratov sin Bajazit, ki so mu radi njegove

hitrosti rekali „Blisk” (Ilderim), jo postavi v red, opogumi in pošlje v bitko namestnike. Tedaj je nastala strahovita borba krog reke Laba in Sitnice in brda Gazimestana; lomile so se sablje, kopja in buzdovani, mrličiči so prekrili s krvjo napojeno bojno polje, a turška sila se ni dala streti in zmaga je ostala njihova. Knez Lazar in mnogi drugi vojvode so bili ujeti in pobiti, vojvoda Vladko Vuković in Vuk Branković pa sta se rešila in umaknila.

Truplo kneza Lazarja je bilo pokopano najprej v Prištini, po dveh letih so ga prenesli in pokopali v samostan Ravanico, ki ga je sezidal sam, kasneje pa (1697) v fruškogorski samostan Vrdnik,

Sl. 23. — Trdnjava v Trogirju.

kjer počiva še dandanes. Truplo sultana Murata so Turki prenesli v svojo staro prestolnico Bruso, na mestu njegove smrti pa so sezidali malo mošejo s kupolo, ki stoji še danes in se imenuje „Muratovo tulbe”.

Poraz na Kosovem in smrt kneza Lazarja sta pustila v narodni duši globljo sled kakor katerikoli drugi dogodek v naši zgodovini. Zato so se knez Lazar in kosovski junaki opevali v naših najlepših in najgenljivijih narodnih pesmih, ki nam pričajo o ljubezni, s katero so padali naši predniki „za križ, častni in svobodo zlato”. Tak junaški padec in hrabra branitev svoje domovine in svobode sta

stoletja dvigala bojeviti duh in željo, da se Kosovo maščuje ter obnovi stara slava in veličina.

TVRTKOVO OKLICANJE ZA KRALJA HRVATSKE IN DALMACIJE. Med tem ko se je boril Lazar s svojimi in Tvrtkovimi vojvodi na Kosovem zoper Turke, se je bojeval Tvrtko z ostalo svojo vojsko po Hrvatskem in v Dalmaciji zoper Madžare in njihove pristaše; v teh bojih je zavzel poleg krajev, ki si jih je prilastil že poprej, še mesta Split, Trogir in Šibenik ter otoke Brač, Hvar in Korčulo. Ko je tako razširil svojo oblast nad vso Hrvatsko in Dalmacijo, se je leta 1390. oklical še za kralja Hrvatske in Dalmacije, kar je bilo ravno tristo let po smrti zadnjega Trpimirovića Štefana II.; tako je postal Tvrtko *kralj Bosne, Srbije, Hrvatske in Dalmacije* ter se pokazal za najsposobnejšega, da postane vodja našega naroda v težkih dneh, ko je bilo treba ustvariti svobodo in edinstvo in ju braniti na severu pred Madžari, na jugu pred Turki.

Kralj Tvrtko je hotel okrog Bosne združiti ostale jugoslovanske pokrajine in ustvariti močno narodnostno državo, a preden je mogel izvršiti svoje namere, ga je pokosila smrt ter kakor Dušanove ovrгла zaradi nesposobnosti naslednikov tudi njegove načrte.

RAZMERE V NAŠIH KRAJIH NA JUGU PO SMRTI KNEŽA LAZARJA IN KRALJA TVRTKA. Po smrti kneza Lazarja in kralja Tvrtka so se razmere v naših južnih krajih zelo poslabšale. Lazarjeva sina Štefan in Vuk še nista bila polnoletna, Tvrtkov naslednik, njegov nečak *Dabiša* (1391—1395) pa popolnoma nesposoben. Lazarjeva zeta Vuk Branković in Jurij II. Balšić sta zapustila svoja svaka in se jela brigati samo za se. Pod takimi razmerami ni bilo nikogar, ki bi zbral in združil narodovo moč in nadaljeval borbo, tako pa sta se trgala za jugoslovansko zemljo Turek in madžarski kralj Sigmund.

Bajazit sicer ni zavzel vse Lazarjeve države takoj po svojem uspehu na Kosovem, temveč se je vrnil v Odrin, da uredi notranje razmere in si zagotovi prestol. Lazarjeva vdova kneginja Milica, ki je vladala za svoja nepolnoletna sinova in spoznala, da pomoči za obrambo svoje zemlje pred turškimi napadi in ropanjem nima od nikoder, ponudi Bajazitu mir, ki ga sprejme ta pod sledečimi pogoji: da Milica s svojima sinovoma prizna turško vrhovno oblast, da plača davek, da daje za vse vojne pomožne čete in da zasede

turška vojska vse poglavitne trdnjave. Povrh tega je morala dati Milica svojo najmlajšo hčer Olivero v Bajazitov harem v Odrin, kamor je spremil sestro njen starejši brat Štefan. Ko se je vračal čez Kosovo, je prenesel očetovo truplo iz Prištine v samostan Ravanico.

Vuk Branković ni hotel skleniti s Turki miru, pač pa se je obrnil na kralja Sigmunda in na Benečane in ponudil, naj bi sklenili zvezo zoper Turke. A Sigmund je gledal le, kako bi se sam okoristil z nevoljo našega naroda, ter se je takoj po Tvrtkovi smrti polastil komaj osvobojene Hrvatske in Dalmacije. Mnoge pristaše kralja Tvrtka ter hrvatskega in dalmatinskega gibanja je Sigmund polovil ter jih dal pomoriti na najstrašnejši način: med temi je izdihnil tudi ban Ivaniš Horvat, ki se je udeležil bitke na Kosovem.

ŠTEFAN LAZAREVIĆ

(1389—1427)

BITKA NA ROVINAH IN PRI NIKOPOLJU. Kakor hitro je starejši Lazarjev sin Štefan odrasel, je vzel vladu v svoje roke, podpirala pa ga je še tudi najprej njegova mati, modra in prevdar-na kneginja Milica. Ko je sklenil z Bajazitom mir, je moral pomagati Turkom v boju in pri tej težki dolžnosti je napadal s Turki celo Tvrtkovo državo. Ko si je sultan Bajazit brez vsake večje bitke podvrgel Bolgarsko (1393) in pregnal carja *Ivana Šišmana*, je napadel tudi vlaškega vojvoda Ivana Mirčeta. Tudi v teh borbah so pomagali Bajazitu Štefan Lazarević, kralj Marko in Konstantin Dejanović. V bitki na Rovinah leta 1394. sta Marko in Konstantin padla, Mirčeta pa je pobit zapustil svojo državo in zbežal na Madžarsko. Posihmal so začele turške čete vedno bolj pogosto napadati in pustošiti Sigmundove kraje. V tem težkem položaju se obrne Sigmund za pomoč na zahodne krščanske države, nakar so mu prišli pomagat res mnogi angleški, francoski in nemški vitezi. Z močno vojsko se tedaj dvigne, prekorači pri Ršavi Dunav, zavzame Vidin ter se pri *Nikopolju* spopade s Turki (1396). S pomočjo Štefana Lazarevića in njegovih konjenikov pa so Turki tako pobili njegovo vojsko, da je Sigmund sam komaj ušel ter izognivši se Dunava in Črnega morja vrnil na Madžarsko čez Carigrad po Sredozemskem in Jadranskem morju.

Ker se tako nekaj mesecev ni vedelo za Sigmunda in njegovo usodo, so izvolili nekateri madžarski in hrvatski velikaši za svojega kralja Ladislava Neapoljskega, ki res pride v Zadar in se krona za kralja. Med tem pa se je Sigmund vrnil in stopil svojemu protivniku nasproti. Z izgovorom, da gre preganjat v Bosno bogumile, je spet dobil od zahodnih kristjanov pomoč, udaril čez Savo in pobil svojega nasprotnika. Ladislav, ki se ni mogel meriti s Sigmundom, proda za 100.000 zlatov Zader in druga primorska mesta ter vse svoje pravice na Dalmacijo beneški republiki, ki je poslej vse to obdržala, dokler leta 1797. ni propadla.

Po bitki pri Nikopolju je imel Bajazit Štefana Lazareviča zelo v časti, Vuka Brankovića pa, ki mu je odrekel svojo pomoč, je ujel in vrgel in ječo, kjer je umrl (1398). Večji del Vukove države je Bajazit predal Štefanu, a ostali le mali del Vukovi ženi in otrokom.

BITKA PRI ANGORI 1402. Kmalu po bitki pri Nikopolju je zagrozila Bajazitu velika nevarnost iz Azije, odkoder je začel napadati njegove vzhodne pokrajine tatarski vodja *Tamerlan*. Bajazit mu pohiti nasproti, spremljali pa so ga na tem pohodu Štefan Lazarevič s pettisoč oklepnikov na konjih, njegov brat Vuk in dva bratranca Gregor in Jurij Branković. Pri *Angori* se spopade s Tatarji, ki so ga popolnoma potolkli in zajeli, Štefan pa, ki je večkrat zastoj poizkušal, da ga reši, se je umaknil proti Carigradu.

ZVEZA Z BIZANTINCI IN S KRALJEM SIGMUNDOM. Po Bajazitovem porazu pri Angori Štefan ni mislil, da še prizna turško vrhovno oblast; obrne se zatorej v Carigrad, se zveže z Bizantinci in dobi naslov despota. V Carigradu da tudi zapreti svojega bratrance Jurija Brankovića, ki se ga je bal, da mu s turško pomočjo ne odvzame pokrajin, ki mu jih je po Jurijevem očetu Vuku Brankoviću dal Bajazit. Nato se z bratom Vukom po morju odpravi v Zeto, kjer sta ga lepo sprejela svak Jurij Balšić in sestra Jelena. Med tem pa je Jurij Branković pobegnil iz ječe in se napotil v Odrin do Bajazitovega sina Solimana, ki je zasedel očetov prestol, ter mu povedal o Štefanovi zvezi z Bizantinci. Soliman pošlje z Jurijem veliko vojsko nad Štefana; Štefan pa, ki je dobil pomoč od svaka Balšića, potolče Turke na Kosovem blizu Gračanice.

Po tej zmagi se približa despot Štefan Madžarski, sklene zvezo s kraljem Sigmundom, ki mu preda Beograd; tusem prenese

Štefan svojo prestolnico, potem dobi še Mačvo in velika posestva z zlatimi in srebrnimi rudniki na Madžarskem, nazadnje še bogati rudnik Srebrnico v Bosni (1412). V Turčiji so se bili v tistem času med Solimanom in njegovimi brati boji za prestol, v katere so se mešali tudi Lazareviči in Brankoviči ter pomagali zdaj temu zdaj onemu. V teh bojih sta padla Štefanov brat Vuk in Jurijev brat Lazar. Ker je umrl tudi tretji sin Vuka Brankoviča, sta preostala le despot Štefan in Jurij Brankovič, ki sta se kmalu sporazumela in sprijaznila.

S pomočjo despota Štefana je zmagal nazadnje najmlajši Bajazitov sin Mehmed I. in zavladal nad vso Turčijo (1413—1421); v zahvalo je dal Štefanu neke kraje med Nišem in Sofijo, ga pustil ves čas na miru ter ni zahteval od njega ne davka ne pomoči v vojni.

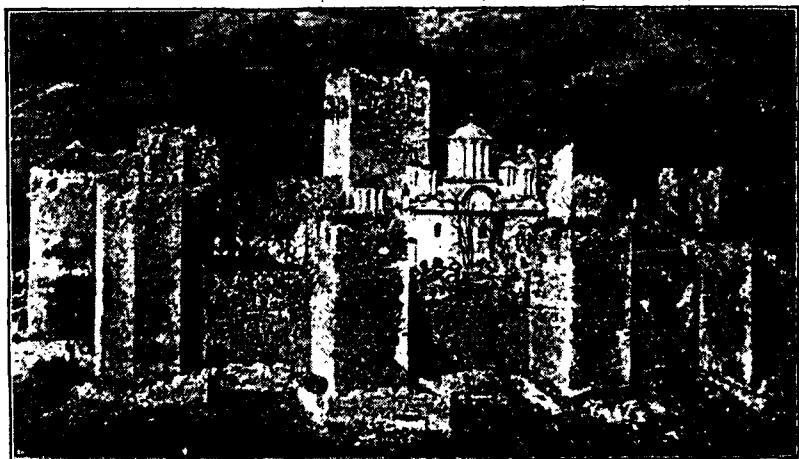
PODEDOVANJE ZETE IN BORBE ZA NJO Z BENEČANI. Po smrti Štefanovega svaka Jurija II. Balšića je prevzel v Zeti vlado njegov sin Balša III. Bojevit kakor vsi iz njegove rodbine, je bojeval Balša z Benečani dolgotrajne boje za primorska mesta Skader, Ulcinj, Bar in Budvo, ki mu jih je prepustil po porazu na Kosovem njegov oče. Balša je nazadnje premagal mogočne Benečane in dobil povrnjena vsa mesta razen Skadra, za kateri so mu Benečani obljubili plačati tisoč zlatov odškodnine. Balša ni imel naslednika, ko pa še težko zbolil, se odpravi k svojemu stricu despotu Štefanu, mu preda Zeto in umre na njegovem dvoru (1421). Tako je imel Štefan v svoji oblasti poleg lastnih in Brankovičevih zemelj še Zeto in se je razprostirala njegova država od Prizrena in Vranje do Dunava in Save, na zahodu pa do reke Drine in preko Zete do Jadranskega morja.

S tem, da je podedoval Zeto, pa je Štefan podedoval tudi vojno z Benečani, ki so si takoj po Balševi smrti prisvojili zetska primorska mesta. Sam despot Štefan se je napotil z bratrancec Jurijem Brankovičem, da sta vodila vojsko v Zeto, a nista mogla pregnati Benečanov; šele po večletnih borbah so sklenili mir, po katerem so Benečani obdržali Skader in Ulcinj ter obljubili še naprej plačevati po tisoč zlatov odškodnine.

Despot Štefan je bil brez otrok, zato ga je skrbelo, kaj bo s prestolom po njegovi smrti. Ker se je že poprej pomiril s svojim bratrancec Jurijem Brankovičem, sklene, da mu še za časa svojega življenja prepusti vlado. Zato skliče v Srebrnico pod Rudnikom

zbor (1426), na kateri so prišli mnogi velikaši in duhovniki; pred temi postavi Štefan Jurija za svojega naslednika. Leto dni potem je despot Štefan umrl (1427), pokopali pa so ga v samostanu Manasiji, ki ga je sam sezidal.

PRIZADEVANJE DESPOTA ŠTEFANA ZA NOTRANJO UREDITEV DRŽAVE IN ZA NJEN NAPREDEK. Do bitke pri Angori je moral despot Štefan pomagati Turkom ter je bil z njimi na vseh njihovih vojnih pohodih proti Bosni, Bolgarski, Vlaški in Madžarski; po tej bitki pa je Turke zapustil, se približal kralju Sigmundu ter se pogosto boril proti Turkom, za Zeto pa proti Benečanom. Kakor pred njim Dušan, se je despot Štefan skoro vse svoje življenje bojeval, vendar pa tudi zelo skrbel za

Sl. 24. — Samostan Manasija.

notranjo ureditev svoje države in za njen napredek. Da bi zagotovil zakonitost in notranji mir, ki je močno trpel po porazu na Kosovem, je Štefan predelal Dušanov zakonik in ga prilagodil razmeram in potrebam svoje zemlje. Vedel je in videl, kakšna nesreča za državo je samovoljnost in sebičnost posameznih velikašev, zato je stremel po tem, da dobi vso državno oblast v svoje roke ter dvigne blaginjo države in celine nad blaginjo posameznikov. Preuredil je vojsko, predpisal poleg drugega splošni vojaški davek ter vzdrževal z njim nekakšno stalno vojsko. Ta vojska, ki je bila vedno pripravljena, mu je bila stožer tako proti zunanjim sovražnikom kakor tudi za dvignjenje osrednje državne oblasti.

Razvita trgovina, napredno rudarstvo in kovanje denarja so dajali despotu velike dohodka, tako da je lahko tudi dosti zidal. Svojo prestolnico Beograd je utrdil z novim obzidjem in z novimi okopi, sezidal je v njem dve cerkvi in za se dvor, okrašen s kupolami in stolpiči. Med vsemi njegovimi zidanci pa je najznamenitejši in najlepši samostan Manasija ob reki Resavi. Samostan je obkrožen z velikim zidom, v katerem je dvanajst visokih in utrjenih stolpičev, tako da je ta samostanska trdnjava služila obrambi samostana samega in obrambi vse okolice ter so se vanj zatekali, kadar je pridrl sovražnik.

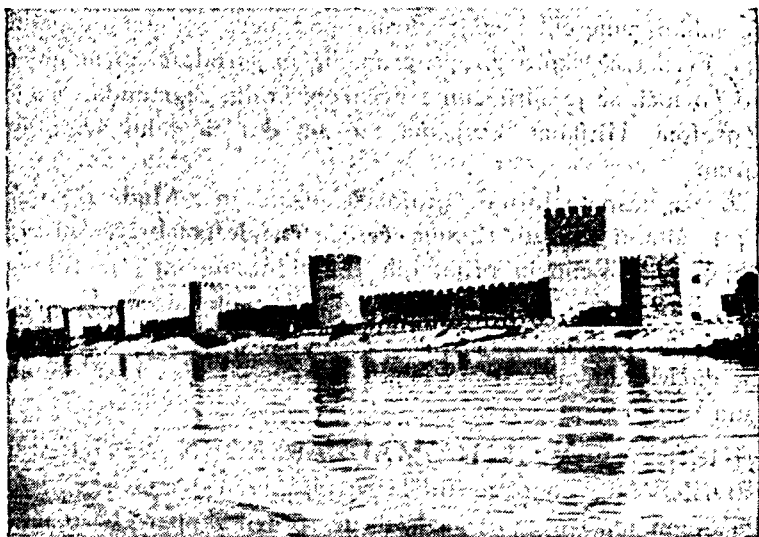
Despot je bil naklonjen prosveti in književnosti in ju je cenil ter sprejemal in podpiral učene može, ki si bežali pred Turki iz Bolgarske in iz naših južnih krajev. V svojem samostanu Manasiji je zbral mnogo prosvetnih delavcev, ki so se pečali tukaj s književnostjo in katerih važni pokret je znan pod imenom „resavska šola“, ki jo je vodil učeni in delavni Konstantin „Modroslovec“, doma iz Bolgarskega. Možje iz te šole so zbirali in prepisovali stare spise, prevajali tuja, zlasti zgodovinska dela ter preurejevali pravopis. Med vsemi književnimi deli tega časa pa je najznamenitejši *življenjepis despota Štefana Lazarevića*, ki ga je napisal Konstantin Modroslovec in je v njem podrobno in prav dobro opisal življenje in delovanje despotovo. To je naš najboljši zgodovinski spis iz srednjega veka.

DESPOT JURIJ BRANKOVIĆ

(1427—1456)

JURIJEV PRIHOD NA PRESTOL. Po smrti Štefana Lazarevića je zavzel despotski prestol njegov bratranec Jurij Branković, ki ga je despot Štefan še za svojega življenja določil za svojega naslednika. Ko je zasedel prestol, je bil Jurij star že nad petdeset let, bil pa je telesno še zelo močan. Tudi duševno je bil jako nadarjen, spreten državnik, hraber vojskovodja in človek z velikimi življenjskimi izkušnjami. Vlado je prevzel ravno v času, ko so se Turki odpravljali na nova osvojevanja in ravno njegova umnost in sposobnost sta obvarovali državo v težki borbi njegove tridesetletne vlade.

IZGUBITEV MEST IN ZIDANJE SMEDEREVA. Kralj Sigmund, ki je svojčas despotu Štefanu do njegove smrti odstopil Mačvo in Beograd, se je zdaj zbal, da ne bi ju zasedli Turki; kakor se je v Tati (1426) že dogovoril s Štefanom, je zdaj despotu Juriju takoj odvzel Mačvo in Beograd. Sultan Murat II. pa, ki je despotove zemlje imel za svoje, je udaril z juga in osvojil Niš. Kruševac in Golubac ob Dunavu ter primoral Jurija, da je priznal njegovo vrhovno oblast ter mu obljubil plačevati letno davka petdesettisoč zlatov in mu dajati po dvatisoč vojakov, ki jim je zapovedoval kateri Jurijevih sinov. Istočasno so vdrli Turki v Bosno.

Sl. 25. — Smederevo.

ki je bila spričo notranjih nemirov in pogostih izprememb na prestolu že izgubila svojo veljavo, zavzeli nekaj bosenskih mest in izsilili plačevanje davka.

S tem, da je izgubil Niš, Kruševac in Golubac, je izgubil Jurij vse svoje trdnjave razen Novega brda, ki je bilo na jugu ob sami turški meji in ni mogel vanj prestaviti svoje prestolnice, pa tudi se ne vanj zateči, kadar bi ga napadli Turki. Zato je začel zidati novo mesto *Smederevo* tik ob Dunavu, zahodno od izliva reke Morave. To veliko in močno trdnjavo v obliki trikotnika, z dvajset-

štirimi visokimi stolpi je dokončal v času, ko so se Turki bojevali z Benečani za Solun.

Da je mogel zidati Smederevo in druge manjše trdnjave, je zapovedal Jurij tlako in predpisal nove davke, kar pa je v narodu zbudilo nezadovoljstvo proti njemu. Zakaj narod je mislil, da vse, kar dela, dela za voljo svoji ženi Irini, ki je kot Grkinje že tako niso marali in jo imenovali le „preklete Irino“. Jurij pa se ni čutil varnega, čeprav so stale njegove trdnjave in je imel s sultanom Muratom II. sklenjen mir, saj so Turki venomer prehajali čez Dunav in plenili po Madžarskem. Vedel je, da udarijo nekoč tudi na njegovo zemljo, zato si je hotel poiskati zaveznika, na katerega bi se lahko zanesel. Ker je Bosna pod nesposobnimi nasledniki kralja Tvrtka že skoro docela propadla in se odtam ni mogel nadejati pomoči, se je sprijaznil z nečakom kralja Sigmunda, mogočnim grofom Ulrikom Celjskim ter mu dal za ženo svojo hčer Katarino.

Zveze despota Jurija z grofom Celjskim in z Madžari so zbudile pri sultanu Muratu II. sum, češ da mu despot bržčas ni zvest. Da bi pa pri njegovih prijateljih zbudil nezaupanje, je zahteval, naj da Jurij svojo mlajšo hčer Maro v njegov harem. Despot se je izvijal na razne načine, a navsezadnje mu ni preostalo drugo, kakor da Muratu ustreže, in Maro je odpeljal njen brat Štefan k sultanu v Odrin (1435).

JURIJEV ODHOD NA MADŽARSKO IN PRVI PADEC SMEDEREVA. Pogostni turški vpadi preko Dunava v državo kralja Sigmunda so tega izzvali, da je spravil skupaj precej močno vojsko in jo peljal proti Turkom. Niže Golubca je vojska prekoračila Dunav in prodrla čez Jurijevo državo do Stalača, kjer je požgala turške ladje na Moravi, zažgala tudi Kruševac in se ob Moravi umaknila do Smedereva. Turki so udarili za njo in jo dohiteli na *Godominskem polju* pred samim Smederevom ter začeli boj, v katerem pa so bili tepeni (1437). Da bi se maščeval za ta poraz, se sultan sam z močno vojsko napoti na Madžarsko, misleč pa, da je Jurij podpiral Madžare, najprej zahteva, naj mu preda Smederevo, da bi odtu prodiral na sever. Jurij sicer ni izpolnil sultanove zapovedi, a spoznal je, da se sam ne bo mogel upreti; zato pusti v Smederevu svojega sina Gregorja, da brani mesto pred Turki, sam pa se odpravi na Madžarsko iskat pomoči. A na Madžarskem je umrl med tem kralj Sigmund in začele so se borbe za

prestol, v katere je bil vmešan tudi despotov zet grof Ulrik Celjski. Tako je ostal Jurij praznih rok, sultan pa je z veliko vojsko oblegal Smederevo in ga obstreljaval iz težkih topov.

Smederevo se je sicer junaško branilo, a po trimesečnem obleganju se je moralo predati (1439). Ko je padlo Smederevo, so prešle v turške roke tudi druge Jurijeve zemlje razen male okolice Novega brda in Zete, ki je postala takrat spet samostojna.

Ker Jurij ni dobil pomoči na Madžarskem, se je vrnil preko Benetk in Dubrovnika v Zeto ter upal, da začne novi boj proti Turkom s te strani in od Novega brda; a zetski velikaši, med katerimi so bili najpomembnejši bratje Crnojeviči, so ga hladno sprejeli. Ti so med tem že vzeli vlado v Zeti v svoje roke ter se niso hoteli pokoriti despotu. Ko je izgubil tako vsako upanje, se je Jurij vrnil iz Zete v Dubrovnik; tu je ostal nekaj mesecev, pa izvedel, da so Turki po dolgem obleganju zavzeli tudi Novo brdo ter da so oslepili oba njegova sina, ki sta si na skrivaj dopisovala s očetom; Gregorja so zajeli pri Smederevu, Štefan pa je ostal pri sultanu še odtakrat, ko mu peljal sestro Maro. Sultan Murat je zahteval od Dubrovničanov, naj mu izroče Jurija, a ti so ga odbili, češ da sme po njihovem zakonu sleherni, ki prosi za zaščito, uživati njihovo gostoljublje. Da pa ne bi spraval Dubrovnika v turško nevarnost, se Jurij sam zopet odpravi na Madžarsko.

VRNITEV SMEDEREVA IN OBNOVITEV DESPOTSTVA. Ko se je vrnil despot Jurij na Madžarsko, so se tamkaj razmere že precej uredile in kraljevi prestol je zasedel poljski kralj Vladislav Jagelonec, ki so ga priznali vsi madžarski velikaši. Erdeljski vojvoda Ivan Hunjadi („*Sibinjanin Janko*“) je že nekajkrat pobil turško vojsko in spričo teh njegovih uspehov je zopet oživela misel na veliko vojno proti Turkom, da se preženejo iz Evrope ti sovražniki krščanstva in večni napadalci. Posebno sta se zavzemala za to despot Jurij in papežev poslanec na madžarskem dvoru *Julijan Cezarini*.

Despot je obljubljal veliko denarno in vojaško pomoč in tako pridobil kralja Vladislava in madžarske velikaše, da so se odločili za vojno, posebno ko so slišali, da je sultan Murat zaradi upora v Mali Aziji v velikim delom svoje vojske zapustil Balkanski polotok. Pod poveljstvom kralja Vladislava, despota Jurija in Ivana Hunjada je krenila prilično močna vojska iz Beograda (1443), šla po carigrajski cesti in dospela do Sofije; v balkanskih klancih so

naleteli na hud turški odpor. Ko pa je zaveznikom zmanjkala hrana in je nastopila trda zima, so se morali vrniti. Na povratku čez Suho planino jih dohiti nova turška vojska, ki pa se ji postavita v bran Jurij in Ivan Hunjadi s svojimi oddelki ter jo popolnoma pobijeta. Ti uspehi krščanske vojske nad Turki so močno odmevali v Grčiji in Albaniji. Albanski vodja *Jurij Kastriotič*, imenovan *Skender beg* zapusti sultana in se zaplete napadajoč iz svoje trdnjave Kroje v dolgo in ogorčeno vojno s Turki.

Zaradi teh nemirov po vseh balkanskih zemljah in spričo upora v Mali Aziji je bil sultan prisiljen, da ponudi kralju Vladislavu mir, ki je bil sprejet in sklenjen leta 1444. v *Segedinu* za deset let. V *segedinskem* miru je dobil Jurij zopet Smederevo in vso svojo despotovino z mestoma Kruševcem in Golubcem, ki so ju držali Turki od početka njegovega vladanja. Razen tega mu je vrnil sultan tudi ujetnike, med njim oba njegova oslepljena sina.

Poslej se je despot Jurij zlasti trudil, da vrne zemlji notranji mir in popravi, kar so razdejale vojne in prehajanje zdaj turške zdaj madžarske vojske čez njegovo državo; vendar pa ni uspel dočela, ker so ga zmotile nove vojne med Madžari in Turki.

BITKA PRI VARNI 1444. S segedinskim mirom niso bili zadovoljni madžarski velikaši, pa tudi papežev poslanec Cezarini ne; nagovore tedaj kralja Vladislava, da prekrši pogodbo, Cezarini pa ga v papeževem imenu odevže prisege napram Turkom. Nato se odpravita kralj Vladislav in Ivan Hunjadi že prihodnje leto spet nad Turke in povabita s seboj tudi despota Jurija; a Jurij, ki je dobro poznal madžarsko in turško moč, se ni odzval vabilu in jima je še svetoval, naj se držite pogodbe in čakata na boljšo priložnost. Tako sta krenila kralj Vladislav in Ivan Hunjadi sama dalje, šla ob Dunavu čez severno Bolgarsko ter prišla do Varne, kjer ju je čakal sam sultan Murat II.; ta je izvedel za njun pohod, prihitel iz Male Azije ter ju tako strašno potolkel, da sta padla v bitki kralj Vladislav in papežev poslanec Cezarini, le Hunjadi se je rešil z malim spremstvom.

HUNJADOV PORAZ NA KOSOVEM. Ko se je vrnil Hunjadi na Madžarsko, je postal namestnik mladoletnega prestolonaslednika; tedaj je začel na vso moč delati na to, da se maščuje za poraz ob Varni. Zbral je novo vojsko in tudi sedaj povabil despota Jurija, naj gre s njim, kar je ta tudi tópot odbil. Hunjadi

prekorači Dunav pri Kovicu, jo udari čez despotovo zemljo, požiga in pustoši po nji ter prodre med Kopaonikom in Jastrebcem („Janškova klisura“) na Kosovo, da bi se združil z vojsko Skenderbegovo. Na starem kosovskem bojišču ga počaka sultan Murat II. ter ga tridnevni bitki tako pobije, da se Hunjadi le z nekaj konjeniki beže reši (1448). Ko pa se je vračal skozi despotovo državo, so ga na despotov ukaz ujeli in pripeljali v Smederevo; tu ga je Jurij zaprl in zahteval, da mu povrne vso škodo, ki so jo s plenjenjem napravile njegove vojske. Spustil ga je šele, ko je dobil zagotovilo, da mu Hunjadi poplača škodo ter mu pride na pomoč, ako bi ga Turki napadli.

PADEC CARIGRADA 1453. Ko je sultan Murat II. premagal Ivana Hunjada na Kosovem, se obrne zlasti proti Skenderbegu, ki se je pokazal najnevarnejšega njegovega sovražnika ter je uporno odbijal turške napade na utrjeno Krajo. Despota Jurija je pustil med tem na miru. A po smrti sultana Murata II. je zasedel turški prestol njegov sin, nadarjeni Mehmed II. (1451—1481), ki se takoj odloči, da ponovno dvigne ugled svojega cesarstva in ga razširi s poslednjimi ostanki nemočnih balkanskih držav. Najprej sklene pokončati bizantinsko državo in zavzeti Carigrad, ki je gospodaril nad Bosporjem in Dardanelami. Bizantinski cesar je pošiljal na zahod poslanstva in prosil za pomoč pri zahodnem krščanstvu, posebno pri papežu in pri Benečanih, a od vseh strani je dobival le prazne obljube. Sultan pa ni okleval; napadel je Carigrad, porušil utrdbe z novimi topovi, ki so metale krogle po več sto kilogramov, in je po dvomesečnem obleganju in neštevilnih naskokih mesto zavzel (1453). Zadnji bizantinski cesar Konstantin XI. Dragaš je obzidje svoje prestolnice kot preprost vojak branil, dokler ni padel. Sultan Mehmed II. je dovolil svojim vojakom, da so tri dni po mestu ropali, ubijali in pustošili, nato pa je dal Carigradu turško upravo, postavil janičarsko posadko in določil mesto za svojo prestolnico; znamenito cerkev sv. Sofije, ki jo je sezidal cesar Justinijan I., je spremenil v mošejo.

SMRT DESPOTA JURIIJA IN PADEC SRBIJE 1459. Glas, da je padel Carigrad, je močno pretresel tudi starega despota Jurija, zakaj vedel je, da skoraj čaka ista usoda njegovo Smederevo. In res, kakor hitro je preteklo deset let po segedinskem miru, je udaril sultan Mehmed II. na despota ter oblegel razna njegova

mesta, med drugimi samo Smederevo. Večdar je despot Jurij tokrat dobil pri Hunjadu pomoč in odbil Turke. A že prihodnje leto (1455) ga napadejo vnovič, Hunjadi pa mu sedaj ni hotel pomagati, ker je bil sprt z Jurijevim zetom grofom Ulrikom Celjskim, s katerim je držal tudi Jurij. Sultan je prisilil Jurija, da je sklenil z njim mir, mu odstopil vse kraje južno Zahodne Morave ter se obvezal, da bo plačeval davek in dovolil sultanovi vojski, da sme čez ostanek njegove države na Madžarsko.

Ne meneč pa se za ta mir, je udaril sultan prihodnje leto (1456) že zopet s silno vojsko na Srbijo. Stari despot se je umaknil na svoja posestva v južni Madžarski in sultan napade Smederevo; bil pa je odbit, kajti despot je mesto dobro preskrbel z vojsko, hrano in orožjem. Tedaj se odpravi sultan z rečnim brodovjem 200 ladij proti Beogradu in ga oblega. Beogradu je zapovedoval takrat *Mihael Siladji*, svak Hunjadov; Hunjadi mu priteče na pomoč in razbije turško dunavsko brodovje. Ob tej priliki so popadali mnogi janičarji, ranjen je bil tudi sam sultan. Turki tedaj požgo ostanke svojih ladij in svoje oblegalne priprave ter se umaknejo ponoči, Beograd pa je dobil slavo trdnjave krščanstva.

Despot Jurij je dvakrat poslal svoje poslanca v Odrin, da bi spet sklenil mir, pa ga ni doživel. Umrl je na božični večer leta 1456.

Po njegovi smrti je zasedel despotski prestol njegov mlajši sin Lazar, ko pa je po dveh letih umrl tudi ta, so zavladali v državi nemiri. Ena stranka je bila za zvezo z Madžari; drugi za prijateljstvo in mir s sultanom. Istočasno pa so se pogajali tudi z bosenskim kraljem Štefanom Tomašem (1444—1461), naj bi se njegov sin knez Štefan oženil s hčerjo umrlega despota Lazarja ter prevzel despotski prestol. Vse je že bilo ugodno rešeno in mladi despot je prišel v Smederevo. Tako so nameravali od ostankov despotovine in še svobodnih delov Tvrtkovega kraljevstva napraviti trdnjavo proti Turkom, a bilo je že prepozno. Zakaj sultan Mehmed II. je takoj prihitel z vojsko, brez odpora zavzel Smederevo in s tem vso Srbijo (1459).

Poslednjemu despotu Štefanu Tomaševiću je dovolil, da se s svojim spremstvom vrne v Bosno.

OSVOBODITEV RUSIJE. V časih, ko je zasedel sultan Mehmed II. prestol bizantinskih cesarjev ter zavzemal zadnje

krščanske trdnjave na Balkanu, je razpadla tatarska Zlata horda na več delov in Rusi so se osvobodili tatarskega jarma, pod katerim so bili skoro tristo let.

Osvobodil in zedinil je Rusijo moskovski knez Ivan III. Vasiljevič (1462—1505). Ta je bil oženjen z grško princezino Zofijo, nečakinjo zadnjega bizantinskega cesarja, ki je po predaji Carigrada živeła v Rimu. Zato se je imel za naslednika bizantinskih cesarjev ter je združil bizantinski in ruski državni grb — dvo-glavega orla s sv. Jurijem. Z Zofijo je prišlo v Rusijo mnogo Grkov in Italijanov, ki so začeli razvijati prosveto in umetnost ter se je čutil njihov vpliv v državni in cerkveni upravi.

Ivan III. Vasiljevič je zbral stare zakone in po zgledu bizantinskih zakonikov izdal zakonik za svojo državo (1497), ki je veljal za vse kneževine. Tako je ustvaril Ivan III. enotno rusko državo. Njegov vnuk *Ivan IV. Grozni* pa se je oklical za carja in samodržca Rusov.

Z osvoboditvijo in dvignjenjem Rusije je postala Moskva „tretji Rim“ — središče pravoslavja in zaščitnik krščanstva na vzhodu.

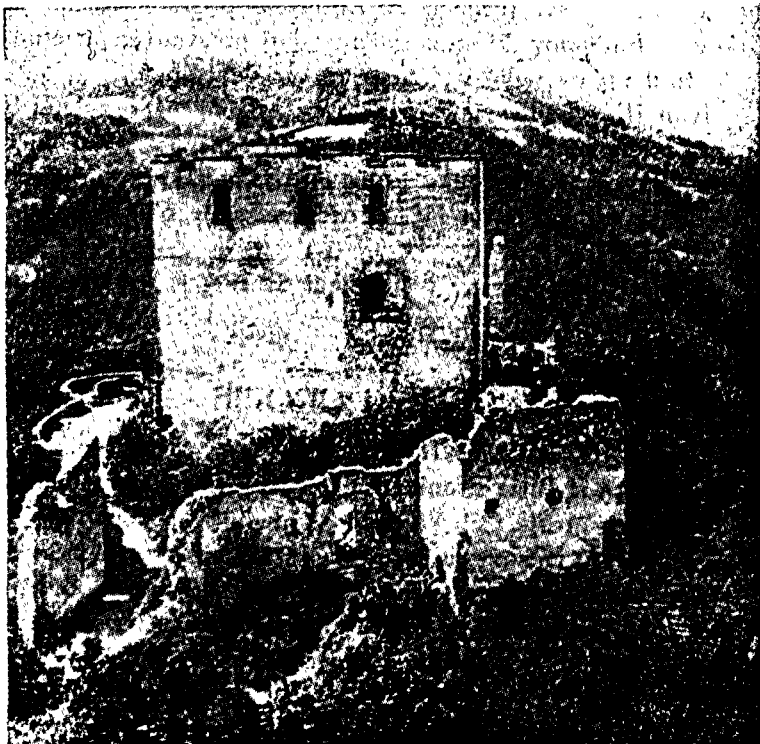
CELJSKI GROFJE

PREDNIKI CELJSKIH GROFOV. Za časa despotov Štefana Lazareviča in Jurja Brankoviča so prišli do velike moči in do velikih posestev grofje Celjski. Njihovi predniki se pojavljajo v zgodovini prvič v XII. stoletju kot svobodni plemiči pod imenom gospodov *Žovneških*, kakor so se imenovali po svojem gradu *Žovneku*, ki je stal blizu Braslovč v Savinjski dolini; imenovali pa so se tudi gospodje *Savinjski*, ker je bilo njihovo posestvo največ v Savinjski dolini.

Njihova posest se je zelo pomnožila, ko so v prvi polovici XIV. stoletja izumrli grofi *Vovbrški* (Heunburžani), po katerih je podedoval Friderik I. Žovneški mnogo posestva v Savinjski in Šaleški dolini in tudi polovico celjskega gradu. Drugo polovico je Friderik I. kasneje odkupil in tako dobil v last grad in mesto Celje, po katerem so se odslej nazivali Celjski. Leta 1341. je cesar Friderika I. Žovneškega povzdignil v grofovski stan in mu pridela ime *grofa Celjskega*.

OKREPITEV CELJSKIH GROFOV. Moč in veljava Celjskih grofov je brzo rasla in kaj kmalu so se začeli mešati v državna

vprašanja takratne srednje in vzhodne Evrope. Njihov pomen je zlasti v tem, da niso spajali pod svojo oblastjo le razne slovenske kraje, temveč so jo širili tudi po drugih jugoslovanskih pokrajinah. Preko domače zemlje se je jel razširjati njihov vpliv, ko je grof *Herman I.* (1369—1385) vzel za ženo *Katarino*, hčer bosenskega kralja *Tvrtka I.*, ki se mu je posrečilo spraviti pod svojo oblast vse hrvatske zemlje, Bosno in Dalmacijo. Postal je torej bližji sosed

Sl. 26. — Razvaline Celjskega grada.

Celjskim grofom, ki si jih je želel pridobiti za svoje zaveznike. Zato je sklenil z njimi rodbinsko zvezo, Celjani pa so posihmal obračali svojo pozornost na slovanski jug ter se jeli vmešavati v hrvatske in madžarske zadeve.

Višek slave in oblasti pa pomeni za Celjane vlada grofa *Hermana II.* (1385—1434).

Kmalu po nastopu svojega gospodstva je postal *Herman* deželni

glavar kranjski (1390), odločilno pa je bilo zanj leto 1396., ki mu je odprlo pot do najvišjih časti. Z madžarskim kraljem Sigmundom se je udeležil bitke pri Nikopolju tudi Herman, ki je vodil čete iz slovenskih dežel. Ko so Turki kristjane popolnoma potolkli, je nastala takšna zmeda, da se je rešil le mali del razbite vojske, vse drugo so pogoltnili valovi Dunava ter pobili in ujeli Turki. Med redkimi bojevniki, ki so vztrajali ob kralju Sigmundu, je bil tudi Herman Celjski, ki ga je spremljal na njegovem begu v Carigrad in odtod po morju nazaj domov. Kralj Sigmund ni pozabil na usluge, ki mu jih je storil Herman v nevarnih trenutkih. V zahvalo mu je podaril mesto Varaždin z okolico in še dva grada v Hrvatskem Zagorju, tako da so si nadedli Celjski grofje tudi ime *Zagorski grofje*; kasneje mu je dal tudi grad Čakovec z Medjimurjem in ga imenoval za hrvatsko-slavonskega bana.

Mnogo in tudi z uspehom si je prizadeval Herman II., da si učvrsti svojo moč in veljavo z rodbinskimi zvezami. Njegova mati je bila sestra bosenskega kralja Tvrtka II., ki je ostal brez potomcev. Z njim je sklenil Herman pogodbo, po kateri bi po Tvrtkovi smrti sam zasedel bosenski prestol; to pa se ni zgodilo, ker so se mu postavili po robu domači velikaši. V svaštvu je bil s poljskim kraljem, kateremu je dal za ženo svojo hčer Ano, in z madžarskim kraljem Sigmundom, ki je vzel za ženo njegovo hčer Barbaro. Svojega sina Friderika je oženil z Elizabeto iz mogočne rodovine Frankopanov in vnuka svojega Ulrika s hčerjo srbskega despota Jurija Brankovića. Tako si je grof Herman II. na vse načine prizadeval, da razširi moč Celjanov; posebno pa jo je hotel razširiti po slovanskemu jugu.

Hermana II. je nasledil njegov sin *Friderik II.* (1434—1454). Tega je imel Herman zbog domačih preprirov nekaj časa zaprtega v Celjskem gradu („Friderikov stolp”), pozneje pa se je z njim pobotal ter mu vrnil nasledstvene pravice. Ko je prišel Friderik II. do vlade, je storil marsikaj v korist Celja in svoje zemlje; živel pa je tudi zelo razkošno in burno. Je pa njega in njegovega sina doletela čast, po kateri je svojčas Herman tako koprnel: kralj Sigmund, ki je bil takrat tudi nemški cesar, ju je imenoval za državna kneza, celjska posestva pa za državno kneževino (1436). S tem so dobili Celjani pravico samostojnega sodstva, smeli so kovati denar s svojim grbom ter kopati zlato in srebro.

To povišanje je zbudilo hudo nasprotstvo pri Habsburžanih, ki so bili na severu Celjanom sosedje. Med obema nasprotnikoma se je

vnela večletna krvava vojna, v kateri je trpela skoro vsa slovenska zemlja. V miru, do katerega je nazadnje prišlo, pa je bilo tudi sklenjeno, da ob izumretju te ali one rodovine podeduje njena posestva rodovina, ki preostane.

KONEC RODBINE CELJSKIH GROFOV. Zadnji svojega rodu je bil *Ulrik II.*, edini še živeči sin *Friderika II.* in njegove žene *Elizabete Frankopanske* ter zet despota *Jurija Brankovića* (1454 do 1456).

Ulrik II. se je vmešal v nasledstvene borbe, ki so nastale na Madžarskem po smrti kralja *Sigmunda*. Del madžarskega plemstva z *Ivanom Hunjadom* na čelu je pozval na prestol poljskega kralja *Vladislava*, drugi del pa je priznal za prave dediče madžarske krone *Sigmunda* in *Barbare Celjske* hčer ter njenega, po smrti svojega očeta rojenega sina *Ladislava Posmrtnika*. Po smrti svojega protivnika je ta zasedel prestol madžarskega kralja, pozvan nanj od obeh strani. *Ulrik II.* je postal med tem namestnik v Avstriji, kjer pa njegova vlada ni bila priljubljena, kajti izžemal je podložnike in prodajal državne službe. Vendar pa je bil tako veljaven, da se je potegoval še za kraljevo namestništvo na Madžarskem, ki je bilo takrat v rokah *Ivana Hunjada*. Tako je med obema starima nasprotnikoma raslo sovraštvo bolj in bolj, po smrti *Hunjada*, ki je umrl v bojih pri *Beogradu*, pa je zavzel njegovo mesto *Ulrik II.*

A ne za dolgo. Že nekaj mesecev pozneje je prišel *Ulrik* s svojim nečakom kraljem *Ladislavom* v *Beograd*. Oba sta se nastanila v gradu. Poveljnik grada pa je bil takrat *Ivana Hunjada* sin, ki je *Celjana* prav tako sovražil kakor njegov oče. Ko je *Ulrik*, spremljan le od nekaterih služabnikov prišel v grad, je *Hunjadi* spoznal ugodno priložnost, da maščuje svojega očeta. In pod smrtonosnim udarcem je knez padel.

Ulrik II. ni zapustil potomcev in z njim je izumrla mogočna rodbina *Celjanov*. Po večletnih bojih s *Katarino*, vdovo *Ulrikovo*, so dobili njihova ogromna posestva v svoje roke *Habsburžani*, kakor je bilo dogovorjeno in sklenjeno med njimi in med *Friderikom II.*

PROPAST BOSNE IN HERCEGOVINE

NOTRANJI NEMIRI V BOSNI. Po smrti kralja *Tvrtka* je začela njegova kraljevina kmalu slabeti. Njegov naslednik nečak *Dabiša* (1391—1395) je bil slaboten in nesposoben. S pogodbo v *Djakovu* je priznal vrhovno oblast madžarskega kralja *Sigmunda* in

ga določil za svojega naslednika; vendar pa se ta pogodba po njegovi smrti ni izvršila, temveč je zavzela prestol njegova vdova *Jelena Gruba*. Po treh letih vladanja pa so jo pregnali s prestola, ki ga je zasedel *Štefan Ostoja*, a je vstal zoper njega *Tvrtko II.*, sin kralja *Tvrtka I.* Ta je s pomočjo kralja *Sigmunda*, res nekaj časa vladal Bosni, ni pa mogel dvigniti kraljeve oblasti in napraviti reda. Kakor svojčas po smrti *Dušanovi* v Srbiji so si tudi v Bosni prigrabili vso oblast mogočni velikaši, kralj pa je bil igrača v njihovih rokah; zato so tudi postavljali in odstavljali kralje, kakor se jim je zdelo in v sedemdesetih letih po smrti *Tvrtka I.* pa do končnega padca Bosne so se devetkrat menjali na prestolu.

Najmogočnejši velikaši so bili: *Hrvoje Vukčić*, *Paule Radenović* in veliki vojvoda *Sandalj Hranič*, nečak vojvoda *Vladka Vukovića*, čigar oblast je segala od izliva reke *Neretve* in *Kotorja* do *Lima* s *Prijepoljem* in *Mileševim*. Ti so na svojih posestvih vladali, kakor se jim je zdelo, in priznavali kraljevo oblast samo po imenu. Ti notranji neredi in napadi *Madžarov* s severa so tako oslabili Bosno, da so *Turki* že leta 1435. zavzeli *Vrhbosno* (današnje *Sarajevo*) in deželo prisilili, da je plačevala davek. Poslej je ravno *Vrhbosna* bila tisto turško oporišče, odkoder so hodili *Turki* ropat preko *Bosne* in pustošili naše kraje gor do *Celja* in do izvira *Save* in še višje na sever, lovili ljudi ter jih odganjali v sužnost.

Pa tudi ta turška nevarnost ni spametovala častihlepnih bosenskih velikašev, da bi nastopali složno. Nekateri so se celo tako daleč spozabili, da so sami klicali na pomoč *Turke* in z njimi napadali svoje nasprotnike in tudi samega kralja. Tako se je v dogovoru s *Turki* popolnoma ločil od države *Štefan Vukčić*, nečak in naslednik velikega vojvoda *Sandalja* ter se oklical leta 1448. za „hercega sv. *Save*“, ker je bilo v njegovih rokah *Mileševo* z grobom sv. *Save*. Po hercegu *Štefanu* je njegova pokrajina dobila ime *Hercegovina*.

PROPAST BOSNE 1463. S tem, da se je ločil *Vukčić*, je *Bosna* še bolj izgubila svojo veljavo in njeni kralji so zaupali edino še v papeža, ki si je po padcu *Carigrada* in *Smedereva* prizadeval, da ustanovi krščansko zvezo zoper *Turke*. Vsa ta prizadevanja pa so se zavlačevala, pritem ko sultan *Mehmed II.* ni nič odlašal; takoj po padcu *Smedereva* je marveč udaril na *Bosno*, jo pomandral, osvojil mesti *Bobovac* in *Jajce*, zadnjega bosenskega kralja *Štefana Tomaševića* (1461—1463), bivšega *smederevskega* despota, pa je ujel v trdnjavi *Ključ* in ga dal umoriti, *Bosno* pa je leta 1463. popolnoma podvrgel.

PROPAST HERCEGOVINE 1482. Po padcu Bosne je prišla na vrsto tudi Hercegovina, kjer sta po smrti prepredenega in nestalnega hercega Štefana (1466) vladala njegova sinova Vladi-

Sl. 27. — Kralj Štefan Tomašević.

slav in Vladko, ki pa so ju Turki napadli in jima leta 1482. odvzeli zemljo. Vladislav in Vladko sta pobegnila v Dubrovnik, njun mlajši brat Štefan pa je šel v Carigrad, kjer je sprejel mohamedansko vero in postal pozneje veliki vezir.

PRVI TURŠKI NAPADI NA HRVATSKO IN NA SLOVENIJO

BANOVINA V JAJCU IN V SREBRNICI. Slovenske in hrvatske zemlje so prvič občutile turško silo po bitki pri Nikopolju, ko je udaril sultan Bajazit na Slavonijo ter zavzel utrjeno Mitrovico. Odtu so prodirali Turki ob rekah Savi, Dravi in Muri proti severozahodu. Ena teh zmage pijanih in ropa železnih čet je drla ob Dravi do samega Ptuja, ki je bilo brez obrambe, ga oropala, zažgala in strašno plenila po vsej okolici.

Sl. 28. — Mesto Jajce.

V naslednjih desetletjih ni zabeleženih večjih turških podjetij proti zahodu. Na široko pa se se jim odprla tusem vrata, ko je padel z njihovim zavzetjem trdnjav Bobovac, Jajce in Ključ zadnji branik na Balkanu. Poslej so njihove čete na brzih konjih prodirale preko Hrvatske, pustošile in napadale noter na Kranjsko. Po teh pogostih napadih so trpeli največ Lika in Krbava ter severni kraji Dalmacije do Senja, leta 1415. pa je tudi Ljubljana prvič ugledala Turke. Iz opustošenih krajev so Turki odpeljali na tisoče ujetnikov, ki so jih ali naseljevali kot „rajo“ na svojih posestvih v Bosni ali pa jih prodajali na vzhodu kot sužnje.

Pred turškimi roparji so naši domači prebivalci edino varno zavetje v raznovrstnih trdnjavah, obzidanih mestih, utrjenih gradovih in drugih naravno ali umetno zavarovanih krajih. Ker so imeli turški napadi le značaj roparskih pohodov, njihove čete niso imele s seboj težkih topov in drugega oblegovalnega orodja. Tudi niso radi izgubljali časa z dolgotrajnim obleganjem mest in gradov, temveč si rajši poiskali žrtev in plena tam, kjer je bilo oboje lažje dobiti. Za varnim zidovjem, za jarki in nasipi si je prebivalstvo najlažje rešilo življenje in imetje. Zato si je tudi prosti narod začel graditi svoje trdnjave, večjidel okoli cerkva, ki so jih zidali ne težje dostopnih krajih in jih obdajali z obzidjem. Tako so nastali znameniti „*tabori*“.

Tudi vladarji so jeli bolj skrbeti za utrjevanje mest in za napravo drugih zavarovanih krajev. Tudi takratni madžarski kralj *Matija Korvin* (1459—1490), Ivana Hunjada sin, je sprevidel, kakšna nevarnost preti spričo padca Bosne njegovim južnim pokrajinam ter je takoj začel gledati, kako bi si zavaroval svojo južno mejo. Zato je s precej močno vojsko prekoračil Savo ter se mu je posrečilo, da iztrga Turkom zemljo krog reke Vrbasa z mestom Jajcem in kraje med doljno Bosno in Drino z mestom Srebrnico; tu je napravil *dve banovini s sedežem v Jajcu in v Srebrnici*. Obe je uredil čisto povojasško za namenom, da mu varujeta pred Turki južno mejo. V njegovih rokah je bil Beograd, kmalu pa vzame Turkom šele pred kratkim pozidani in utrjeni Šabac in naredi tako močno obrambno črto: *Beograd—Šabac—Srebrnik—Jajce*.

To obrambo črto Madžarske, ki jo je napravil v jugoslovanskih zemljah kralj Matija Korvin, je s svojo močjo in svojo krvjo branil jugoslovanski narod.

Kralj Matija je dal tudi Vuku, sinu oslepljenega Gregorja Brankovića, zopet despotsko dostojanstvo in velika posestva v Sremu in na Hrvatskem. Vuk, ki je bil zelo hraber in požrtvovalen, se je boril s svojimi četami okoli Šabca in Smedereva, gonil Turke v Bosni sami ter prodril celo do Sarajeva. V narodni pesmi, ki ga opeva, se imenuje „*Zmaj ognjeni Vuk*“. Po njegovi smrti (1493) sta nasledila despotsko čast njegova nečaka Jurij in Ivan, z njima pa je končno izumrla rodbina Brankovićevev.

BITKA NA KRBAVSKEM POLJU (1493). Po smrti odločnega kralja Matija, ki ni zapustil potomcev, so se iznova vneli prepiri za madžarski kraljevi prestol. V državi je nastalo brezvladje,

svojo voljo pa so kazali velikaši, ki so komaj čakali, da se oproste oblasti, ki jo je trdno držal v svojih rokah kralj Matija.

Turki so kaj kmalu izkoristili slabost Madžarske in njene hotimatiije. Bosenski poveljnik Jakob-paša je z veliko vojsko udaril proti severozahodu in strašno opustošil vse naše zemlje do Celja in Ptuja, njegove čete pa so pridivjale celo v Ziljsko dolino na Kotoškem. Knezi Frankopani, ki so drugače branili prehajanje Turkov na severozahod, so bili zapleteni v boje z banom Emerikom Derenčinom, kraljevim namestnikom na Hrvatskem, to pa zaradi Senja in nekaterih drugih mest, ki jih jim je odvezel kralj Matija. Ko pa slišijo, da se vračajo Turki z obilnim plenom, se pomirijo z banom in se snidejo z njim na Krbavskem polju, da se udarijo s Turki. A Turki so zavezniško vojsko pobili popolnoma (1493) in po bitki ob Marici (1371) in bitki na Kosovem (1389) je bil to tretji naš veliki poraz v bojih s Turki. Ti so poslej še bolj pogosto napadali naše kraje in jugoslovanski živelj se je umikal pred njimi proti severu, kolikor je le mogel. *Po tej selitvi se je zemljepisno ime Hrvatske, ki se je dotlej razprostiralo od Kolpe, Kapele in Vrbasa do Neretve in primorskih mest, širilo na sever do Drave, pritem ko sta ga na jugu zamenjali imeni Bosne in Dalmacije.*

Pa tudi drugače je ostal spomin na turške boje v našem narodu kaj živ. Srbska narodna pesem opeva nebroj svojih junakov, pesmi jih slave med Hrvati, za Slovence je bila to njihova junaška doba, ko je moral ves narod skupno braniti vero in svobodo, in ki je dala narodnim pesmim in pripovedkam največ snovi. Osebe, katerih junaštvo pesmi opevajo, so ali domači poveljniki (Ravbar) ali junaki iz jugoslovanske zgodovine: Ivan Hunjadi, Matija Korvin, kraljevič Marko i. dr. Turški boji so pogosto združili jugoslovanska plemena k skupnim vojnim podjetjem in iz bojev ob Savi in Kolpi so prinesli slovenski vojaki s seboj domov spomine na „vojvoda Janka“, „kralja Matjaža“, ki je postal pravi slovenski junak, in srbske pesmi o „kraljeviču Marku“, ki so se udomačile vsepovsod.

CRNOJEVIĆI IN PROPAST ZETE

ŠTEFAN CRNOJEVIĆ. Ko je prvič padlo Smederevo (1439), je bila v Zeti najznamenitejša rodovina rodovina *Crnojevičev*, ki so vzeli oblast v svoje roke ter se ločili od despotovine. Prvi vladar iz te rodovine je bil Štefan Crnojević, ki je imel svojo prestolnico v

Žabljaku, na severozahodni obali Skadrskega jezera. Štefan je vladal v tistih težkih dneh, ko je osvajal sultan Mehmed II. zadnje krščanske trdnjave na Balkanskem polotoku; spoznal je, da v svojih siromašnih krajih ne bo vzdržal pred turško silo, zato se je poddal pod zavetje beneške republike, ki je bila takrat največja pomorska sila, in v njenem zavetju je ostal do svoje smrti (1465).

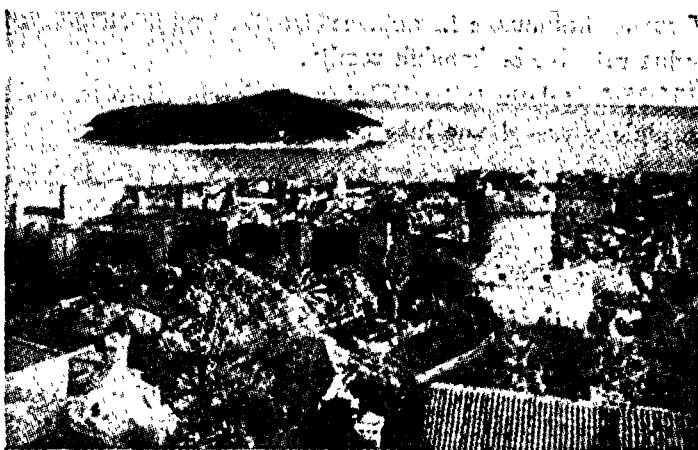
IVAN CRNOJEVIĆ (1465—1490). Za Štefanom je vladal njegov sin Ivan. Ta je takoj odvrigel beneško nadvlado in prišel tako v spor z Benečani; tako pa je ostal osamljen med dvema velikima silama, obkoljen na morju in na suhem. Zato se pomiri z Benečani, se poda spet pod njihovo oblast ter jim obljubi, da jim bo pomagal v bojih s Turki. In v dolgotrajnih bojih za Skader je Ivan res junaško pomagal Benečanom. Ko pa so se ti s Turki pobotali, so pustili Ivana, naj se bori sam dalje. Tedaj so Turki zavzeli njegovo prestolnico Žabljak in Ivan je bil prisiljen, da zapusti Zeto ter zbeži v Italijo (1480). Ko pa so na Turškem po smrti sultana Mehmeda II. (1481) izbili med pokojnikovimi nečaki boji za prestol, se je Ivanu posrečilo, da se vrne v Zeto in začne ponovno vladati; a topot pod turško vrhovno oblastjo. Svojo prestolnico je prenesel Ivan v planinski kraj gornje Zete v težko dostopne *Cetinje*, kjer je sezidel tudi samostan sv. Bogorodice (1485) in ustanovil zetsko mitropolijo. Turki ga poslej niso več napadali, imel pa je radi primorskih krajev z Benečani pogostne spore, ki niso prestali prav do njegove smrti (1490).

PROPAST ZETE 1499. Ivan je zapustil tri sinove: Jurija, Štefana in najmlajšega Staniša, ki je že poprej odšel v Carigrad, se poturčil in dobil ime Skender-beg. Preštol je po očetovi smrti zasedel najstarejši sin Jurij, ki si je našel ženo v Benetkah ter stopil z Benečani v prijateljsko zvezo. Iz Benetk je dobil tudi tiskarno in jo odprl na Cetinju (1493); *tu so se tiskale prve naše knjige v cirilici*. Jurij Crnojević pa ni dolgo vladal; njegove zveze z Benečani in s takratnim francoskim kraljem Karlom VIII., ki je mislil na veliko križarsko vojno proti Turkom, so zbudile sultanovo nezaupanje proti Juriju. Temu je bil kriv njegov mlajši brat Štefan, ki ga je v Carigradu tožil. Sultan je poklical Jurija v Carigrad, ta pa, ki je vedel, za kaj gre, je zapustil Zeto in se obrnil v Benetke (1490). Tri leta po njegovem obhodu Turki ujamejo in zapro Jurijevega brata Štefana in zavzamejo Zeto, ki se je takrat že začela imenovati Črna gora (1499).

Ko je padla Zeta, je prišel pod turško oblast še zadnji ostanek srednjeveških balkanskih držav. Samo Dubrovnik ni občutil turškega nasilja, ker sta ga krepila njegovo zlato in njegovo okretno državnštvo.

DUBROVNIK

ZAČETEK DUBROVNIKA. Ko so se Južni Slovani naseljevali v svoja današnja bivališča, so porušili nekatero grško-rimsko mesto. Že v začetku VIII. stoletja so porušili tudi mesto *Épidaurus*, ki je stal tam, kjer je danes Cavtat. Romanski prebivalci porušenega

Sl. 29. — Dubrovnik.

mesta so zbežali pred Slovani ter si sezidali nekaj kilometrov severozahodno v podnožju brda sv. Srdja novo mesto, ki so ga imenovali *Ragusium*. Od kopnega ga je delil ozek in plitev morski preliv. V mesto pa dolgo niso sprejemali Slovanov, zato so si ti na drugi strani preliva sezidali svoje mesto, ki so ga imenovali *Dubrovnik*. Kasneje se je preliv zasul in romansko in slovansko mesto je postalo eno, katero so opasali z mestnim obzidjem. Romani so po vse mesto imenovali *Ragusium*, Slovani vse *Dubrovnik*; a vanj je prihajalo več in več Slovanov, tako da je bil začetkom XIV. *Dubrovnik* popolnoma slovanski.

MORNARSTVO IN TRGOVINA. Dubrovnik je sezidan na tesnih, kamenitih in nerodovitnih tleh. Svoje ozemlje je razširil na ta način, da je odkupil sosedni svet pri bosenskih in raških vladarjih, a tudi to ni bilo toliko, da bi moglo preživljati njegove prebivalce. Tako jim je po eni strani nedostajala zemlja, po drugi strani pa je vabilo odprto morje, ki je pljuskalo ob mestno obzidje. in Dubrovničanom je bilo že od vsega začetka določeno, da se lotijo mornarstva in trgovine. V srednjem veku so se pokazali zelo spretni trgovci in drzne mornarje; Dubrovnik je postal najvažnejše in najbogatejše trgovsko mesto na vzhodni obali Jadranskega morja, tako pa tudi pglavitni trgovski posredovalec med Balkanom in italijanskimi trgovskimi mesti. Dubrovničani so prinašali na Balkan razne italijanske in domače izdelke, odnašali pa sirovine in prirodne pridelke balkanskih zemlja.

V XV. stoletju je imel Dubrovnik kakih tristo trgovskih ladij, ki so plule v vse glavne luke Sredozemskega morja.

VRHOVNA OBLAST IN NOTRANJA UREDITEV. Spričo svoje spretnosti v državnih poslih in svojega velikega bogastva se je Dubrovniku posrečilo, da je zadržal svojo svobodo tudi v najtežjih dneh naše zgodovine, takrat ko so se bili za naše zemlje Turki, Madžari, Benečani in Nemci. Nikdar se ni hotel mešati v notranje razprtije svojih sosedov ter se podajal pod oblast in varstvo najmočnejšega, pritem pa ostal v prijateljstvu tudi z vsemi drugimi. Za to mu ni bilo škoda ne truda ne denarja.

Najprej je bil Dubrovnik dolgo pod bizantinsko vrhovno oblastjo. Ko pa je nastalo latinsko cesarstvo in je začela bizantinska država razpadati, je priznal nad seboj oblast beneške republike (1205), po miru v Zadru (1358), ko so izgubili Benečani vsa svoja posestva na vzhodni obali Jadranskega morja, je prišel pod vrhovno oblast Madžarov ter ostal tako do bitke pri Mohaču (1526), ko je propadla samostojna Madžarska. V tem času je moral Dubrovnik plačevati mal letni davek ter ob praznikih razobešati madžarsko zastavo, drugače pa je bil docela samosvoj. Gospodarsko pa je bila to njegova najsijajnejša doba. Takrat so tudi najbolj pozidali mestno obzidje in postavili razne znamenite stavbe, tako: knežji dvorec Minčeta, frančiškanski in dominikanski samostan i. dr.

Dubrovnik je bil urejen po vzoru plemiških republik. Vsa oblast je bila v rokah plemičev. Upravi je načeloval knez republike,

ki so ga volili najprej na dve leti, potem za leto dni, nazadnje pa celo samo na mesec dni. Knez je predstavljal državno oblast, ki je bila v rokah plemičev v treh svetih, kamor ni mogel nihče drugi. *Veliki svet* so tvorili samo polnoletni plemiči. Ta je sklepal zakone in postavljajl uradnike. *Senat*, v katerem so bili le starejši plemiči, je izdajal važnejša določila za notranje in za zunanje posle. *Mali svet*, v katerem je bil knez in 11 senatorjev, pa je izvrševal določbe senata.

Kulturni razvoj našega naroda v srednjem veku

DRŽAVNA IN DRUŠTVENA UREDITEV

USTVARJANJE DRŽAVE, VLADAR IN NJEGOV DVOR. Ko so prišli Južni Slovani v svoje današnje pokrajine, niso imeli svoje skupne države, temveč so živeli vsako pleme za se. Ali videč takrat zelo močni državi bizantinsko in frankovsko, ki sta spravljali Slovane pod svojo oblast, se je tudi v njih zbudila težnja za združevanjem in ustvarjenjem države. In sredi devetega stoletja je res že nastala prva jugoslovanska država.

Na čelu države je bil vladar. Skraja je to bil starešina plemena, ki je kot najmočnejše in najznamenitejše združilo druga plemena v državno celoto. Vladar je bil nasleden, v gotovih slučajih pa so ga tudi volili. Kdo naj nasledi vladarja, ali najstarejši brat ali najstarejši sin, ni bilo določeno, zato pa so se pogostokrat bile borbe za prestol, ki so časih države popolnoma uničevale. Vladar je bil vrhovni vojskovodja in sodnik, njegovo oblast pa je omejeval *državni zbor*. Člani tega zbora so bili posvetni in duhovni velikaši. Kolikor močnejši in sposobnejši je bil vladar, toliko manjši je bil vpliv velikašev.

Na Hrvatskem se za časa domače vladarske rodovine pojavlja je poleg vladarja tudi *ban*. Najprej je bil samo eden, ki je kot kraljev namestnik vladal v liški, krbavski in gatski županiji; kasneje pa so bili trije, ki so v vladarjevem imenu imeli vso oblast na svojem ozemlju. Ko so Arpadovci zavzeli kraljevo krono Hrvatske in Dalmacije, je ostal ban kraljev namestnik.

Naši srednjeveški vladarji niso imeli stalne prestolnice ter so prebivali po raznih krajih svoje države v svojih ali plemenitaških dvorcih. Dohodki njihovi so bili kaj različni, vendar pa so jim vrgla največ njihova velika posestva, poleg tega kazni, carine, odkupnina

za travo na pašnikih, razna darila, pozneje so imeli dohodke tudi iz rudnikov in od kovanja denarja.

STANOVI. Dokler so živeli Južni Slovani še ločeno po plemenih, so se bavili največ s poljedeljstvom in živinorejo ter so bili med seboj enaki. Ko pa so se začele ustanavljati in razvijati države, so nastali tudi razni družabni razredi ali stanovi, tako: *plemstvo* (vlasteli, velikaši), *kmetje*, *pastirji* in *sužnji*.

K plemstvu so spadali sorodniki vladarske hiše in člani vladarskih postranskih vrst, potem župani, vojaški in cerkveni starešine. Plemiči so imeli velika posestva, ki so dajala lepe dohodke, da so lahko razkošno živeli. Plemstvo je bilo *posvetno* in *duhovsko* ter po svojem položaju in dostojanstvu nižje in višje. Posvetni plemiči so nosili svileno in baržunasto obleko, obšito in vezeno z zlatom ter okrašeno z nakitom. Njihovo opravilo je bilo, da so se med seboj obiskovali, prirejali junaške igre in hodili na lov. Posvetni in duhovski plemiči so bili člani *državnega sveta*, ki je bil sklican, kadar je šlo za važne državne stvari.

Poleg plemičev so bili na jugu tudi svobodnjaki, ki niso bili plemiči; ti so se imenovali „*sebri*“. Imeli so lastno zemljo, tako zvano „*baštino* (očino, dedino)“, ki jim jo je mogel odvzeti vladar samo radi veleizdaje. Med „*baštinike*“ so spadali tudi samostani. — Svobodnjaki so bili tudi *pastirji*, ki so pasli svojo živino po planinah ter plačevali za popašo vladarju ali vlastelinu „*travnino*“. — *Kmetje* (*meropsi*) niso imeli lastne zemlje, a bili so osebno svobodni. Jemali so pri vladarju, pri velikaših in samostanih zemljo v najem, plačevali gospodarju najemnino in odrajtovali desetino; brez dovoljenja gospodarjevega, na čigar zemlji so živeli, se niso smeli seliti. — Potomci prejšnjih naseljencev so Starim Slovanom postali *sužnji*, ki so bili popolnoma brezpravni, so opravljali najnižje posle ter so jih njihovi gospodarji mogli tudi prodati. Suženj pa je postal tudi svobodnjak, ki je zaigral svoje imetje. — Pod bizantinskim vplivom so nastali v nemanjški državi tudi užitarji, tako imenovani „*pronijarji*“, ki so dobivali od vladarja zemljo, da so mu s svojimi četami pomagali v vojni.

Pri *Slovencih*, ki se je njihovo plemstvo kmalu ponemčilo in odtujilo, pa tudi pri *Hrvatih*, kjer je plemstvo ostalo narodno, so se vsi drugi ljudje delili v *svobodne* in *nesvobodne*. *Svobodnjaki* so bili pravi lastniki svojih posestev in deležni vseh drugih državljan-
skih pravic. Ker pa je v bojevitih časih srednjega veka odločevala

le pest močnejšega in je moral vsakdo sam braniti svoje življenje in imetje, so si manjši svobodnjaki poiskali zavetja pri mogočnejših gospodih. Podali so se v varstvo kakega samostana, cerkve ali bližnjega graščaka, mu postali podložni ter vzeli od njega svoje posestvo v užitek proti letni najemnini. Čim bolj proti zahodu, toliko bolj so proti koncu srednjega veka ginili svobodnjaki. — Velika večina kmetskega ljudstva pa je bila *nesvobodna*, podložna svoji zemljiški gosposki. Ta odvisnost je bila v začetku srednjega veka toliko, da se skoraj prav nič ni razločevala od robstva. Gospodar zemlje je bil hkrati neomejen gospod vseh ljudi, ki so bili na njej naseljeni in ki jih je smel prodajati, zamenjavati ali kupovati kakor blago. Opravljati so mu morali vse potrebne posle na gradu, kjer so mu brez odškodnine služili za hlapce in dekle, ali pa jim je dal v obdelovanje kos zemlje, za kar so mu morali dajati del letnih pridelkov in opravljati tlako. Šele koncem srednjega veka se je položaj tlačanov obrnil malo na bolje ter se je prejšnje robstvo večidel izpremenilo v *podložništvo* z določenimi pravicami in dolžnostmi.

VOJSKA. Kjer so se na našem jugu osnovala samostojne narodne države, je bila vojaška obveznost splošna, le samostani in njihove vasi so bili izvzeti. Plemiči in pronijarji so bili na konjih, drugi so se borili peš. To domačo vojsko je dopolnjevala vojska najemnikov ali plačancev, ki jo je plačeval in vzdrževal vladar iz svojega. To je bila nekaka vladarjeva telesna garda, ki jo je rabil lahko, kakor je hotel in kadar je hotel.

V *slovenskih deželah* je v tistem času tvorilo stalno vojsko plemstvo in ji je navadno načeloval deželni glavar. Plemiči so služili za konjenike in vsak je imel s seboj po dva, tri ali tudi več oprod ali hlapcev, ki so se borili peš ali pa so tudi imeli svoje konje. Posamezna mesta, trgi, samostani so bili dolžni, ob posebnih prilikah postaviti določeno število konjenikov in pešcev med borilce in skrbeti za njihovo vzdrževanje. Kasneje, ko so se množili turški napadi, se je ustanovila *deželna bramba*, za katero je morala vsaka hiša dati po enega za boj sposobnega moža.

Orožje je v tistih časih bilo: *kopje, meč, buzdovan, kij* in *pušica*, za varstvo pa je služil *ščit*. Konjeniki so imeli oklep za sebe in za konja (oklopniki). Obmorska mesta so morala imeti pripravljene tudi oborožene čolne in ladje, ki so služile kot mornarica. Na kopnem so v vojnah bile posebno važne z zidovjem in okopi zava-

rovane trdnjave. Vrhovni poveljnik vojske je bil vladar, v vojni pa so ga nadomeščali vojskovodje (vojvode).

PRAVOSODJE. V srednjem veku je bilo pravosodje zelo različno, saj mu je bilo docela tuje današnje načelo, da so pred postavo vsi ljudje enaki. V severozahodnih naših krajih se v vaseh pojavlja nek ostanek staroslovanske samouprave še skozi ves srednji vek v *županih* in njihovi sodni oblasti. Ščasoma so prevzeli sodno oblast v svoje roke *zemljiški gospodje* (graščaki, samostani, cerkve), vendar pa je bila ta oblast omejena. Vrhovni sodnik v deželi je bil *deželni knez*.

Drugačne pa so bile pravosodne razmere tam, kjer so se osnovala samostojne narodne države. V začetku tudi tu ni bilo pisanih določb in zakonov, temveč se je upravljalo in sodilo po običajih (običajno pravo). Vrhovni sodnik je bil *vladar*, ki pa je izrekal sodbo le v izrednih slučajih, drugače so sodili zanj *dvorni sodniki*, v župah *župani*.

Sodniki na svojem ozemlju so bili tudi nekateri svobodnjaki „baštiniki“, vendar pa so se obsojenci na njihove sodbe lahko pritožili vladarju. Cerkvene in duhovne spore so reševali cerkveni starešine in cerkveni zbori. Od XIII. stoletja dalje se pojavljajo posamezne zakonske vladarske določbe in pisane pravice obmorskih mest, sestavljene največ po beneškem zgledu. Car Dušan pa je s svojim zakonikom popolnoma preustrojil pravosodje v svoji državi. Kot najboljši dokaz za sodni izrek je veljala *porota*, t. j. prisega večih. Porotniki so morali pod prisego izreči, ali imajo obtoženca za krivega ali nedolžnega, in po njihovi izjavi je sodišče izreklo kazen. Število porotnikov se je menjavalo, jemali pa so se iz stanu, kateremu je pripadal obtoženec. Kadar se krivdà ni mogla dognati, se je šlo na „*božjo sodbo*“. Kazni so bile različne, največ pa: globa v denarju ali živini, zapor in razne telesne kazni, ki so bile dostikrat prav sirove.

DENAR IN GRBI. Jugoslovanske srednjeveške države skraja niso imele lastnega denarja, zato so rabili novci bizantinski, beneški i. dr., največ pa se je tržilo tako, da se je zamenjavalo blago, pritem ko so se davki plačevali navadno z živino, žitom, vinom, oljem, soljo ali s krznom divjačine.

Najstarejši jugoslovanski denar je denar vojvoda Andreja (1197—1203), ki je vladal neodvisno od svojega brata kralja Emeri-

ka v Slavoniji, na Hrvaškem in v Dalmaciji ter je koval denar z napisom „Andrej vojvoda hrvatski” (Andreas dux Croatiae). Po njem so zadržali pravico kovati denar vojvode in bani na Hrvaškem do konca XIV. stoletja. Ta denar se je ponajveč imenoval *banovec*, kovali so ga najprej v Pakracu, pozneje v Zagrebu.

Nemanjići so začeli kovati denar v sredini XIII. stoletja. Prva kovnica je bila u Brskovem ob reki Tari. Pozneje so kovali denar razen v Brskovem še v raznih rudarskih in trgovskih mestih. Pravico kovati denar so imeli vladarji, ki pa so prenesli to pravico tudi na nekatere velikaše in na neka mesta.

Ob koncu XIII. stoletja je jel kovati svoj denar tudi Dubrovnik. Na njem je bila podoba sv. Vlaha, zaščitnika dubrovniškega. Kotromanići v Bosni so začeli kovati denar v začetku XIV. stoletja. Pravico kovati denar so dobili tudi Celjski grofje, ko so postali državni knezi.

Na banskem denarju vidimo kuno med dvema šesterorogljatima zvezdama; to je grb stare Slavonije. Grb Dalmacije, t. j. tri zlate leopardove glave, se pojavljajo prvič na nekem pečatu iz leta 1406. V drugi polovici XV. stoletja nahajamo tudi hrvatski grb: pet vrst po pet menjajočih se srebrnih in rdečih kvadratov. Najstarejši grb Bosne je na pečatih kralja Tvrtka I. ter obstoji iz šlema in ščita, razdeljen s povprečnim pasom v dve polji, z dvema lilijama na vsakem polju.

Na denarju in pečatih vladarjev iz rodovine Nemanjićev ni posebnega grba. Na denarju Dušanovega vlastelina Oliverja in pozneje na denarju in pečatih despotov Lazarevićev in Brankovićev se nahaja dvoglavi orel.

Grb Celjskih grofov je bil: tri šesterorogljate zlate zvezde na modrem polju.

POKLICI PREBIVALCEV

POLJEDELSTVO IN ŽIVINOREJA. Prebivalci naših pokrajin so se v srednjem veku bavili največ s poljedelstvom in živinorejo. Poljedelstvo je prevladovalo v ravninah in rodovitnih dolinah, živinoreja pa po planinskih in pašnatih krajih. Najboljše obdelana polja so imeli samostani in na jugu so jih nazivali z grškim imenom *međohija* ali ikonomija. Od živali so redili najbolj ovce, svinje, govedo in konje. Na jugu so se bavili z živinorejo zlasti Vlaha

— potomci bivših romanskih naseljencev. Lov in ribolov so imeli v svojih rokah plemenitaši in samostani, v teh so se posebno bavili tudi s čebelarstvom. Iz bizantinske države so v naše južne kraje prinesli tudi sviloprejko.

RUDARSTVO IN OBRTI. V jugoslovanskih državah se je začelo rudarstvo razvijati od XIII. stoletja. Kopalni so zlato, srebro, baker, svinec in železo — tedaj vse rude, ki se jih kopalni v naših krajih že Rimljani. Najbogatejši rudniki so bili v Srbiji in Bosni v krajih: Novo brdo, Brskovo, Rudnik, Srebrnica, Janjevo, Kratovo i. dr. Tu so se bavili z rudarstvom Sasi, ki so pred Tatarji pribežali iz Erdeljskega v Srbijo in Bosno. Rudniki so bili last vladarjev in drugih velikašev, ki so jih dajali v zakup. Poleg Sasov so bili glavni zakupci Dubrovničani. — V slovenskih krajih, iz katerih je bilo noriško železo znano že Rimljanom, je bila tudi pozneje vsa trgovina z železom obrnjena proti jugu, ker so v srednjem veku dobili bogate rúdne zaklade naših dežel Benečani v svojo posest. Poleg njih je bilo le malo domačih podjetnikov. Razen železa pa so že v srednjem veku kopalni tu tudi svinec, a vsa ostala rudarska podjetja je po svojem bogastvu in pomenu daleč nadkrilil rudnik za živo srebro, ki so ga koncem srednjega veka odkrili v Idriji. Dobiček iz tega rudnika so imeli večjidel domači plemenitaši, ki pa so morali cesarju oddajati skoro dve tretjini letnega pridelka.

Po deželi so bili v tistih časih rokodelci največ za domačo potrebo: črevljarji, kožuharji, voskarji, lončarji, pušičarji i. pod. Pod vplivom obmorskih krajev in še posebno potem, ko se je razvilo rudarstvo, nahajamo tudi zlatarje, kovače, ključavničarje, puškarje, kolarje i. dr., v primorskih mestih tudi razne tkalce, ladjedelce in kamenoreze. Tkalstvo in suknarstvo je cvelo tudi v notranjosti, pa tudi ribniška „suha roba“ sega v tiste čase. Mestno obrtništvo se je že v srednjem veku začelo združevati v zadruge ali cehe, kar je rokodelstvo močne dvignilo.

TRGOVINA. Tudi trgovina je bila dobro razvita, posebno tam, kjer se skrbeli za dobre in varne ceste. Čez severne in severozahodne naše kraje je šel večji del prekmorske trgovine v nemške in druge dežele, ki pa jo je skoraj popolnoma uničila turška sila. Ostala pa je našim Primorcem, zlasti Dubrovniku, od tujcev pa so jo imeli v rekah najbolj Benečani. Trgovina je bila izvozna in uvozna.

Iz naših srednjeveških dežel so izvažali največ živino in pridelke od nje: volno, kozjo dlako, kože, nasoljeno in suho meso, mast, sir i. pod.; potem les, žito, vino, med, vosek, razno kožuho-vino, treske, katran, rujevino, konopljo, leseno posodje ter rude: zlate, srebrne, svinčene, bakrene in železne. Vse naše dežele, tudi današnje golo Jadransko primorje, so bile močno gozdnate, zato se je izvažalo mnogo stavbnega lesa. Največ se je izvažalo po morju iz pristanišč na Sušaku in Senju ter ob izlivih Neretve in Bojane.

Za vladarske in plemiške dvorce se je uvažalo dragoceno zlato, srebrno in porcelansko kuhinjsko in namizno posodje; sijajna vladarska in plemiška oblačila ter najraznovrstnejše svilene, baržunaste in volnene tkanine; dragoceni nakiti, orožje in okrašene konjske oprave; dražje vrste vina, sladkor, vzhodne dišave, južno sadje, razna zdravila, dišave i. t. d. Prav lepe opise oblačil, orožja in posodja naših srednjeveških velikašev čitamo v narodnih pesmih.

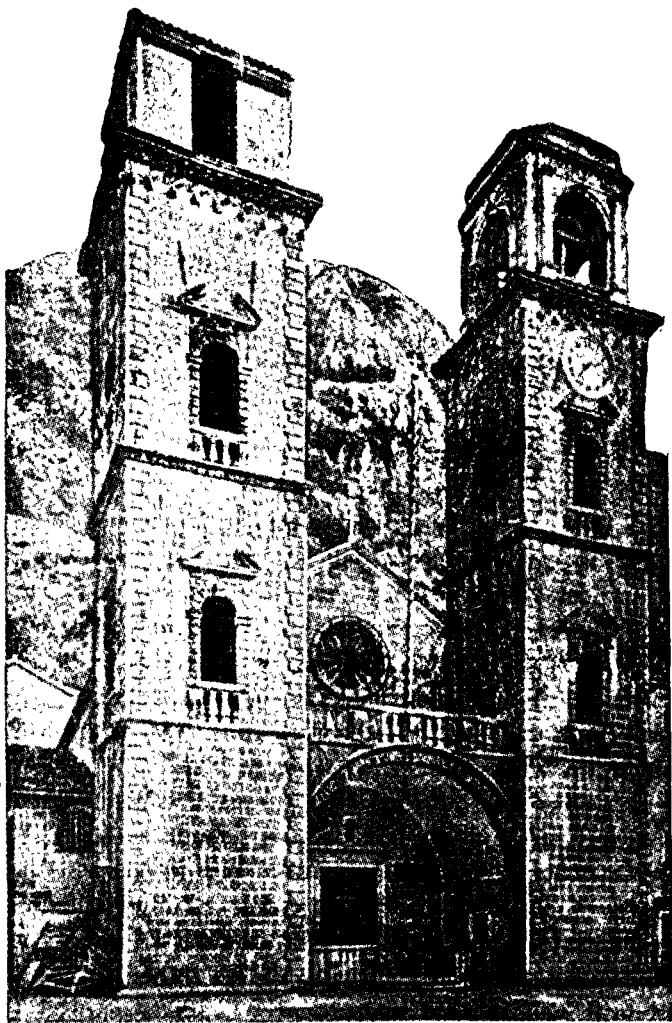
Trgovinske tovore so prenašali tovorniki na konjih in sicer vedno po več skupaj v karavanah. V teh je šlo po 150—300 konj, povezanih drug za drugega, spremljale pa so jih oborožene čete. Na čelu karavane je vedno jahal vodnik, ki so se mu pokoravali vsi drugi. Mnogo blaga so spravili po plovnih rekah splavarji in čolnarji.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST

ZAČETEK JUGOSLOVANSKE KNJIŽEVNOSTI. Jugoslovanska in slovanska književnost sploh se začneja šele s slovanskima apostoloma sv. Cirilom in Metodom, ki sta sestavila slovansko abecedo *glagolico* ter prevedla z grškega prve knjige na slovanski jezik. Njuni učenci so nadaljevali versko in književno delovanje svojih velikih učiteljev in sestavili novo abecedo *cirilico*, ki je bila dosti lažja in spretnejša kakor glagolica. Najprej nahajamo cirilico leta 993. na t. zv. „Samuelovi plošči“. Cirilica se je hitro razširila po naših krajih razen po severozahodnem Primorju z otoki in dela Hrvatske, kjer se je ohranila glagolica, ki pa je iz okrogle izpremenjena v oglato. Pod vplivom Rima in latinskega bogoslužja pa sta glagolica in cirilica v naših severozahodnih krajih kmalu izgini in odstopili mesto latinici.

PRVI KNJIŽEVNI SPOMENIKI. Prvi jugoslovanski književni spomeniki so ohranjeni iz X. in XI. stoletja. Najstarejši so

t. zv. „*brižinski spomeniki*“, ki so jih našli v Freisingu na Bavarskem. Prvi izmed njih obsega očitno izpoved, drugi kratek nagovor, tretji izpovedno molitev; napravljeni so po glagolskih vzorcih duhovnikov, ki so bili večji slovenskega jezika, pa tudi glagolskih pi-

Sl. 30. — Cerkev sv. Trifuna v Kotorju.

smenk. „*Baščanska plošča*“ je glagolski napis iz XI. stoletja, ki so ga našli v cerkvi sv. Lucije na otoku Krku. „*Kločev glagoljaš*“ (Glagolita Glozianus) je rokopis iz XI. stoletja: v XV. stoletju

je bil last krškega kneza Frankopana, pozneje pa grofa P. Kloca v Trijentu. Rokopis obsega cerkvene govore.

Iz XII. stoletja imamo znameniti „*Miroslavov evangelij*“, zelo lep in obsežen rokopis z bogatimi inicijalami in risbami. Pisan je v cirilici na pergament za časa humskega kneza Miroslava, brata Štefana Nemanja. Ta evangelij se je hranil v samostanu Hilandarju, odkoder ga je dobil v dar ter ga prinesel kralj Aleksander Obrenović leta 1896. Iz istega stoletja imamo tudi „*Letopis popa Duklijana*“, za katerega se misli, da je bil najprej napisan v glagolici in nato prestavljen na latinsko. Ohranjena je tudi „*Listina Kulina bana*“, pisana leta 1189. To je trgovska pogodba z Dubrovnikom, s katero dovoljuje Kulin ban Dubrovničanom, da smejo svobodno trgovati po njegovih deželah. Listina je napisana v narodnem jeziku in je prva ohranjena listina v srbohrvaščini.

Med zakonskimi spomeniki imamo pravila (statute) obmorskih mest: splitska (1240), trogirski (1201), dubrovniška (1272), zaderska (1305), kotorska (1301) i. dr. Vendar pa sta med zakonskimi spomeniki najvažnejša *Vinodolska pravila* (1288) in *Dušanov zakonik* (1349).

ŽIVLJENJEPISI. V XIII. stoletju je književnost živo napredovala. Takrat so se pojavila dela književne in zgodovinske vrednosti, ki predstavljajo posebno vrsto književnosti t. zv. življenjepisno književnost. To so življenjepisi posameznih vladarjev in nadškofov. Prvi, ki je pisal življenjepis, je bil sv. Sava in z njim se pravzaprav pričinja jugoslovanska izvirna književnost. Napisal je življenjepis svojega očeta Štefana Nemanja ter v njem obširno opisal poslednja leta Nemanjevega življenja.

Še bolj obširno in bolj popolno je opisal Nemanjevo življenje srednji njegov sin kralj Štefan, pa tudi hilendarski menih Domenčijan, ki je razen Nemanjevega napisal tudi življenjepis sv. Save. V književnem pogledu pa je najlepše delo „*Življenjepis sv. Save*“, ki ga je napisal Teodozij, tudi menih hilendarski.

XIV. stoletje nam je dalo celo zbirko življenjepisov — „*Danilov zbornik*“ ali „*Knjige carostavne*“, ki jih je napisal nadškof Danilo II., uredili in nadaljevali pa so jih njegovi nasledniki. Največ so to življenjepisi vladarjev iz rodovine Nemanjičev od Uroša I. do Dušana.

KNJIŽEVNA SREDIŠČA. Glavna književna in prosvetna središča so bili samostani. Takratni marljivi menihi so bili edini

književniki. Prepisovali so razne cerkvene knjige, pisali govore, zahvalnice in življenjepise, v samostanih pa imeli šole, kjer so učili pisati, čitati in računati. Važni so bili duhovniki na našem severozahodnem Primorju, imenovani *glagoljaši*. Ti so se odločno borili za narodno cerkev in za slovansko bogoslužje ter so ohranili, dasi jih je Rim preganjal, svoj črkopis od srede XIII. do konca XV. stoletja; razvili so precej lepo književnost, ki se ni bavila le z bogoslovjem in s cerkvenimi nauki, temveč tudi s posvetnim in celo z umetno poezijo.

Za časa vladanja Štefana Lazarevića je bil samostan Manasija važno književno središče („Rešavska šola“). Tu je deloval Konstantin Modroslovec in napisal kmalu po despotovi smrti njegov življenjepis, ki je v stari književnosti naše najvažnejše zgodovinsko delo. Čeprav pa se je slovstvo tako lepo razvijalo, je bila knjiga, ki se je mogla le pisati in prepisovati, kaj redka. Knjižgotiskarstvo, izumljeno sredi XV. stoletja, je našlo pot k nam šele koncem istega stoletja; tedaj smo dobili kar dve tiskarni: eno na Cetinju (1493), drugo v Senju; prva je tiskala v cirilici, druga v glagolici. Prav takrat pa se pod turško silo izgublja poslednji ostanek srednjeveške državne samostojnosti in nastaja nova, težka doba naše zgodovine.

GLASBA. Kakor drugi Slovani so tudi Južni Slovani že od nekdaj ljubili petje in godbo. S petjem, plesom in godbo so spremljali verske obrede in slavili narodne praznike, ob petju in godbi so pasli svoje črede in obdelovali svoja polja, s petjem in godbo so šli v boj zoper sovražnika. Najstarejša jugoslovanska godba je bila igra na preprosta narodna glasbila: *gajde, piščal, boben, gosli, dvojna piščal* i. pod.

Najbolj priljubljene in najbolj razširjene so bile gosli. Našega goslarja so poznali tudi po svetu in l. 1415. je prepeval na dvoru poljskega kralja Vladislava Jagelonca.

Na dvorih naših srednjeveških vladarjev in plemenitašev so bili tudi stalni godbeniki, ki so piskali na piščal in prepevali narodne pesmi. Poleg teh domačih so nastopali tudi tuji, posebno iz Nemčije in Italije.

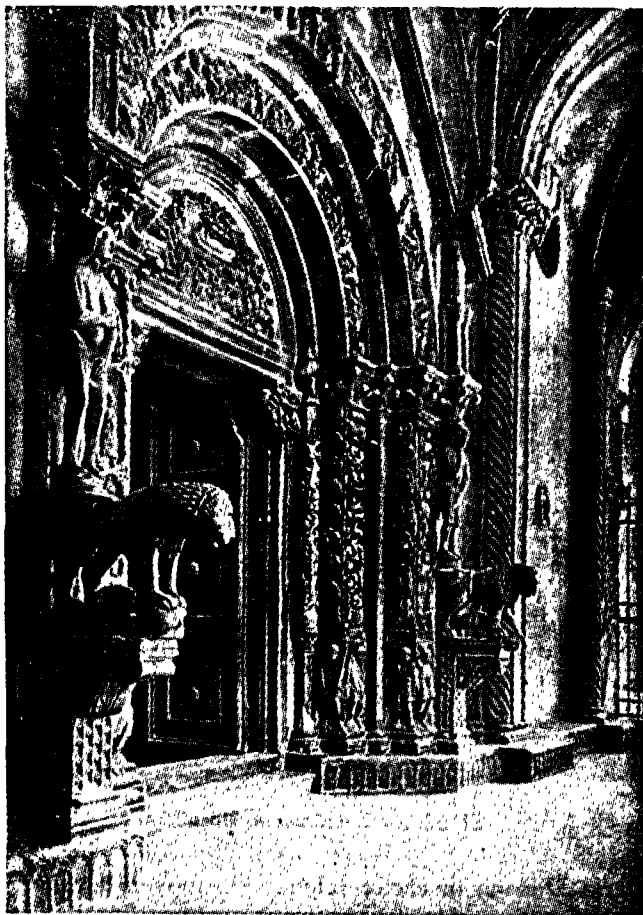
V Dubrovniku in drugih primorskih mestih so s petjem in godbo tudi igrali *sv. igre*, t. j. življenje svetnikov ali kake dogodke iz sv. pisma. Igrali in peli so v cerkvi ali zunaj pred njo.

STAVBARSTVO. Jugoslovansko srednjeveško stavbarstvo je predvsem verskega značaja t. j. največ so se zidale cerkve in samostani. Iz raznih verskih nagibov so jih zidali vladarji, cerkveni dostojanstveniki, posamezni meniški redovi (benediktinci, dominikanci, frančiškani i. dr.) kakor tudi drugi pobožni kristjani. Zidali so jih po vseh naših mestih, najbolj pa v dalmatinskih in primorskih. Dosti je prav starih, še iz prvih časov krščanstva pri nas in mnogo jih je že razpadlo.

Med najstarejše spada cerkev sv. Donata v Zadru, v kateri je danes mestni muzej, sv. Nikolaja in sv. Križa pri Ninu, sv. Trojice pri Splitu, samostan sv. Klementa in sv. Nauma v Ohridu in cerkev sv. Trifuna v Kotorju. Vse te so še iz IX. in X. stoletja.

Zlata doba jugoslovanskega stavbarstva pa se začneja z XII. stoletjem, ko so se začele zidati velike in sijajne ustanove, za kar so posebno bili zavzeti člani rodovine Nemanjičev. Iz te dobe so kot najlepše stavbe ohranjene še dandanes: *Studonica*, ustanova Štefana Nemanja, lepa in izrazita stavba, zidana v zmesi rimskega in bizantinskega sloga. Zunanji zid je od belega, lepo uglajenega marmorja z bogatimi okraski nad vrati in okni. *Samostan Gračanica* na Kosovem, ustanova kralja Milutina, je zidan v bizantinskem slogu, okrašen z mnogimi kupolami, loki in stebriči, znotraj pa je poslikan s freskami. V vsej svoji izdelavi predstavlja Gračanica popolnost našega srednjeveškega stavbarstva. *Cerkve sv. Anastazije v Zadru* je lepa stavba v romanskem slogu, zidati so jo začeli v XIII., končali pa v XIV. stoletju. *Stolna cerkev* v Trogirju iz XIII. stoletja je zmes gotskega in romanskega sloga, nad njo se dviga prekrasen zvonik, ki je med najlepšimi spomeniki naše srednjeveške stavbne umetnosti v Primorju. *Visoki Dečani* ob Dečanski Bistrici, med Pečjo in Djakovico, ustanova Štefana Dečanskega, je v zmesi bizantinskega in romanskega sloga zidana iz rdečega, modrega in belega marmorja, v notranjosti okrašena z masivnimi okusno izdelanimi stebri, in dobro ohranjenimi freskami. *Samostan Ravanica*, ki ga je sezidal knez Lazar ob reki Ravanici, desnem pritoku Velike Morave, ni velik, pa okusno sezidan v bizantinskem slogu s petimi malimi kupolami. *Manasijo* ob reki Resavi, tudi desnem pritoku Morave, je sezidal despot Štefan Lazarevič v bizantinskem slogu z veliko kupolo v sredi in štirimi manjšimi ob straneh. Samostan obdaja visok zid z dvanajstimi petnadstropnimi, še dobro ohranjenimi utrdbami, ki so služile samostanu za obrambo in za zavetišče ob turških napadih.

Pri takrat zidanih cerkvah v Sloveniji prevladuje v začetku romanski slog in najznačilnejša stavba te vrste je škofijska cerkev v Krki na Koroškem, zidana v začetku XIII. stoletja. A proti koncu srednjega veka je romanski slog zamenjal gotski slog, v katerem

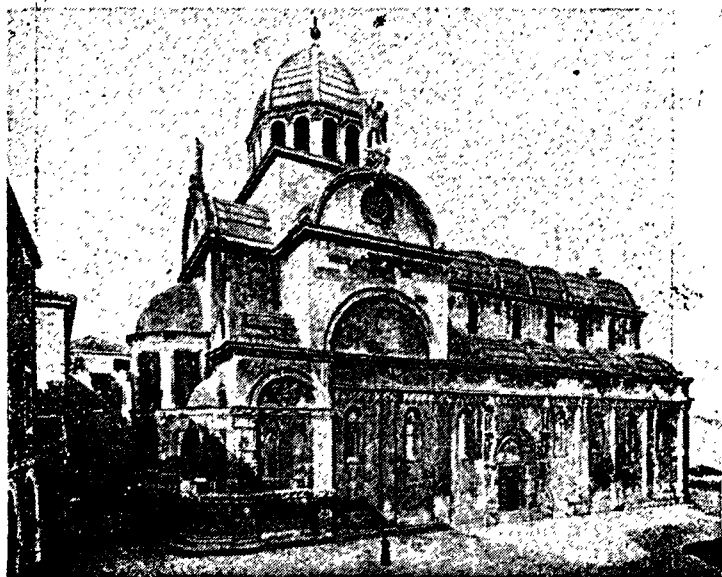

Sl. 31. — Vrata stolnice v Trogirju.

nam je ohranjenih še dosti stavb (proštjska cerkev v Ptuju, samostanska cerkev v Gornjem gradu i. dr.). — Od svetnih stavb iz te dobe je pomemben magistrat v Ljubljani.

SLIKARSTVO IN KIPARSTVO. Vzporedno s stavbarstvom se je prav lepo razvilo tudi slikarstvo in kiparstvo. A kakor

stavbena umetnost sta tudi slikarstvo in kiparstvo bila predvsem cerkvenega značenja. Srednjeveški menihi so se poleg čitanja in pisanja vedno učili tudi slikati. Med vsemi jugoslovanskimi deželami se je slikarstvo najbolj razvilo v srednjeveški Srbiji. Notranji zidi številnih cerkva in samostanov so pokriti z raznimi slikami, ki predstavljajo svetnike ali dogodke iz sv. pisma. Poleg teh so tudi slike naših srednjeveških vladarjev in vladaric, cerkvenih dostojanstvenikov in posameznih velikašev. Med slikami, ki so se ohranile, so najznamenitejše: slika sv. Save in kralja Vladislava v samostanu Mileševu, kralja Milutina in kraljice Simonide v Gra-

Sl. 32. — Katedrala v Šibeniku.

čanici, carja Dušana in carice Jelene v Lesnovem, despota Štefana Lazarevića v Manasiji i. dr.

Cerkvene slike in slike vladarjev so slikane na golo steno v zelo raznovrstnih, razkošnih, živih in izbranih barvah. Vse so dobre in zelo izrazite. Ohranjene so tudi mnoge svete podobe (ikone), slikane na les. Najbolj pa kažejo visoko našo srednjeveško slikarsko umetnost slike v samostanih Nagoričana, Gračanice in Dečanov.

Tudi v Sloveniji je ohranjenih dosti fresk iz tiste dobe, tako v Vrzdencu, v Žirovnici na Gorenjskem, pri Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru, na Muljavi i. dr.

Slikarsko umetnost nahajamo tudi v naših srednjeveških rokopisnih knjigah. Posebno lepo so okrašene začetnice, pa tudi med besedilom so male slike, t.-zv. *minijature*, ki predstavljajo ali svetnike ali posamezne vladarje, o katerih knjiga piše. Raznih zavojkov in okrasov pa so knjige tudi drugače polne. Posebno lepe minijature so v Miroslavovem evangeliju.

Kiparstvo se je razvilo najbolj v naših primorskih mestih. O tem nam pričajo posebno: razkošna vrata trogirске stolne cerkve, prižnica stolnice v Splitu ter glavice na stebrih frančiškanskega samostana v Dubrovniku; o pasarski umetnosti pa ciborij v cerkvi sv. Anastazije v Zadru in sv. Trifuna v Kotorju. V Sloveniji nahajamo v cerkvah iz te dobe marsikatero lepo gotško rezbarijo.

Prehod iz srednjega veka v novi vek

HUMANIZEM IN RENESANSA

HUMANIZEM. Šola in znanost sta bili v srednjem veku v rokah duhovščine in pod nadzorstvom cerkve, zato se znanost tudi ni oddaljevala od verskih dogem. Največ za cerkev se je gojilo tudi stavbarstvo, kiparstvo in slikarstvo, ker so se zidale in okraševale povečini le velike katedrale, cerkve in samostani. Tudi modroslovje je bilo v službi cerkve in je branilo cerkvene dogme (*philosophia ancilla theologiae*). Koncem srednjega veka pa je začel ugled cerkve padati in tudi njen nauk ni bil več tako trden. Z znanstvom so se jeli baviti tudi posvetni možje. Z globljim proučevanjem del starih grških in rimskih pisateljev (klasikov) se je odkrila duhovna kultura, svobodomnost starega veka in lepota klasičnih jezikov. Naobraženci so se navduševali ob čitanju in proučevanju klasičnih del ter so mislili, da to izpopolnjuje in oplemenjuje duševne (humane) človeške sposobnosti. To gibanje za proučevanje in oživljanje klasične kulture se je imenoval *humanizem*, ljudje pa, ki so se z njim bavili, so se nazivali *humanisti*.

Pod vplivom humanizma sta začeli napredovati znanost in književnost. Število učenih mož je naraščalo in ti so se družili v znanstvena društva — *akademije*. Z veliko ljubeznijo in požrtvovanjem so iskali in zbirali stare rokopise in tako polagali temelje poznejšim slavnim knjižnicam v Vatikanu, Florenci in Benetkah.

RENESANSA. Iz proučevanja antične omike se je razvila želja, da bi se ustvarjala dela, kakršna so ustvarjali stari grški in rimski kulturni delavci. Skraja je bilo to le posnemanje, kasneje pa se je začelo samostojno ustvarjanje del v duhu klasične lepote. Tako so se sčasoma umetnost, znanost in življenje docela preporodili in ta preporod ali obnovitev se imenuje *renesansa*. Izmed vseh panog kulturnega delovanja se je najbolj dvignila umetnost.

zato tudi *renesansa v ožjem smislu pomeni preporod umetnosti*. V renesančni dobi so bila ustvarjena veličastna dela v stavbarstvu, slikarstvu in kiparstvu in pod vplivom starih filozofov osvobojeni človeški duh je začel graditi razen cerkva tudi svetne stavbe. V stavbarstvu si je renesansa prisvojila praktičnost; zavrгла je zoženost, koničavost in neproporcijonalnost gotskega sloga ter začela zidati masivne, simetrične in svetle stavbe, ki so bile bolj zemeljske kakor nebeške.

V slikarstvu in kiparstvu je stremela renesansa po popolni prirodnosti in pokazanju lepote človeškega telesa. V slikah in kipih ne nastopa le izraz zunanje lepote, temveč tudi izraz notranjega življenja in nastrojenja. Prikazovanje svetnikov je postalo bolj prirodno, Mati božja se je kazala kot najlepša žena, pa tudi prirodne lepote so postale v slikarstvu zelo važen predmet.

Zibelka humanizma in renesanse je bila Italija, odkoder jo je kmalu sprejela vsa Evropa ter se je na njuni podlagi razvila vsa kultura in omika novega veka. Največji in vsestranski umetniki renesančne dobe so bili: *Michelangelo Buonarotti* (1475—1564), največji kipar vseh časov. Znamenit je njegov kip *Mojzesov*, v katerem je pokazal moč in silo mogočnih vladarjev. Kot stavbenik je izdelal načrt za veličastno kupolo cerkve sv. Petra v Rimu. *Leonardo da Vinci* (1452—1519) je bil genialen za najrazličnejše, je pa najbolj znan kot slikar znanih slik „*poslednje večerje*“ in „*Mona Lize*“ (*Gioconde*). *Rafael Santi* (1483—1520) in Tizijan *Vecellio* (1477—1576) i. dr. so bili veliki in vsestranski slikarski umetniki.

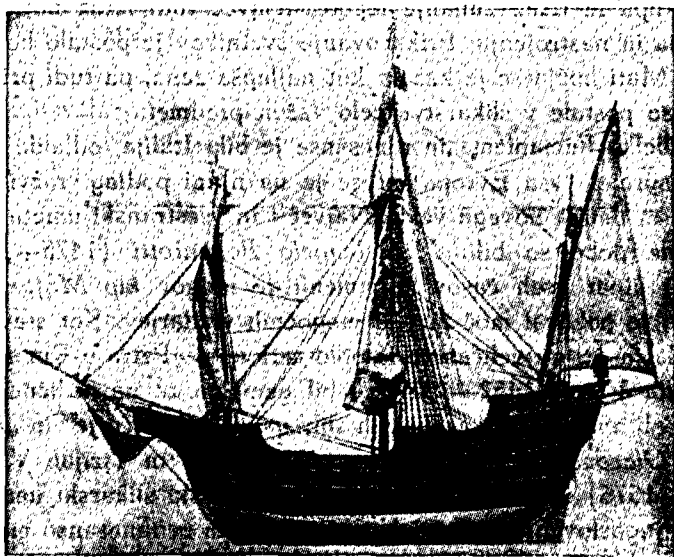
V jugoslovanskih deželah so humanizem in renesanso močnejše prevzela najprej obmorska mesta, kjer se je kazal italijanski vpliv, ki je prehajal preko naših krajev tudi na sever. Pod vplivom humanizma se je začelo razvijati slovstvo v Dubrovniku, v duhu renesančne umetnosti pa so sezidane mnoge stavbe, med katerimi sta najznačilnejši stolna cerkev v Šibeniku in knežji dvorec v Dubrovniku. Najbolj znani med takratnimi umetniki v Primorju so: stavbenik *Jurij Matejić*, slikar *Andrej Medulić* in minijaturist *Jurij Klović*. V ostalih jugoslovanskih pokrajinah pa čas ni bil ugoden za razvoj umetnosti; preveč so trpele od turških napadov in pustošenj.

IZNAJDBE IN ODKRITJA

IZNAJDBE. Koncem srednjega veka je iznašel človeški um marsikaj, kar je mogočno vplivalo na gospodarski in duševni raz-

voj človeštva. Okrog leta 1300. so iznašli *kompas*, ki je omogočil mornarjem, da opuste negotovo plovbo ter se svobodno spuste na odprto morje. Istočasno so iznašli tudi *smodnik*, zmes oglja, žvepla in solitra, pò njem pa strelno orožje, kar je povzročilo popolen preobrat v ureditvi vojske in v vojevanju. Leta 1450. je iznašel Nемеc *Ivan Guttenberg* iz Meinza *knjigotiskarstvo*, ki je omogočilo hitro širjenje znanstva in svobodomiselnosti.

ODKRITJE AMERIKE 1492. V srednjem veku so dobivali Evropejci iz Azije svilo, drago kamenje, slonovo kost, porcelan in

Sl. 33. — Kolumbova jadrnica-karavela.

razne dišave, tē največ iz Indije. Vse to so dobivali iz vzhoda po suhem do obale Sredozemskega ali pa Črnega morja, kar pa je bilo zelo težko, povrh so še razne carine po mnogih državah vsa to robo silno podražile. Še bolj draga je postala, ko so zagospodarili v prednji Aziji Turki, ki se niso brigali za trgovino, še manj pa za varnost tujih, zlasti ne krščanskih trgovcev. V Evropi pa so rabili vedno več azijskega blaga, posebno indijskih dišav. Vse to je podžigalo Evropejce, da so iskali v Indijo pomorsko pot, ker bi se tako prevozni stroški zmanjšali in bi se ne bilo treba obračati do trgovskih posredovalcev. V iskanju pomorske poti so se najbolj

izkazali Potugalci, ki so se z vso svojo mornarsko srčnostjo in spretnostjo trudili, da najdejo to pot z brodarenjem proti jugu okrog Afrike. Znani mornar *Krištof Kolumb* iz Genove pa, ki je dobro poznal zemljepis in zvezdoslovje ter bil v stiku z učenjaki, ki so takrat spoznali, da je zemlja okrogla, si je zamislil, da mora priti v Indijo tudi, ako jadra proti vzhodu čez Atlanski ocean. Ko je po mnogem prizadevanju dobil za težko in nevarno pot preko velikega in neznanega oceana pomoč pri španskem kralju, se je odpravil na pot s tremi jadrnicami, t.-zv. karavelami in s posadko 90 mož. Po dolgem in napornem potovanju, na katerem so se mu mornarji večkrat tudi uprli, je došel Kolumb srečno do suhe zemlje dne 12. oktobra leta 1492. Prepričan je bil, da je prišel v Indijo, s tem prepričanjem se je vrnil domov, kjer so ga sprejeli z velikimi častmi. V tem svojem prepričanju je Kolumb tudi umrl. V resnici pa je odkril nov svet in ta *Novi svet* je prvi deloma preiskal (1507) Florentinec *Amerigo Vespucci*, po katerem so ga nazivali *Amerika*.

Nekaj let potem, ko je Kolumb odkril Ameriko, je Potugalec *Vasco da Gama* po hudih naporih in težkih bojih z razburkanimi valovi res našel pot okrog Afrike v Indijo (1498).

Odkritje novih zemelj in novih potov je izpremenilo način življenja mnogih narodov, pa tudi človeško gospodarstvo sploh. Sredozemsko morje, po katerem je šla vsa dotedanja svetovna trgovina, je izgubilo svoj pomen in težišče svetovne trgovine se je preselilo na obalo Atlantskega oceana, ki je postalo tako najvažnejše svetovno morje. Na mesto Genove, Benetk in drugih sredozemskih pomorskih držav so stopile kot svetovne trgovske in kolonialne sile Španija in Portugalska, za njimi Holandska, Angleška in Francija.

Humanizem in renesansa, razne iznajdbe in odkritja novih zemelj ter padec Carigrada in balkanskih krščanskih držav v oblast Turkov narejajo prehod iz srednjega veka v novi vek.

VSEBINA

UVOD

	Stran.
Obča in posebna zgodovina	
Kaj je zgodovina	3
Kedaj se značenja zgodovina	3
Obča zgodovina	3
Posebna zgodovina	4

Slovani

Kje je bila prvotna domovina Slovanov	4
Kako so živeli Slovani v prvotni domovini	4
S čem so se bavili	5
Verstvo in običaji	5
Telesne in duševne lastnosti starih Slovanov	6
Pravosodje	6
Vojaška ureditev	7
Preseljevanje in cepljenje Slovanov	7
Padec Slovanov pod hunsko oblast	7
Atila (434—453)	8
Južni Slovani se približajo Dunavu	8

JUŽNI SLOVANI OD PRIHODA K DUNAVU DO ŠTEFANA NEMANJA

Naselitev in delitev plemen

Prvi napadi Slovanov in Avarov na bizantinsko državo	10
Fokov upor	10
Cesar Heraklij in avarski poraz pred Carigradom	11
Arabci in Mohamed	11
Končna naselitev Južnih Slovanov	13
Življenje v novi domovini	13
Združitev in prvo pojavljanje posebnih imen	14
Prva slovanska država	15

Bolgari

Prihod Bolgarov	15
Širjenje bolgarske oblasti	15

Začetki jugoslovanskega državnega življenja

Karantanski Slovanl	16
Širjenje frankovske oblasti	17
Boji med Karlom in bizantinskim cesarjem	18
Ljudevitov upor	19
Delitev frankovske države	20
Ustanovitev Raške	20
Knez Mutimir	21
Vlastimirova država v oblasti Bolgarov	22
Začetek Hrvatske	22

Slovanska apostola sv. Ciril in Metod

Sprejetje krščanstva	23
Kdo sta bila in kako sta delovala sv. Ciril in Metod	24
Učenci sv. Cirila in Metoda	25
Razkol krščanske cerkve	25

Kralj Tomislav (910—928)

Razširjenje države in oklicanje za kralja	26
Boj med narodno in latinsko cerkvijo	27
Splitski cerkveni zbor	28

Knez Časlav (931—960)

Beg iz Bolgarije in obnovitev države	29
Razširjenje države	29
Boji z Madžari	29
Razpad Časlavove države	30

Velika Karantanija

Ustanovitev Velike Karantanije	30
Razpad Velike Karantanije	31

Car Samuel (970—1014)

Upor macedonskih Slovanov proti Bizantincem	31
Razširjanje Samuelovega carstva	32
Car Samuel in kralj Držislav	32
Blitka pri Belasici in smrt carja Samuela	32
Razpad Samuelovega carstva	33
Pokristjanjenje Rusov	34

Peter Krešimir IV. (1058—1073)

Obnoveitev Tomislavovega kraljestva	34
Cerkvene preustrojitve v Rimu	35
Cerkveni zbor v Splitu leta 1060	36
Narodna in lafinska stranka	37

Razpad Tomislavovega kraljevstva

Boji za prestol	37
Dimitrij Zvonimir (1075—1089)	38
Prva križarska vojna in smrt kralja Zvonimira	38
Boji za prestol po Zvonimirovi smrti	39
Izgubljenje samostojnosti	39
Kolomanov sporazum s hrvatskimi plemenitaši 1102	40

Dvig Zete

Knez Vojislav	41
Mihajlo Vojislavović (1051—1081)	41
Mihajlo se okliče za kralja Zete	42
Kralj Bodin (1081—1101)	42

Konec Mihajlovega kraljestva

Bosna in Raška se ločita od Zete	43
Borba med Raško in Zeto	43
Raška in Zeta ponovno v bizantinski oblasti	44

JUŽNI SLOVANI OD ŠTEFANA NEMANJA DO BITKE OB MARICI

(1168—1371)

Štefan Nemanja (1168—1196)

Nemanja postane veliki župan	45
Zveza z Manuelovimi nasprotniki	45
Bitka pri Pantinu	46
Preganjanje bogumilov in rešitev verskega vprašanja	47
Bogumilstvo v Bosni	48
Slabitev bizantinske države po Manuelovi smrti	48
Nemanjeve zveze s cesarjem Friderikom Barbaroso	49
Bitka ob Moravi (1190)	49
Nemanjeva odpoved	50
Nemanjev odhod na Sveto Goro in njegova smrt	50
Pomen Štefana Nemanja	51

Nemanjevi nasledniki

Stefan Nemanjić Prvovenčani (1196—1224)	52
Četrta križarska vojna in latinsko cesarstvo	53
Vrnitev meniha Save s Svete Gore	54
Zveza Bolgarov in Latincev zoper Štefana	54
Štefanovo kronanje za kralja	55
Savovo delovanje za samostojnost in ureditev cerkve	55
Štefanovo delovanje za notranjo ureditev države	56
Kralj Radoslav (1224—1233)	57
Smrt nadškofa Save	57

Začetek fevdalnega plemstva na Hrvaškem in v Dalmaciji

Borbe za prestol med Arpadovci	59
Začetek fevdalnega plemstva	59
Zlata bula kralja Andreja II. (1222)	59
Kralj Bela IV. (1235—1270)	60
Tatarski napadi	61
Zidanje plemiških gradov	61

Nemške vladarske rodovine v slovenskih alpskih deželah

Sponheimi Andechsi in Babenbergžani	62
Otokar II. Premisl	63
Habsburžani	63
Karel IV. Češki	64
Ponemčevanje slovenskih alpskih dežel	64

Krepitev in razširjanje Raške

Kralj Uroš I. (1242—1276)	65
Obnovitev bizantinske države	65
Uroševa priprava za boj z Bizantinci	66
Kralj Dragutin (1276—1282)	66
Kralj Milutin (1282—1321)	67
Spor med Milutinom in Dragutinom	68
Spor med Milutinom in njegovim sinom Štefanom	69
Milutinovo prizadevanje za notranji napredek države	69
Štefan Dečanski (1321—1331)	71
Bitka pri Velbuždu leta 1330	72

Šubići

Konec vladarske rodovine Arpadovcev	73
Ban Pavel Šubić	74
Ban Mladen Šubić (1312—1322)	75
Propast hrvaških in dalmatiških velikašev	75

Prihod Kotromaničev na bosenski prestol in utrditev njihove vladarske rodovine

Bosna po smrti bana Kulina	75
Štefan Kotromanič (1318—1353)	76

Car Dušan Silni (1331—1355)

Razširjenje države	76
Zveza s Kantakuzenom	77
Prvi spopad s Turki	77
Oklicanje carstva in patrijarhije	79
Utrjevanje Turkov na Balkanskem polotoku	80
Dušanovo prizadevanje za ureditev države	80
Poslednji Dušanovi nameni in njegova smrt	81
Madžarsko-beneška vojna in zaderski mir (1358)	81

Razpad Dušanovega carstva

Car Uroš (1355—1371)	82
Nemiri in razpad carstva	82

JUŽNI SLOVANI OD BITKE OB MARICI DO PROPASTI ZETE

(1371—1499)

Prvi veliki boji s Turki

Bitka ob Marici leta 1371	84
Kralj Marko (1371—1394)	85
Knez Lazar	85
Tvrtko I. (1353—1391)	87
Zveza zoper Nikola Altomanovića	87
Tvrtkovo oklicanje za kralja Bosne in Srbije	87
Pokret na Hrvatskem in v Dalmaciji	88
Bitka na Kosovem in poraz kneza Lazarja	88
Tvrtkovo oklicanje za kralja Hrvatske in Dalmacije	91
Razmere v naših krajih po smrti kneza Lazarja in kralja Tvrtka	91

Štefan Lazarević (1389—1427)

Bitka na Rovinah in pri Nipokolju	92
Bitka pri Angori 1402	93
Zveza s Bizantinci in s Sigmundom	93
Podedovanje Zete in borbe za njo z Benečani	94
Prizadevanje despota Štefana za notranjo ureditev države in njen napredek	95

Despot Jurij Branković (1427—1456)

Jurijev prihod na prestol	96
Izgubitev mest in zidanje Smedereva	97
Jurijev odhod na Madžarsko in prvi padec Smedereva	98
Vrnitev Smedereva in obnovitev despotstva	99
Bitka pri Varni 1444	100
Hunjadov poraz na Kosovem	100
Propast Carigrada 1453	101
Smrt despota Jurija in propast Srbije 1459	101
Osvoboditev Rusije	102

Celjski grofje

Predniki Celjskih grofov	103
Krepitev Celjskih grofov	103
Konec rodbine Celjskih grofov	106

Propast Bosne in Hercegovine

Notranji nemiri v Bosni	106
Propast Bosne 1463	107
Propast Hercegovine 1482	108

Prvi turški napadi na Hrvatsko in Slovenijo

Banovini v Jajcu in Srebrnici	109
Bitka na Krbavskem polju 1493	110

Crnojevići in propast Zete

Štefan Crnojević	111
Ivan Crnojević (1465—1490)	112
Propast Zete 1499	112

Dubrovnik

Začetek Dubrovnika	113
Mornarstvo in trgovina	114
Vrhovna oblast in notranja ureditev	114

KULTURNI RAZVOJ NAŠEGA NARODA V SREDNJEM VEKU**Državna in družabna ureditev**

Ustvarjanje države, vladar in njegov dvor	116
Stanovi	117

	Stran
Vojska	118
Pravosodje	119
Denar in grbi	119
Poklici prebivalcev	
Poljedelstvo in živinoreja	120
Rudarstvo in obrti	121
Trgovina	121
Književnost in umetnost	
Začetek jugoslovanske književnosti	122
Prvi književni spomeniki	122
Življenjepisi	124
Književna središča	124
Glasba	125
Stavbarstvo	126
Slikarstvo in kiparstvo	127

PREHOD IZ SREDNJEGA VEKA V NOVI VEK

Humanizem in renesansa

Humanizem	130
Renesansa	130

Iznajdbe in odkritja

Iznajdbe	131
Odkritje Amerike 1492	132